

CZU 303.1(075.8)

M 61

Recomandat de Departamentul Sociologie și Asistență Socială
și de Consiliul Facultății de Psihologie și Științe ale Educației,
Sociologie și Asistență Socială

Recenzenți:

Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, doctor în sociologie, cercetător științific coordonator, Institutul Național de Cercetări Economice
Vasile CANTARJI, manager proiecte de cercetare, CBS Research

Lucrarea este adresată studenților și celor interesați de cercetarea fenomenelor sociale. Conținutul lucrării cuprinde aspecte referitoare la cadrul teoretic și praxiologic cu privire la metodologia de cercetare socială; proiectarea cercetării sociale prin evidențierea particularităților operaționalizării, ipotezelor, alegerii metodelor și tehnicilor de cercetare, organizării calendarului cercetării; aspecte etice ale cercetării sociale etc.

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

Metodologia cercetării sociale: Manual / Cheianu-Andrei Diana, Chira Aliona, Cioinac Nionela [et al.]; Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Psihologie, Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială, Departamentul Sociologie și Asistență Socială. – Chișinău: CEP USM, 2022. – 264 p.: fig., tab.

Aut. indicați pe vs. f. de tit. – Referințe bibliogr. la sfârșitul cap. – 50 ex.

ISBN 978-9975-159-09-8.

303.1(075.8)

M 61

ISBN 978-9975-159-09-8

© D.Cheianu-Andrei, A.Chira, N.Cioinac et al., 2022

©USM, 2022

Colectivul de autori

CHEIANU-ANDREI Diana, doctor în sociologie, conferențiar universitar, cu experiență de peste 20 de ani în cercetare și expertiză în domeniul social în proiecte UNICEF, UN Women, OIM, USAID, Banca Mondială, OMS, CzDA, UNFPA, ILO etc. Domeniile de interes științific: metodologia cercetării sociologice, migrația, egalitatea de gen, violența în familie, politicile sociale, politicile educaționale.

CHIRA Aliona, doctorand în cadrul Școlii doctorale *Științe Sociale și ale Educației* a Universității de Stat din Moldova. Domeniile de interes științific: teoria și metodologia cercetării sociologice, fenomene și procese sociale, marketing social etc.

CIOINAC Nionela, magistrul în sociologie, lector, coordonator proiecte sociale în domeniul protecției copilului, în cadrul AO Family For You Moldova, AO Amici dei Bambini Moldova; expert în cadrul Consiliului Național de Acreditare a Prestatorilor de Servicii Sociale. Domeniile de interes științific: sociologia generală, deontologia profesională, sociologia schimbărilor sociale, protecția copilului, servicii sociale, adopția națională.

ISAC Oxana, doctor în sociologie, conferențiar universitar, cu experiență de circa 30 de ani în cercetarea diferitor domenii sociale și implementarea proiectelor de infrastructură finanțate de Banca Mondială, Banca Germană KfW, Fondul de Politici de Dezvoltare a Resurselor Umane (PHRD), Fondul de Dezvoltare Socială din Japonia (JSDF), UNICEF etc. Domeniile de interes științific: metode și tehnici de cercetare, manifestarea diferitor forme de comportament deviant în condițiile dezorganizării sociale, anomia, sănătatea mintală, procese de dezvoltare comunitară, implicare civică, responsabilitate socială, impactul investițiilor sociale etc.

MILICENCO Stela, doctor în sociologie, conferențiar universitar, cu experiență de peste 20 de ani de activitate în sistemul de învățământ superior și expertiză în cadrul unor proiecte ale UNICEF Moldova, OIM, TEMPUS, CIDDC etc. Domeniile de interes științific: calitatea vieții, istoria asistenței sociale, supervizarea în servicii sociale, strategii antisărăcie, comunicarea familială, metodologia cercetării sociologice etc.

OCERETNÎI Anastasia, doctor în sociologie, conferențiar universitar, cu experiență de peste 20 de ani în cercetare și expertiză în domeniul social în proiecte UNICEF, USAID, Banca Mondială, GIZ, UNFPA, ILO etc. Domeniile de interes științific: metode de cercetare, analiza datelor, identitate socială, reconcilierea vieții de familie cu cea profesională, securitatea și sănătatea în muncă, educație parentală, cultură, protecția copilului etc.

ONOFREI Aliona, doctor în științe filosofice, conferențiar universitar, cu experiență de peste 20 de ani în domeniul didactic și științific, precum și cu experiență în elaborarea politicilor în domeniile cercetării și inovării. Domeniile de interes științific: specificul organizării și funcționării sistemelor de protecție socială, metode de cercetare, probleme ale excluziunii și incluziunii sociale, administrația justiției în comunitate etc.

CUPRINS

Cuvânt înainte	7
I. CUNOAȘTEREA COMUNĂ ȘI CUNOAȘTEREA ȘTIINȚIFICĂ A VIEȚII SOCIALE (D.Cheianu-Andrei)	
1.1. Avantaje și limite ale cunoașterii comune.....	8
1.2. Erori specifice cunoașterii comune.....	16
1.3. Necesitatea cunoașterii științifice a vieții sociale	19
II. METODOLOGIA CERCETĂRII SOCIALE: STRUCTURĂ ȘI DOMENII DE REFERINȚĂ (O.Isac)	
2.1. Conceptul de metodologie și temele principale ale metodologiei cercetării sociale.....	37
2.2. Structura metodologiei de cercetare socială.....	46
2.3. Principii metodologice în cercetarea socială empirică.....	50
2.4. Domenii de referință ale metodologiei cercetării sociale....	55
III. PROBLEME METODOLOGICE ALE CERCETĂRII SOCIALE (O.Isac)	
3.1. Metoda de cercetare: noțiune și clasificare.....	59
3.2. Tehnică, procedeu, instrument de cercetare – definire și tipuri.....	67
IV. ORIENTĂRI METODOLOGICE ÎN CERCETAREA SOCIALĂ (A.Chira)	
4.1. Clasificarea orientărilor metodologice.....	75
4.2. Orientări obiective ale practicii metodologice.	79
4.3. Orientări subiective ale practicii metodologice.....	95
4.4. Individualism și holism metodologic.....	107
V. SCHEMA OPERAȚIONALĂ DE CERCETARE (A.Ocerețnîi)	
5.1. Operaționalizarea conceptelor: definire și caracteristici.....	113
5.2. Conceptul ca element de bază al operaționalizării. Tipuri de concepte.	117
5.3. Variabila, dimensiunea și indicatorul – elemente ale operaționalizării.....	123
5.4. Schema operațională: modalități de elaborare.....	131

VI. IPOTEZELE ÎN CERCETAREA SOCIALĂ	
<i>(S.Milicenco)</i>	
6.1. Ipoteza: precizări terminologice.....	141
6.2. Clasificarea ipotezelor.....	149
6.3. Modalități de elaborare a ipotezelor.....	155
6.4. Validitatea ipotezelor.....	161
VII. CERCETAREA SOCIALĂ	
<i>(A.Oceretnii, A.Onofrei)</i>	
7.1. Definierea și caracteristicile cercetării sociale <i>versus</i> cercetării sociologice.....	166
7.2. Tipuri de cercetări sociale.....	170
7.3. Etapele cercetării sociale.....	182
VIII. PROGRAMUL DE CERCETARE	
<i>(D.Cheianu-Andrei)</i>	
8.1. Necesitatea proiectării cercetării.....	199
8.2. Principiile elaborării și structura programului de cercetare.....	202
8.3. Compartimentul teoretico-metodologic.....	206
8.4. Compartimentul metodic.....	214
8.5. Elaborarea planului organizatoric al cercetării.....	217
8.6. Efectuarea cercetării-pilot.....	222
8.7. Elaborarea raportului de cercetare.....	224
IX. CANTITATIV VERSUS CALITATIV ÎN CERCETAREA SOCIALĂ (A.Oceretnii)	
9.1. Semnificația „cantitativului” și a „calitativului”.....	229
9.2. Specificul cercetărilor calitative și al celor cantitative.....	233
X. ETICA CERCETĂRII SOCIALE (N.Cioinac)	
10.1. Principii etice ale cercetării sociale.....	244
10.2. Necesitatea respectării principiilor etice în cercetarea socială.....	256

CUVÂNT ÎNAINTE

Noile fenomene și procese sociale, schimbările sociale produse cu rapiditate în contemporaneitate necesită o abordare științifică complexă, fundamentată pe o concepție teoretică clar delimitată și prin aplicarea metodelor de cercetare științifică. Deținerea de date fiabile poate servi drept suport în dezvoltarea de politici și strategii de intervenții bazate pe dovezi, în eficientizarea funcționării instituțiilor și organizațiilor, precum și în anticiparea unor schimbări. În acest context, cercetarea socială vine să răspundă la nevoile instituțiilor sociale, devenind un deziderat al societăților democratice și orientate spre rezultat.

Conceperea unui proiect de cercetare și aplicarea corectă a metodelor de cercetare în investigarea fenomenelor sociale relevă necesitatea deținerii de cunoștințe temeinice în domeniul metodologiei de cercetare. Or, desfășurarea cercetărilor în afara unui cadru teoretic și metodologic unitar este sortită eșecului, fiind obținute date care să nu reflecte realitatea socială.

Lucrarea *Metodologia cercetării sociale* a fost elaborată cu scopul de a contribui la înțelegerea particularităților de abordare a fenomenelor sociale. Prin analizele complexe, autorii invită la meditare asupra esenței, rolului, particularităților de proiectare și desfășurare a cercetării științifice a socialului, a principiilor metodologice și etice. Totodată, lucrarea își aduce aportul la formarea de competențe de proiectare a cercetării sociale, în funcție de orientarea metodologică și obiectul de cercetare.

Colectivul de autori

I. CUNOAȘTEREA COMUNĂ ȘI CUNOAȘTEREA ȘTIINȚIFICĂ A VIEȚII SOCIALE

1.1. Avantaje și limite ale cunoașterii comune

1.2. Erori specifice cunoașterii comune

1.3. Necesitatea cunoașterii științifice a vieții sociale

Obiective:

- să delimiteze specificul cunoașterii comune și al cunoașterii științifice a vieții sociale;
- să analizeze limitele cunoașterii comune;
- să analizeze erorile specifice cunoașterii comune;
- să exemplifice erorile care pot apărea în cunoașterea comună;
- să argumenteze dezideratele cunoașterii științifice a vieții sociale;
- să argumenteze necesitatea cunoașterii științifice a socialului.

Competențe:

- ✓ cunoașterea fundamentelor teoretico-metodologice ale cercetării;
- ✓ explicarea particularităților cunoașterii științifice a vieții sociale, inclusiv a exigențelor specifice acestui tip de cunoaștere.

Cuvinte-cheie: *cunoaștere comună, cunoaștere științifică, cunoaștere științifică a vieții sociale, sociologie, cercetare, fenomene sociale, procese sociale, teorii, paradigme.*

1.1. Avantaje și limite ale cunoașterii comune

De-a lungul istoriei, cele mai multe întrebări ale oamenilor au fost în legătură cu realitatea socioumană: De ce oamenii formează familii? De ce modul de viață al unui grup este atât de diferit de cele ale altor grupuri? Ce determină unii oameni să încalce regulile sociale în timp ce majoritatea tinde să le respecte? De ce unii oameni sunt bogați, iar alții sunt săraci? Ce determină unele țări să

inițieze războaie cu vecinii? Ce unifică societățile? De ce societățile se schimbă continuu?

Răspunsurile la aceste întrebări se bazează frecvent pe intuiție și pe cunoașterea comună. La nivelul existenței cotidiene există o acumulare considerabilă de cunoștințe referitoare la viața socială. Aceste cunoștințe pot fi puse sub numele de sociologie spontană, „principiul său metodic” fiind reprezentat de simțul comun. Fiecare dintre noi, mai mult sau mai puțin, independent de orice cunoaștere teoretică de care dispunem, poate discuta vreme îndelungată despre societatea în care trăiește, despre comunitatea din care face parte, despre valorile morale sau, în general, despre ceea ce este, pentru noi și pentru ceilalți, bine sau rău.

Fiecare individ apelează la simțul comun, care reprezintă un „corpus de cunoștințe fondat pe tradițiile împărtășite și îmbogățite de mii de observații și experiențe sancționate de practică” (S.Moscovici, M.Newstone, 1984) pentru a explica ceea ce se întâmplă, dar și pentru a prevedea ce se va întâmpla.¹ De aceea, fiecare individ își face o anumită impresie despre evenimentele trecute, iar ulterior extrapolează acea impresie de la situațiile trecute la cele prezente și viitoare. Spre exemplu, activitățile practice (culegerea și cultivarea plantelor, vânatul, pescuitul, diverse activități meșteșugărești) s-au realizat pe baza cunoștințelor acumulate de cei care realizau aceste activități și erau preluate și transmise generațiilor viitoare tot prin modelul de practicare. Inițial, aceste cunoștințe erau reduse ca volum, nu erau sistematizate și erau transmise cu caracter de reguli ce trebuie respectate, fără explicații. Mult mai târziu, aceste activități practice încep să fie transformate și ghidate de cunoștințe științifice.

Cunoașterea comună se referă la acele credințe, cunoștințe, explicații, interpretări etc. care sunt obținute în mod spontan, fără o cercetare sistematică, fără utilizarea unor metode științifice, ci în

¹ A se vedea: Chelcea S. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*. București, 2004, p.29.

baza activităților practice nemijlocite, contextelor obișnuite (familie, cerc de prieteni, loc de muncă etc.) și prin intermediul mijloacelor naturale (simțuri, limbaj natural, gândire obișnuită etc.). Cunoașterea comună poate fi însă numită la propriu cunoaștere doar într-un mod relativ. Cunoașterea spontană este limitată, fiind uneori contradictorie, uneori iluzorie și cu o încărcătură foarte mare de afectivitate. Aceasta se referă la cunoștințele acumulate de fiecare dintre noi din viața de zi cu zi, motiv pentru care poate fi numită și cunoaștere cotidiană. În activitatea curentă, oamenii dobândesc cunoștințe noi în baza experiențelor practice, de asemenea, ei utilizează cunoștințele dobândite anterior în procesul de socializare. Astfel, cunoașterea comună se referă la cunoștințele acumulate din activitățile practice, la modul în care individul se raportează la mediul natural și social, la sistemul de valori și norme existente în societate. Prin experiența de zi cu zi, fiecare persoană ajunge să fie un „expert” în problemele ce țin de viața socială.

Sociologul român S.Chelcea diferențiază două forme esențiale ale simțului comun care stau la baza cunoașterii comune: (i) „simțul comun de prima mână” – cunoștințe obținute din experiența directă a vieții sociale; (ii) „simțul comun de mâna a doua” – cunoștințe aprofundate prin lecturarea unor texte din diferite domenii: juridic, psihologic, sociologic etc.²

Caracteristicile cunoașterii comune se referă la următoarele aspecte:³ 1. Realitatea socială este accesibilă în mod direct oamenilor obișnuși, iar cunoașterea ei nu necesită instrumente speciale; 2. Realitatea socială este familiară oamenilor, datorită faptului că fiecare individ este membru al unui grup (familie, grup/colectiv de muncă, instituție/organizație etc.), trăiește în mijlocul celorlalți membri ai societății și împărtășește cu aceștia valori, credințe și

² A se vedea: Chelcea S. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*. București, 2004, p.30.

³ A se vedea: Cauc I., Manu B., Pârlea D., Goran L. *Metodologia cercetării sociologice. Metode și tehnici de cercetare*. București, 2004, p.8-9.

gânduri comune; 3. Mecanismele, strategiile și metodele pe care oamenii le folosesc pentru a obține informații sunt diverse: observații, întrebări, documentare din diferite surse. În acest mod, persoanele ajung să emită idei, să formuleze ipoteze, să facă generalizări, legături între cauze și efecte, să înainteze unele predicții etc.; 4. Multe dintre teoriile științifice din disciplinele socioumane își au începuturile în cunoașterea comună. Diferențele dintre acestea constau mai mult în limbaj și în modalitatea de exprimare. De exemplu, formularea din limbajul comun „cine se aseamănă, se adună”, în limbajul științific ce ține de relațiile interpersonale are ca corespondent teoria atracției prin asemănare, iar expresia „contrariile se atrag” – de teoria atracției prin complementaritate. Astfel, cunoașterea comună utilizează un limbaj natural, mai puțin standardizat și riguros; 5. Cunoașterea comună este puternic stratificată, ea pornește de la simple idei, constatări, prejudecăți și ajunge la observații profunde, la explicații și raționamente de valoare.

P.Iluț subliniază următoarele **avantaje ale cunoașterii comune**: (i) adecvarea la nivelul de existență obișnuit; (ii) familiaritatea cu obiectul cunoașterii; (iii) utilizarea unor strategii cognitive complexe, flexibile, subtile; (iv) folosirea unor strategii de cunoaștere asemănătoare celor aplicate în cunoașterea științifică; (v) fiind puternic stratificată, în cazul persoanelor cu multă experiență, se apropie adesea de adevăr. Respectiv, în lucrarea *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică* (2006), P.Iluț și T.Rotariu menționează că în domeniul socioumanului distanța dintre cunoașterea comună și cea științifică este mai mică decât în cadrul științelor naturii. Recunoașterea acestui fapt aduce o plusvaloare deosebită din punct de vedere teoretico-metodologic, dar și cel al eficienței sociale și credibilității științelor sociale. Autorii menționează că aceasta înseamnă o dovadă realistă și echilibrată în judecarea capacității omului de a cunoaște universul social în care trăiește. Respectiv, sociologii români nu acceptă poziția radicală

adoptată de sociologul francez P.Bourdieu (1968) care absolutizează distincția dintre cunoașterea comună și cea științifică.⁴

Totuși, există și limite ale cunoașterii comune. **Principalele limite ale cunoașterii comune** evidențiază neajunsurile, riscurile și erorile acesteia și se referă la: *subiectivitate, suprageneralizare* (caracter individual, personal, după I.Cauc), *confundare a relațiilor aparente cu cele reale, lipsa exactității/preciziei, prezența unor stereotipuri sociale*.⁵

În descrierea, explicarea și interpretarea structurilor și fenomenelor sociale, la nivelul conștiinței comune, intervine *subiectivitatea*, care este determinată de interesele, aspirațiile și valorile personale sau cele de grup, care deformează percepția corectă a realității. Oamenii aleg anumite detalii și le ignoră pe altele, respectiv interpretează lumea socială prin prisma anumitor aspecte. În anumite împrejurări și pentru anumite date ale realului social, cunoașterea comună poate oferi percepții adecvate, dar în lipsa unui control prin metode științifice nu știm care date sunt corecte și care sunt false. Diferența dintre percepțiile asupra aceluiași fenomen social poate fi dovedită pe cale experimentală. De exemplu, opiniile privind conflictele din familie diferă semnificativ la bărbați (soți) și femei (soții).

Subiectivitatea nu este exclusă nici în cercetările sociologice sau din alte discipline înrudite. În cadrul acestora însă, ponderea subiectivității este mult mai mică, pentru că cunoașterea științifică se produce prin elaborarea unor ipoteze de cercetare, prin aplicarea unor metode de cercetare și testare a ipotezelor, prin controlul factorilor (variabilelor) ce intervin în descrierea și explicarea fenomenelor și proceselor sociale.

⁴ A se vedea: Rotariu T., Iluț P. *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*. Iași, 2006, p.14-15.

⁵ *Ibidem*, p.15.

Percepțiile obținute la nivelul simțului comun pot fi corecte într-un anumit context specific. Acestea însă sunt întotdeauna particulare, limitate și nu pot fi *suprageneralizate*. O eroare frecventă a cunoașterii comune constă în tendința de a generaliza și absolutiza constatările dintr-o situație specifică sau de a caracteriza ca fiind universale caracteristicile unui fragment (câteva fragmente) ale realității sociale. De exemplu, cineva poate susține că cunoaște factorii de consolidare a unei familii pe baza propriei experiențe, a experienței prietenilor și a cunoșcuților apropiați, neținând cont de faptul că aceste experiențe sunt limitate. Cunoașterea științifică a acestor factori presupune cercetări sistematice, pe bază de eșantioane de cercetare.

Cunoașterea comună cuprinde pericolul de *confundare a relațiilor aparente cu cele reale*, confundarea factorilor unor lucruri din motivul de cunoaștere restrânsă, limitată la câteva cazuri. Cunoașterea științifică a fenomenelor sociale presupune reguli privind stabilirea numărului de cazuri studiate pentru a înțelege complexitatea factorilor care influențează și, în acest mod, descoperirea unor relații mai profunde, nesesizabile în cunoașterea cotidiană. În această capcană cad și mulți cercetători și, cu atât mai ușor, oameni obișnuiți, care nici nu se gândesc că ar putea exista un alt factor care schimbă radical interpretarea. Spre exemplu, reducerea numărului de persoane analfabete la ultimele recensăminte din Republica Moldova (2004 și 2014) se explică nu prin asigurarea dreptului la educație, ci prin decesul persoanelor cu vârsta de peste 80 de ani care erau analfabete.

Cunoașterii spontane îi lipsește și *exactitatea*. Unele constatări juste sunt formulate în termeni vagi și fără careva măsurări. De exemplu, afirmația „Educația copiilor depinde foarte mult de colaborarea școlii cu familia” este în principiu adevărată, dar este vagă și puțin operantă. Cercetările concrete, în baza unor reguli metodologice, pot aduce date exacte/precise despre condițiile în care

are loc această colaborare, modalitățile de colaborare, factorii care susțin colaborarea, impactul colaborării asupra educației etc.

Stereotipurile sociale sunt prezente în contextele socioculturale și sunt însușite și practicate de oameni, fără a fi rezultatul experiențelor personale și fără a fi examinate critic. Prin tenta lor generalizatoare, prin pretenția de judecăți universale, stereotipurile sociale au totuși o valoare mică de adevăr și proprietăți disfuncționale în relațiile intergrupale și interpersonale. Cercetările concrete din Republica Moldova au demonstrat existența unor stereotipuri de gen privind rolul femeilor în familie și în societate⁶. Astfel, 90,5% dintre bărbați și 81,5% dintre femei consideră că pentru o femeie cel mai important lucru este de a avea grijă de casă și a găti pentru familia ei și că schimbarea scutețelor, spălarea și alimentarea copiilor intră în responsabilitățile mamei. De asemenea, există stereotipuri față de unele categorii de femei vulnerabile: „*femeia nebătută e ca casa nemăturată*”, dar și foarte multe stereotipuri și prejudecăți privind domeniile de activitate profesională specific feminine și specific masculine, care determină atitudini discriminatorii pe piața forței de muncă: „*domeniul tehnologiilor informaționale nu este pentru fete*”, „*serviciile de frumusețe sunt pentru femei*”, „*profesia de bucătar este o profesie pentru femei*” etc.

Între activitatea practică a oamenilor și activitatea de cunoaștere există o legătură strânsă, iar pe parcursul evoluției societății cunoașterea științifică a depășit cunoașterea comună. H.H. Stahl menționează în *Teoria și practica investigațiilor sociale* (1974) că, la nivelul simțului comun, cunoașterea are un caracter iluzoriu datorită următorilor doi factori: enculturația și socializarea.

Enculturația se referă la transmiterea culturii de la o generație la alta. Limba, ca element al culturii, prin bogăția vocabularului și prin sintaxă condiționează modul de a judeca al oamenilor. S.Chelcea în

⁶ A se vedea: *Bărbații și egalitatea de gen în Republica Moldova*. Centrul de Drept al Femeilor, Sociopolis. Chișinău, 2015.

Metodologia cercetării sociologice (2004) menționează că, „din punct de vedere psihologic, limbajul uman reprezintă matricea internă pe care se structurează și se dezvoltă întreaga organizare psihică a individului”.⁷ Respectiv, diferite cercetări comparative interculturale au relevat modul în care anumite caracteristici lingvistice influențează procesul de gândire.

Socializarea constituie procesul de formare a personalității în acord cu normele și valorile societății în care trăiește. Socializarea primară are un rol deosebit în formarea personalității, care este parte a unei culturi. În cadrul acestui tip de socializare părinții sunt principalii transmițători de cultură. Socializarea secundară se realizează în cadrul diferitor instituții specializate (grădiniță, școală, organizații profesionale, cluburi sportive, partide politice, biserică etc.) prin transmiterea unor cunoștințe specifice și formarea unor atitudini, deprinderi, practici. Astfel, atât socializarea primară, cât și cea secundară este dependentă de particularitățile diferitor grupuri, și însușirea culturii poate fi mai mult sau mai puțin realizată. Prin aceasta se explică faptul că indivizi din cadrul aceleiași culturi își formează diferite abilități de cunoaștere spontană, dar și norme și valori.

Experiența directă a oamenilor este limitată spațial și temporal. Acesta este unul dintre motivele care explică caracterul parțial al cunoașterii comune și incapacitatea acesteia de a evidenția evoluția istorică a societății, caracteristicile generale ale colectivității umane, inclusiv legitățile schimbării sociale, pe de o parte, dar și particularitățile personalității umane, motivațiile, comportamentul propriu, pe de altă parte. S.Chelcea (2004) subliniază că mecanismele psihoneurologice și condiționările socioculturale ale gândirii, memoriei, activității voluntare etc. nu pot fi cunoscute în mod spontan. Astfel, a-i întreba pe oameni ce gândesc, de ce

⁷ A se vedea: *Chelcea S. Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, p.31.

acționează într-un anumit mod înseamnă a colecta opinii și nu cunoștințe științifice. Aici intervine scopul științelor sociale și comportamentale care trebuie să dea un răspuns la astfel de întrebări și să explice limitele cunoașterii spontane.

În concluzie, subliniem că oamenii pot oferi explicații pertinente și profunde despre ei. Totuși, multe dintre principiile și intuițiile prin care omul explică și prezice comportamentele sunt inadecvate. De obicei, omul obișnuit face predicții pe baza credințelor greșite și a strategiilor de predicție defectuoase. Rolul cunoașterii comune nu poate fi negat însă în cercetările psihologice sau sociologice, pentru că multe studii științifice pornesc de la observările cotidiene, fără a contesta posibilitatea formalizării și structurării teoretice. Știința are la bază anumite cunoștințe ale simțului comun, dar ea le depășește, le completează, le sistematizează. Astfel, relația dintre cunoașterea comună și cunoașterea științifică este dialectică, de negare și de preluare, implicând diferențe semnificative, dar și o anumită continuitate. Deci, cunoașterea științifică a vieții sociale are la bază cunoașterea comună ca o sursă de informații, pe de o parte, și ipotezele de cercetare și teoriile științifice, pe de altă parte, pentru a dobândi date cât mai exacte despre multitudinea, dinamica și funcționalitatea grupurilor și fenomenelor sociale. Cunoașterea științifică tinde spre o abordare prin comparații temporale și spațial-culturale care să ne ofere cunoștințe cu valoare predictivă care să fie utilizate în intervențiile practice.

1.2. Erori specifice cunoașterii comune

Studiile de cunoaștere socială au analizat și sistematizat unele mecanisme și **erori cognitive specifice prezente la nivelul cunoașterii comune**. Vom menționa în continuare acele erori specifice care au relevanță și ca posibile surse de distorsiune în

răspunsurile subiecților, în cadrul anchetelor și sondajelor sociologice.⁸

Efectul falsului consens. Oamenii au tendința de a considera acțiunile, judecățile și modul lor de comportare, mult mai asemănătoare cu cele ale semenilor lor decât în realitate. Ființele umane supraestimează gradul lor de acord cu ceilalți pentru că astfel își consolidează credința, judecățile și actele lor de conduită ca fiind normale și corecte. De asemenea, subliniem că oamenii rețin și procesează în mai mare proporție informațiile și opiniile concordante cu propriile puncte de vedere. În acest mod, fiecare își alege ca prieteni pe cei care împărtășesc ideile și stilul lui de viață, fapt care explică de ce ființele umane sunt expuse la atitudini și comportamente consensuale și nu disensuale. Astfel, statutul economic și sociocultural similar determină și o mentalitate specifică. Mentalitatea este însă supraestimată în gândirea cotidiană. Efectul falsului consens este destul de răspândit, dar nu universal. Atunci când e vorba de calități înalt dezirabile, multe persoane preferă să fie unici și nu comuni.

Efectul cadrului de referință. Percepțiile și aprecierile noastre despre obiectele, persoanele, instituțiile și problemele sociale sunt afectate în mare măsură de felul în care este prezentată informația despre ele. Atunci când atributele pozitive sunt aduse în prim-plan, evaluările se află la cote mai înalte decât în cazul contrar. Astfel, dacă subiecților li s-a spus că printr-o anchetă sociologică s-a constatat că 75% din populație este mulțumită de calitatea serviciilor oferite de medicul de familie, aceștia evaluează calitatea mult mai înalt decât atunci când li se spune că 25% sunt nemulțumiți. Deci, deși comunicatul de prezentare a datelor studiului poate fi același, simplul fapt că au fost menționate inițial datele celor mulțumiți

⁸ A se vedea: Rotariu T., Iluț P. *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*, p. 17.

modifică structura răspunsurilor date. Explicația adusă de psihologi relevă că însușirile descrise în termeni pozitivi determină asociații de stimuli favorabili. În astfel de situații, în creierul uman apar experiențele, imaginile, informațiile favorabile obiectului aprecierii, care se formează în judecăți de valoare.

Efectul ancorării atrage atenția asupra faptului că în judecățile noastre apreciative contează și punctul de referință de la care pornim. Prin diferite experimente, s-a constatat cum agenții de vânzări sunt influențați în negocierea prețurilor la cumpărarea de apartamente, mașini etc. de prețul pretins inițial care este manipulat experimental. Efectul punctului de referință de pornire este evident. Odată stabilite niște puncte de referință în legătură cu problema discutată, oamenii tind să facă aprecierile în dependență de acestea, deși acestea nu ar trebui să aibă impact asupra judecăților de valoare. Punctele de referință încurajează principiul efortului minim de gândire, care în astfel de situații determină erori.

Mecanismele simulării mentale constituie potențiale surse de eroare în aprecieri. Reacțiile oamenilor la diferite evenimente depind nu doar de evenimentele în sine, ci și de scenariile alternative pe care le provoacă. Totuși, există diferențe atunci când e vorba de evenimente mai puțin plăcute. În aceste situații, oamenii sunt înclinați să simuleze mental alternative opuse, bazate pe raționamentul de tipul „cum s-ar fi putut evita evenimentul” (gândire contrafactuală). Teoria despre simularea mentală susține că dacă oamenii construiesc mai repede și mai ușor alternativele, atunci ei resimt mai multă compasiune pentru victimele implicate în astfel de evenimente. De exemplu: puși în situația de a evalua două victime ale violenței în familie – una care a suferit violență pentru prima dată și cea de a doua victimă în mod repetat, oamenii vor avea mai multă simpatie și compasiune pentru prima victimă, pentru că este mai ușor să ne imaginăm ce poate face prima victimă pentru eliminarea violenței în familie.

Experiențele riguroase în controlul variabilelor în cadrul experimentelor de simulare mentală indică prezența efectelor simulării mentale ca surse de erori și prin ceea ce s-ar numi *falsă diferență de șanse și implicarea suspiciunii*. Oamenii sunt tentați ca atunci când întâlnesc evenimente puțin probabile să considere șansele lor de apariție la modul lor absolut și nu relativ. Atunci când numărul absolut de cazuri favorabile producerii evenimentului este mai mic și când acesta se produce, intervine suspiciunea că nu este rațional.

Relația dintre autoritatea și prestigiul sursei și adevăr. Noi suntem mai creduli în cazul receptării informațiilor de la o autoritate, de la o sursă pe care o considerăm prestigioasă, comparativ cu informațiile de la persoanele care pentru noi nu semnifică valoare.

Datorită erorilor prezente la nivelul cunoașterii comune, abordarea științifică a realității sociale presupune depășirea simțului comun prin următoarele cerințe: (i) dobândirea de informații cât mai exacte și mai obiective privind realitatea socială studiată (multitudinea de dimensiuni, dinamica, structura, funcțiile); (ii) tendința de abordare globală, prin comparații temporale, spațiale și culturale; (iii) ipotezele și teoriile elaborate trebuie să dețină o putere predictivă și să poată fi verificate (confirmate sau nu), ca ulterior să poată fi utilizate pentru intervențiile practice. Caracterul sistematic, rigurozitatea și obiectivitatea sunt doar câteva dintre trăsăturile care diferențiază cunoașterea științifică de cunoașterea comună.

1.3. Necesitatea cunoașterii științifice a vieții sociale

Apariția sociologiei ca știință a adus cu sine o serie de întrebări și probleme cu privire la utilizarea simțului comun în interpretarea fenomenelor sociale, precum și cu privire la necesitatea desprinderii de acesta și orientarea către cunoașterea științifică a vieții sociale. Trecerea de la speculativ la descriptiv, explicativ și predictiv, de la cunoașterea comună la cea științifică în domeniul socialului s-a

realizat prin **aparitia și dezvoltarea sociologiei**. Printre factorii istorici ai apariției sociologiei trebuie precizată revoluția industrială de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, care a accentuat preocupările legate de stabilirea unei noi ordini sociale. Pentru aceasta, realitatea socială trebuie mai întâi cunoscută, înțeleasă, și numai după aceasta transformată. Cel care a intuit și înțeles necesitatea unei „fizici sociale”, pe care o va numi sociologie, este Auguste Comte (1798-1857), recunoscut ca fondator al sociologiei. Alături de el, cu contribuții deosebite în constituirea sociologiei, sunt Karl Marx (1818-1883), Herbert Spencer (1820-1903), Emile Durkheim (1858-1917) și Max Weber (1864-1920). Operele autorilor nominalizați evidențiază necesitatea înțelegerii mecanismelor sociale, a vieții sociale a oamenilor și a rezultatelor interacțiunii lor în grup, precum și a faptului că acțiunea conștientă în toate aceste contexte nu poate avea la bază decât o cunoaștere științifică specifică, anume – cea sociologică.

Sociologia fiind determinată de evoluția istorică și de complexitatea realității studiate, este definită în diferite moduri: „știință a realității sociale” (D.Gusti), „știința faptelor sociale” (E.Durkheim), „știința societăților omenești ce se ocupă cu studiul vieții sociale, a formelor de comunitate umană, de conviețuire socială” (Tr.Herseni), „știința fenomenelor sociale totale” (G.Gurvitch) etc. Multitudinea definițiilor date sociologiei au ca punct comun studiul vieții sociale, ceea ce face ca sociologia să fie considerată drept știința centrală despre societate. Demersul sociologic se poate desfășura fie la nivelul unităților sociale de mici dimensiuni (microsociologie), fie la nivelul întregii societăți (macrosociologie). Indiferent însă de nivelul la care se desfășoară cercetarea sociologică, funcțiile sociologiei sunt aceleași: (i) funcția de descriere, de prezentare a faptelor și proceselor sociale; (ii) funcția explicativă, de precizare a relațiilor de determinare sau de covarianță între diferitele aspecte ale vieții sociale; (iii) funcția aplicativă, de suport științific pentru intervenția și modelarea socială;

(iv) funcția critică, de semnalare a dificultăților și contradicțiilor vieții sociale, a disfuncționalităților din evoluția proceselor sociale; de asemenea, este vorba de un demers autoreflexiv menit să îndepărteze distorsiunile datorate subiectivității cercetătorilor. Subliniem că sociologia, dar și alte discipline socioumane nu au atins valoarea descriptivă, explicativă și predictibilă a științelor naturii și nu posedă valențele explicative ale celor din urmă. Însă prin tipul demersului de investigare (specificarea și operaționalizarea conceptelor, înaintarea ipotezelor de cercetare, culegerea de date concrete în condiții comparabile, prelucrări statistice etc.) sociologia are un caracter științific.

Sociologia, dincolo de caracterul său științific, arată că fiecare individ percepe realitatea socială diferit. Abandonând propriul nostru punct de vedere, putem regăsi o perspectivă mult mai largă și înțelege realitatea dincolo de experiența noastră imediată. Știința sociologică ne poate duce în lumea celor bogați și puternici, a celor săraci și slabi, în lumea politicianilor, medicilor, sportivilor, persoanelor fără adăpost, persoanelor cu adicții, delincvenților etc. Pentru că aceste persoane au diferite experiențe sociale, ele interpretează diferit realitatea socială. Astfel, sociologia ne permite să apreciem alte puncte de vedere, să le înțelegem cum acestea se formează, inclusiv să înțelegem mai bine opiniile, atitudinile și viața noastră. Cu alte cuvinte, sociologia este o sumă de posibilități de a trăi conștienți de caracterul nostru ca ființe sociale.⁹

Auguste Comte este filosof și sociolog francez, recunoscut ca fondator al sociologiei. Prin lucrările sale *Cursul de filosofie pozitivă* (6 volume, 1830-1842) și *Sistemul politicii pozitive* (4 volume, 1851-1854), acesta pune în evidență specificitatea socialului, afirmând supremația sociologiei asupra celorlalte științe. Teoria socială a lui Comte este divizată într-o parte statică și una dinamică. Statica

⁹ A se vedea: Robertson I. *Sociology* (3ed edition). Worth Publishers, Inc., 1987, p.4.

reprezintă ordinea din cadrul societății, iar dinamica schimbărilor din societate. Statica socială este acea parte a societății care examinează condițiile generale de existență referitoare la individ, familie, societate. Dinamica socială este teoria despre progres. Conceptul de progres, care este caracteristic doar societăților umane, constituie specificul lor și permite diferențierea sociologiei de biologie. Progresul în societățile umane este posibil datorită faptului că, spre deosebire de animale, o generație poate transmite altora realizările materiale și spirituale. Progresul social reiese din instinctele înnăscute, care îl impun pe om să-și dezvolte neconținut în toate privințele condițiile existenței sale, să-și dezvolte în ansamblu viața fizică, morală și intelectuală.

Sociologul francez E. Durkheim și-a adus o contribuție esențială ca sociologia să devină știință și să nu fie confundată cu cunoașterea comună. Cele mai importante lucrări ale sociologului francez sunt: *Contribuția lui Montesquieu la formarea științei sociale* (1892), *Diviziunea socială a muncii* (1893), *Regulile metodei sociologice* (1895), *Sinuciderea* (1897).

În *Regulile metodei sociologice*, E. Durkheim subliniază că știința societăților nu este o simplă parafrază a prejudecăților tradiționale și că aceasta ne ajută să vedem lucrurile altfel decât cum le văd oamenii obișnuiți. Astfel, un sociolog trebuie să fie conștient de faptul că modurile de a gândi cu care este obișnuit sunt contradictorii cu modul științific de studiere a fenomenelor sociale, motiv pentru care trebuie să fie atent la primele sale impresii.

Sociologia are o metodă specifică de investigare, evidențiază sociologul francez. Metoda propusă nu are nimic revoluționar, „este chiar conservatoare în esență, deoarece consideră faptele sociale ca lucruri a căror natură, oricât de suplă și maleabilă ar fi, nu este totuși modificabilă după dorință”.¹⁰ Regulile metodice propuse de E. Durkheim în sociologie se referă la extinderea raționalismului

¹⁰ A se vedea: Durkheim E. *Regulile metodei sociologice*. Iași, 2002, p.15.

științific și cuprind: (i) reguli cu privire la observarea faptelor sociale; (ii) reguli cu privire la distincția dintre normal și patologic; (iii) reguli cu privire la constituirea tipurilor sociale; (iv) reguli cu privire la explicarea faptelor sociale; (v) reguli cu privire la administrarea probei. Caracteristicile generale ale metodei propuse de E. Durkheim cuprind independența acesteia față de orice filosofie și față de doctrinele practice, obiectivitatea, caracterul sociologic și autoritatea.

Sociologul, istoricul, juristul și economistul politic german M. Weber a contribuit la înțelegerea diferențelor dintre omul de știință și omul politic. Lucrările cele mai cunoscute: *Cauzele sociale ale decadenței civilizației antice* (1896), *Etica protestantă și spiritul capitalismului* (1904), *Eseuri asupra Sociologiei comprehensive* (1913), *Sociologie și religie* (1916).

M. Weber menționa în lucrările sale că științele sociale sunt mult mai periclitare de totalitarism decât științele naturii. Tiranii au nevoie de acestea din urmă pentru a acumula mijloacele puterii și există o limită a intervențiilor acestora marcată de grija față de eficacitate. Respectiv, rezistența față de intruziunea politicii a fost întotdeauna mai dificilă în științele sociale decât în științele naturii. Cu toate acestea, există, orice s-ar spune, o comunitate a științelor sociale mai puțin autonomă, dar nu mai puțin reală. Regulile constitutive ale acestei comunități sunt:

1. *Absența restricțiilor în cercetarea și stabilirea faptelor înseși*, dreptul de a prezenta faptele brute și a le distinge de interpretări. Acest lucru este important, pentru că orice stat totalitar scoate anumite fapte în afara legii, deoarece acestea nu se încadrează în schema oficială și fiindcă statul totalitar împinge până la absurd solidaritatea dintre fapt și interpretare.

2. *Absența restricției la dreptul de a discuta și de a critica, aplicat nu doar rezultatelor parțiale, dar și fundamentelor și metodelor*. Cunoștințele sociale se ridică la nivelul științei în măsura

în care sunt însoțite de o conștiință exactă a valorii lor și a limitei validității lor.

3. *Absența restricționării dreptului de a demistifica realul.* Prima lecție pe care un sociolog trebuie să o transmită studenților săi, chiar cu riscul de a le decepționa ardoarea de a crede și a sluji, este faptul că nu a existat niciodată un regim perfect.¹¹

Astfel, susține M.Weber, pentru înțelegerea adevăratei existențe și nu a fantasmelor și umbrelor, de-a lungul istoriei au fost stabilite anumite instrumente ale cunoașterii științifice: (i) conceptele (perioada antică - Socrate), (ii) experimentele raționale ca mijloc demn de încredere al experienței controlate (perioada Renașterii). Perioada modernă și-a adus contribuția prin dezvoltarea metodelor de cercetare în științele sociale.

I.Mărginean în *Proiectarea cercetării sociologic* relevă că cunoașterea comună evidențiază o serie de probleme sociale care intră în atenția cercetătorului. Acesta „le vede” ca pe probleme de interes public. De aceea, cercetarea sociologică a pus problema depășirii etapei de cunoaștere comună.¹² Modul logico-rațional la care sociologia a apelat presupune principii, metode și tehnici de cercetare în stabilirea adevărului. Modul științific de determinare a adevărului îmbină preocuparea pentru aplicarea corectă a metodei de cunoaștere cu observația riguroasă a fenomenelor. Metoda științifică asigură desubiectivizarea cunoașterii, oferind o imagine despre lumea înconjurătoare așa cum este ea în realitate, și nu cum apare în simțul comun. Modul științific este astăzi principala modalitate de cunoaștere a comportamentelor individuale, de grup, a faptelor, a fenomenelor și proceselor sociale.

Cunoașterea științifică reprezintă cunoașterea realizată de oamenii cu o pregătire teoretică specială și care utilizează

¹¹ A se vedea: Weber M. *Omul de știință și omul politic*. București, 2011, p.19-22.

¹² A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași, 2000, p.13-14.

instrumente adecvate de investigare a realității sociale. **Caracteristicile cunoașterii științifice** se referă la: (1) Reducerea nivelului de subiectivitate prin utilizarea unor metode specifice și respectarea unor reguli de investigare; (2) Caracterul impersonal. Realitatea socială poate fi studiată de către mai mulți cercetători, pornind de la aceleași ipoteze, utilizând aceleași instrumente, iar rezultatele la care se ajunge sunt apropiate; (3) Caracterul organizat și sistematizat; (4) Identificarea și punerea în evidență a unor legături profunde între diferite aspecte ale vieții sociale; (5) Utilizarea ipotezelor cu rol de ghidare a investigației și a efortului de cunoaștere, a unor metode și tehnici specifice, cu alte cuvinte – existența unei metodologii de cercetare; (6) Constatările se bazează pe măsurare și/sau numărare.

Cunoașterea științifică are la bază câteva postulate fundamentale, acceptate de majoritatea cercetătorilor din științele sociale și comportamentale: (i) Principiul realismului: lumea înconjurătoare există independent de observația noastră, nu este creată de simțurile noastre; (ii) Principiul determinismului: relațiile din lumea înconjurătoare sunt organizate în termeni de cauză-efect; (iii) Principiul cognoscibilității: lumea înconjurătoare poate fi cunoscută prin observații directe.¹³ Aceste trei principii sunt completate de principiile metafizicii probabiliste care susțin că: (i) legile producerii fenomenelor naturale și sociale au în esență caracter probabilist; (ii) cauzalitatea are un caracter probabilist; (iii) certitudinea cunoașterii, în sensul preciziei absolute a măsurilor, este irealizabilă; (iv) științele se caracterizează prin pluralism.

Cunoașterea științifică a faptelor, fenomenelor și proceselor sociale se realizează cu ajutorul unor concepte clar definite și utilizându-se metode și tehnici de cercetare riguroase, verificându-se ipotezele sau urmărindu-se descrierea obiectivă a vieții sociale.

¹³ A se vedea: Chelcea S. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, p.39.

M.Hammersley în lucrarea *What is social research? Principles of social and educational research*¹⁴ (1993) a menționat următoarele particularități ale cercetării sociale: scopul orientat spre descoperirea adevărului, producerea informațiilor referitoare la fapte, încercarea de a identifica și formula unele legi privind relațiile dintre variabile, măsurarea și controlul variabilelor. Cercetările științifice, în general, și cercetările sociologice, în particular, au și anumite reguli privind prezentarea rezultatelor.

G.King, R.Keohane și S.Verba în *Fundamentele cercetării sociologice* (2000) evidențiază următoarele patru **caracteristici ale cercetării sociologice**:

1. *Obiectul cercetării îl constituie formularea de inferențe.*¹⁵ Generalul nu poate fi surprins decât prin particular, esența se relevă prin formele pe care le preia. De exemplu: observăm comportamentele deviate, nu și cauzele acestora; culegem date de la o mică parte din totalul populației unei țări sau unei categorii sociale (eșantioane de cercetare), însă formulăm concluzii pertinente despre ansamblul populației. Astfel, o cercetare științifică presupune două tipuri de inferențe: descriptive și cauzale.

2. *Procedurile sunt publice.* Cercetarea sociologică trebuie să fie transparentă, adică datele culese, modalitatea de prelucrare a acestora trebuie să fie publice.

3. *Concluziile sunt incerte.* Cunoașterea este incertă. Cercetătorul care nu se îndoiește de rezultatele sale (în sensul lui R.Descartes) nu merită să fie luat în considerare.

4. *Caracterul științific este dat de metoda folosită (la culegerea informației, la prelucrarea și interpretarea acesteia).* În sociologie, nici cercetătorul cantitativist și nici cel calitativist nu este imun la

¹⁴ În traducere: Ce este cercetarea socială? Principiile cercetării sociale și educaționale.

¹⁵ Inferență – operație a gândirii prin care se trece de la un enunț la altul în mod deductiv sau inductiv, direct (inferență imediată) sau indirect (inferență mediată).

incertitudine. Însă, este mai puțin probabil ca cercetătorul cantitativ să formuleze generalizări permise, dat fiind faptul că lucrează cu un număr mare de cazuri și că ia în calcul reprezentativitatea statistică. În schimb, cercetătorul calitativ este mai sigur pe inferențele pe care le face când este vorba de concluziile asupra comportamentului uman în cadrul unui interviu aprofundat.

Cele patru caracteristici menționate de G.King, R.Keohane și S.Verba le permit acestora să concluzioneze că cercetarea sociologică este o activitate socială, iar fiecare investigație adaugă un plus de cunoaștere care va fi completat de alți cercetători mai mult și mai bine.

În cadrul sociologiei s-au dezvoltat numeroase teorii și metode pentru cunoașterea și înțelegerea fenomenelor, proceselor, faptelor care compun realitatea socială. P.Iluț evidențiază că această realitate este descrisă printr-o serie de „binoame **conceptuale**”: obiectiv-subiectiv, teoretic-empiric, cantitativ-calitativ.

Binomul **obiectiv – subiectiv** relevă, poate cel mai bine, dualitatea realității sociale care este alcătuită din diverse forțe și structuri existente în afara voinței și conștiinței individului, deci care sunt „obiective”, dar și din elemente care depind de individ, factori pe care acesta îi poate controla, deci „subiective”. Ființele umane, în calitate de indivizi, grupuri, popoare și culturi, construiesc mereu, prin interacțiune, atât realitatea subiectivă, cât și pe cea obiectivă.

Binomul **teoretic – empiric** atestă că sociologia cuprinde două niveluri: (i) teoretic, care cuprinde toate ideile, explicațiile, teoriile, interpretările, ipotezele elaborate asupra realității, (ii) empiric, care se referă la studierea concretă a realității sociale, prin utilizarea unor metode și tehnici specifice (observația, ancheta, experimentul etc.), cu ajutorul cărora cercetătorii obțin date, informații și cunosc, astfel, realitatea socială. Astfel, orice demers științific are atât o bază teoretică, cât și una practică, cele două dimensiuni determinându-se reciproc. Elementele nivelului teoretic ajută la stabilirea unor scheme, clasificări precise; formularea unor concepte complexe care

ajută cercetătorul să se orienteze spre faptele interesante; formularea unor idei generale etc. La rândul său, nivelul empiric ajută la inițierea unor noi teorii, la reformularea teoriilor, prin elaborarea de noi scheme explicative ale unor fenomene și procese sociale, la clasificarea conceptelor utilizate în teorie etc.

Cantitativ – calitativ este un alt cuplu conceptual utilizat. Sociologii au căzut de acord asupra următorului lucru: conceptele pot fi analizate comparativ din perspectiva a două planuri – cel epistemologic și cel metodologic. Din punct de vedere epistemologic, modelul cantitativist presupune existența unei realități obiective, a unor structuri exterioare indivizilor, apelând la descrieri și explicații ale acestora, în timp ce modelul calitativist pune accentul pe subiectivitatea umană, pe motivațiile și așteptările indivizilor, pe înțelegerea (comprehensiunea) realității sociale. Din punct de vedere metodologic, mai exact din punctul de vedere al metodelor și strategiilor folosite, putem spune că modelul cantitativist se bazează pe metode și tehnici structurate (anchetă pe bază de chestionar, experimentul etc.), iar modelul calitativist utilizează metode și tehnici nestructurate (interviul individual aprofundat, interviul de grup, studiul de caz, observația participativă etc.).¹⁶

În afara acestor dublete conceptuale de mare importanță în sociologie, este și dualitatea complexității universului sociouman: nivelurile **macro – micro care reflectă demersul de analiză al cercetătorului**. „Macro” se referă la unități sociale de volum mare, analiza „macro” desemnând, de fapt, analiză la nivel global, considerarea în mare a sistemului social, a fenomenelor și proceselor ce îl compun, iar „micro” desemnează unitățile sociale (grupuri) mici, analiza „micro” reprezentând analiza elementelor, a entităților ce compun unitățile sociale complexe.

¹⁶ A se vedea: Cauc I., Manu B., Pârlea D., Goran L. *Metodologia cercetării sociologice. Metode și tehnici de cercetare*, p.12-13.

Cunoașterea științifică a proceselor sociale, precum și a comportamentelor individuale și de grup, se realizează în cadrul teoriilor recunoscute ca adevărate de către comunitatea științifică. În sens restrâns, teoria reprezintă un ansamblu de enunțuri cu valoare de adevăr privind relațiile dintre fenomene. Teoriile constau în enunțuri referitoare la relațiile dintre variabile și explicarea acestor relații cu ajutorul unor concepte nediferențiate (exemple: teoria lui E.Durkheim despre sinucidere, teoria lui A.Schutz despre străin, teoria lui P.Sorokin despre mobilitatea socială, teoria acțiunii sociale a lui T.Parsons, teoria elitelor sociale a lui V.Pareto).

Teoriile au diferite niveluri de generalitate (R.K. Merton, 1950). Sociologia, incluzând psihologia socială, spune S.Chelcea, prezintă o structură teoretică multinivelară extrem de complexă, de la marile teorii (structuralismul, funcționalismul, materialismul dialectic și istoric, fenomenologia etc.) la teorii medii (teoria mobilității sociale, teoria disonanței cognitive etc.), la teorii cu un nivel de generalitate minim (anunțuri empirice adevărate „aici și acum”).

Cunoașterea cu ajutorul teoriilor și paradigmatelor este o cunoaștere tactică. Studiul sistematic al teoriilor sociologice a pus în evidență mai multe moduri de înțelegere a paradigmatelor sociologice: (i) identificarea paradigmatelor cu teoriile sociologice; (ii) identificarea paradigmatelor cu modul de gândire al giganților sociologiei; (iii) supraordonarea paradigmatelor față de teoriile și metodele sociologiei.

Sociologul american G.Ritzer (2001) a identificat în sociologia americană 3 paradigme: (i) paradigma faptelor sociale; (ii) paradigma definiției socialului; (iii) paradigma comportamentului social. Acesta menționează că o paradigmă servește la determinarea a ceea ce trebuie studiat, ce întrebări trebuie puse, cum trebuie formulate și ce reguli de interpretare a răspunsurilor obținute trebuie urmate. O paradigmă subsumează, definește și pune în relație modelele, teoriile, metodele și instrumentele care există în cadrul ei. Astfel, paradigmele cuprind patru componente de bază: (i) un model

general de lucru care funcționează ca un felinar pentru alți cercetători; (ii) o imagine asupra domeniului de studiu; (iii) teoriile; (iv) ansamblul de metode și instrumente de cercetare. În baza acestor componente, sociologul american reduce numărul paradigmelor în sociologie la trei: teoria faptului social, teoria definirii socialului, teoria comportamentului social.¹⁷

Tabelul 1.1.

Caracteristicile celor 3 paradigme sociologice după G.Ritzer

Paradigma Compo- nentele	Faptele sociale	Definiția socialului	Comportamentul social
Modelul	Faptul social caracterizat prin exterioritate, anterioritate și exercitând o constrângere (E.Durkheim, 1895)	Analiza acțiunii sociale (M.Weber, 1921)	Behaviorismul preluat din psihologie (B.F. Skinner, 1938)
Imaginea	Domeniul de studiu al sociologiei îl constituie faptele sociale: valori, grupuri, rol- <i>status</i> -uri sociale, societatea ș.a.	Oamenii sunt creatori activi ai realității sociale	Relația dintre individ și mediul său de viață
Teoriile	Teoriile cele mai importante sunt structural-funcționalismul (R.K. Merton, 1968) și teoria conflictului	Teoria acțiunii (T.Parsons, 1937), interacționismul simbolic (G.H. Mead, 1934), fenomenologia (A.Schütz, 1932),	Teoria schimbului social (G.Homans, 1961; P.Blau, 1964)

¹⁷ A se vedea: Chelcea S. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, p.47.

	(R.Dahrendorf, 1959)	etnometodologia (H.Garfinkel, 1967)	
Metodele	Istoricocomparative, focalizate asupra fenomenelor la nivel macrosocial	Observația, tehnica interviului și a chestionarului	Experimentul, tehnica interviului și a chestionarului

Sursa: Chelcea S. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*. București, 2004, p.48.

Desfășurarea cercetărilor științifice în baza unei paradigme este considerată cercetare normală și contribuie la rezolvarea problemelor sociale. Dacă într-o anumită perioadă nu se acumulează progrese în rezolvarea problemelor sociale importante, survine situația de criză a cunoașterii. În acest mod începe o revoluție științifică, menționa T.Kuhn, care inaugurează o nouă tradiție de cercetare. De obicei, paradigmele includ judecăți de valoare, reflectă anumite valori la care cercetătorul aderă. Anume aceasta l-a determinat pe M.Weber să menționeze în eseu *Sensul „neutralității axiologice” în științele sociologice și economice* (1917) necesitatea ca cercetătorii vieții sociale să se elibereze în studiile lor de valorile lor morale, etice, politice. Sociologii trebuie să fie ca fizicienii și să realizeze o cunoaștere obiectivă, independentă de dorințele și opiniile personale. În această ordine de idei, P.Berger în studiul *Judecata morală și acțiunea politică* (1988) menționa că un sociolog calificat va evalua dovezile empirice, oferind o imagine a realității așa cum este ea, nu așa cum ar dori să fie.

Există și autori care au menționat că cercetătorii din domeniul științelor sociale și comportamentale nu pot fi liberi de valori. S.Chelcea aduce următoarele argumente în acest sens: (i) sociologia și totalitarismul se exclud reciproc; regimurile dictatoriale au interzis sociologia; (ii) obiectivitatea în cercetările de criminalitate nu se justifică, infractorii trebuie tratați cu respect, dar ca răufăcători; (iii)

sociologii, ca cetățeni ai democrației, urmăresc binele lor și al semenilor lor, ei nu trebuie să păstreze o atitudine de neutralitate între adevăr și neadevăr, dreptate și nedreptate etc.

Așadar, în științele sociale și comportamentale nu este posibilă și nici dezirabilă detașarea de valorile sociale. Etica responsabilității (concept introdus de M.Weber în *Politica drept vocație*, 1919) trebuie să orienteze activitatea de cercetare și disciplinele socioumane, inclusiv în sociologie. Totuși, M.Weber menționează că etica responsabilității și cea a convingerii nu se exclud reciproc, ci se completează și alcătuiesc împreună acel om care poate avea vocație.¹⁸

Tabelul 1.2.

Cunoașterea comună și cunoașterea științifică a vieții sociale

Cunoașterea comună¹⁹	Cunoașterea științifică
Ființele umane au instinctul natural de a avea partener de sex opus.	Ființele umane nu au instinctul natural de a avea partener de sex opus. Preferințele sexuale ale ființelor umane sunt învățate.
Persoanele din clasele de jos sunt mai predispuse la comiterea infracțiunilor în comparație cu cele din clasele de sus.	Nu există evidențe că clasele de jos sunt mai predispuse la comiterea infracțiunilor în comparație cu cele din clasele de sus. Cu toate acestea, oamenii săraci comit diferite tipuri de infracțiuni neînsemnate și sunt mai frecvent arestați și judecați, în comparație cu cei din clasele mijlocii și de sus care comit infracțiuni de corupție și fraude bancare.
Un lucru identificat în toate societățile este dragostea romantică.	Dragostea romantică poate părea ca parte a naturii umane, cu toate acestea, în multe societăți este

¹⁸ A se vedea: Weber M. *Omul de știință și omul politic*, p.150-155.

¹⁹ Unele viziuni comune privind societatea și comportamentul social. Citindu-le, puteți verifica dacă sunt adevărate sau false.

	necunoscută, iar în altele este privită ca ceva ridicol sau tragic.
Cea mai bună modalitate de evaluare cu acuratețe a opiniei publice este de a intervieva cât mai mulți oameni posibil.	Numărul persoanelor implicate în sondaje de opinie este irelevant. Contează însă dacă eșantionul populației este unul reprezentativ. O eșantionare corectă (de câteva sute, o mie de persoane) poate oferi date de mare precizie, în comparație cu un eșantion incorect de 1 milion sau câteva milioane de persoane.
Soții au o probabilitate mai mare de a-și omorî soțiile în cazurile de violență în familie.	Soții și soțiile au aceeași probabilitate de a se omorî în cazurile de violență în familie. În timp ce bărbații sunt mai puternici, femeile mai frecvent recurg la ajutorul armelor letale precum cuțitele de bucătărie.
Creșterea rapidă a populației în țările în curs de dezvoltare este cauzată de rata înaltă a natalității.	Creșterea rapidă a populației în țările în curs de dezvoltare nu este cauzată de rata înaltă a natalității, ci de descreșterea ratelor de deces. Ratele de natalitate se reduc actualmente, însă speranța de viață (longevitatea) crește cauzând majorarea populației.

În concluzie subliniem că știința sociologică a apărut și s-a dezvoltat ca o necesitate de cunoaștere științifică a vieții sociale. Respectiv, sociologia nu este mai puțin științifică decât fizica, biochimia, astronomia etc. Aceasta presupune un nivel mai mare de generalizare, explicare și predicție cu privire la fenomenele și procesele sociale. Este adevărat că uneori limbajul sociologic pare un pic straniu pentru începători. Sociologii utilizează în vocabularul specializat cuvinte din limbajul comun, precum cele de „statut”, „rol”, „cultură”, dar în termeni preciși, fără careva ambiguități. Știința sociologică își aduce contribuția la descrierea,

înțelegerea/explicarea, organizarea/reorganizarea și chiar predicția realității sociale prin diversitatea de concepte, teorii, paradigme, dar și a metodelor specifice de investigare (Tab.1.2). Sociologia ca știință studiază lumea vieții sociale așa cum este relevantă de individualități umane în comportamente sau acțiuni, relații sau interacțiuni ce se desfășoară în sisteme sociale de tipul grupurilor, organizațiilor, comunităților sau societăților. Realitatea socială este în continuă schimbare, iar sociologia nu poate să fie în decalaj față de realitatea pe care așteaptă să o reflecte teoretic și practic.

Întrebări de recapitulare:

1. Care sunt caracteristicile cunoașterii comune? Dar cele ale cunoașterii științifice?
2. Cum influențează enculturația cunoașterea comună?
3. Exemplificați cum influențează socializarea cunoașterea comună.
4. Care sunt limitele generale și erorile specifice cunoașterii comune?
5. Care este scopul cunoașterii științifice?
6. Care sunt postulatele cunoașterii științifice?
7. Care sunt deosebirile dintre cunoașterea comună și cunoașterea științifică a vieții sociale?

Sarcini de lucru individual:

- Reprezentați schematic conceptele de cunoaștere comună și cunoaștere științifică, evidențiind elementele comune și cele distinctive.
- Explicați enunțurile privind cunoașterea comună și cunoașterea științifică din Tabelul 1.2. Dați 3-5 exemple

privind diferențele dintre cunoașterea comună și cunoașterea științifică.

- Lecturați fragmentul *Caracterul „iluzoriu” al cunoașterii spontane* de H.H. Stahl (Stahl H.H. *Teoria și practica investigațiilor sociale*. Vol.1. București: Editura Științifică, 1974, p.78 sau Chelcea S. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*. București: Editura Economică, 2004, p.32-33).
- Lecturați Capitolul I. *Ce este un fapt social* din lucrarea lui Durkeim E. *Regulile metodei sociologice*. Iași: Polirom, 2002, p.35-48.

Bibliografia selectivă:

1. BABBIE, E. *Practica cercetării sociale*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1274-1
2. CAUC, I., MANU, B., PÂRLEA, D., GORAN, L. *Metodologia cercetării sociologice. Metode și tehnici de cercetare*. București: Editura Fundației România de Măine. ISBN 973-725-135-0
3. CHELCEA, S. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*. București: Editura Economică, 2004. ISBN 973-590-945-6
4. CULIC, I. *Metode avansate în cercetarea socială. Analiza multivariată de interdependență*. Iași: Polirom, 2004. ISBN 973-681-607-9
5. DURKEIM, E. *Regulile metodei sociologice*. Iași: Polirom, 2002. ISBN 973-683-898-6
6. FERREOL, G. (coord.) *Dicționar de sociologie*. Iași: Polirom, 1998. ISBN 978-683-054-3
7. KING, G. *Strategia cercetării. Treisprezece cursuri despre elementele științelor sociale*. Iași: Polirom, 2005. ISBN 973-681-900-0
8. MĂRGINEAN, I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2000. ISBN 973-683-480-8
9. ROBERTSON, I. *Sociology* (3ed edition). New York: Worth Publishers, Inc., 1987. ISBN 0-87901-245-5

10. ROTARIU, T. *Fundamente metodologice ale științelor sociale*. Iași: Polirom, 2015. ISBN 978-973-46-5863-3
11. ROTARIU, T., ILUȚ, P. *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*. Iași: Polirom, 2006. ISBN 978-973-46-0411-2
12. SIGLETON, R., STRAITS, B. *Approaches to Social Research* (3ed edition). New-York: Oxford University Press, 1999. ISBN 0-19-510525-7
13. VLĂSCEANU, L. (coord.) *Sociologie*. Iași: Polirom, 2011. ISBN 978-973-46-1815-6
14. VLĂSCEANU, L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2013. ISBN 978-973-46-3292-3
15. WEBER, M. *Omul de știință și omul politic*. București: Humanitas, 2011. ISBN 978-973-50-2478-9
16. КРАВЧЕНКО, А.И. *Методология и методы социологических исследований*. Москва: Юрайт, 2015. ISBN 978-5-9916-3330-7
17. КРАВЧЕНКО, А.И. *Социология в схемах и определениях*. Москва: Проспект, 2015. ISBN 978-5-392-14691-8
18. *Социология в схемах*. Москва: Приор, 2001. ISBN 5-7990-0378-0

II. METODOLOGIA CERCETĂRII SOCIALE: STRUCTURĂ ȘI DOMENII DE REFERINȚĂ

2.1. Conceptul de metodologie și temele principale ale metodologiei cercetării sociale

2.2. Structura metodologiei de cercetare socială

2.3. Principii metodologice în cercetarea socială empirică

2.4. Domenii de referință ale metodologiei cercetării sociale

Obiective:

- să definească noțiunea „metodologia cercetării” din perspectiva diferitor autori;
- să determine principiile metodologice în cercetările empirice;
- să relateze despre concepțiile cercetătorilor cu privire la structura metodologiei cercetării;
- să analizeze temele principale ale metodologiei cercetării sociale după P.Lazarsfeld;
- să analizeze domeniile de referință ale metodologiei;
- să argumenteze necesitatea aplicării principiilor teoretice și epistemologice în practica cercetării sociale.

Competențe:

- ✓ cunoașterea fundamentelor teoretico-metodologice ale cercetării sociale.

Cuvinte-cheie: *metodologie, cercetare socială, principii metodologice, structura metodologiei cercetării sociologice, domenii de referință.*

2.1. Conceptul de metodologie și temele principale ale metodologiei cercetării sociale

Cercetarea fenomenelor și proceselor sociale implică o metodologie distinctă, particularizată prin metode, tehnici, proceduri

și instrumente de cercetare, ceea ce oferă cercetătorului posibilitatea de a pătrunde în universul specific al acestora.

Cunoștințele științifice din diferite domenii ale activității umane tind spre a atinge punctul culminant. Oamenii învață să cunoască lumea nu doar prin succese și greșeli practice, ci și din punct de vedere teoretic, prin dezvoltarea de concepte, cunoștințe etc. Acest succes al tuturor științelor existente a apărut dintr-o categorie suplimentară, dezvoltată de-a lungul multor secole, deoarece niciunul dintre ei nu ar fi putut „da naștere” vreunui concept, dacă nu ar fi folosit anumite metode și tehnici în procesul de înțelegere teoretică.

Pentru a organiza și conduce viață socială este imperios necesară cunoașterea științifică a acesteia, a factorilor care stimulează dezvoltarea, a sensului pe care îl capătă această dezvoltare. O astfel de cunoaștere poate fi obținută, în primul rând, cu ajutorul cercetării sociale.

Conceptul de metodologie este utilizat în multe domenii științifice existente și este atât de complex și specific, încât mulți cercetători îl definesc ca fiind un domeniu științific separat. Etimologic, termenul „*metodologie*” desemnează „știința metodelor” și provine din limba greacă: *methodos* (=drum sau cale) + *logos* (=știință). Sensul pe care îl atribuim metodologiei în acest context este acela de a cuprinde ansamblul demersurilor teoretice, metodico-tehnice și epistemologice pe care le întreprinde un cercetător în vederea cunoașterii științifice a unor fapte, fenomene sau procese sociale.

Din literatura de specialitate pot fi extrase o serie de definiții ale metodologiei cercetării sociologice sau sociale, care scot în evidență rolul acesteia în cunoașterea științifică a socialului (Caseta 2.1.).

Caseta 2.1. Definiții ale metodologiei cercetării sociologice și sociale

L.Vlăsceanu – o analiză a metodelor și tehnicilor aplicate în realizarea și finalizarea cercetării sociale.²⁰

I.Mărginean – o disciplină generală în care se dezvoltă modalitățile concrete de realizare a cunoașterii științifice și privește ansamblul elementelor care intervin în cercetarea vieții sociale.²¹

I.Cauc, B.Manu, D.Pârlea, L.Gorban – totalitatea demersurilor teoretice, tehnice și epistemologice pe care le întreprinde cercetătorul faptelor sociale (sociolog sau psiholog) pentru a putea cunoaște geneza, evoluția și dispoziția acestui gen de fapte.²²

C.Enăchescu – o „cale” care duce la descoperirea determinismului obiectului cercetat, a cauzelor care l-au produs, la cunoașterea naturii acestuia. Ea reprezintă un „sistem de gândire”.²³

I.Gh. Rîmpeanu, S.M. Rădulescu – metodologia este echivalentă cu logica procesului de cunoaștere și cu analiza căilor unei cât mai bune cunoașteri.²⁴

S.Chelcea – știința integrată a metodelor, constituind interfața dintre teorie și metodă.²⁵

I.Ionescu, D.Stan – ansamblul metodelor utilizate în cunoașterea socialului în conformitate cu o strategie de investigare.²⁶

G.Osipov – (1) știința metodelor; (2) sistemul celor mai generale principii, prevederi și metode, care stă la baza științei; (3) un set de modalități și tehnici de cercetare utilizate într-o știință dată.²⁷

²⁰ A se vedea: Vlăsceanu L. Metodologia cercetării sociologice. În: Zamfir C. (coord.) *Dicționarul de sociologie*. București, 1998, p.348.

²¹ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași, 2004, p.15-24.

²² A se vedea: Cauc I., Manu B., Pârlea D., Gorban L. *Metodologia cercetării sociologice. Metode și tehnici de cercetare*. Ediția a II-a. București, 2004, p.5.

²³ A se vedea: Enăchescu C. *Tratat de teoria cercetării științifice*. Iași, 2007, p.169.

²⁴ A se vedea: Rîmpeanu I.GH., Rădulescu S.M. *Metode și tehnici de cercetare sociologică. Antologie de texte*. București, 1997, p.7.

²⁵ A se vedea: Chelcea S. *Inițiere în cercetarea sociologică*. București, 2004, p.32.

²⁶ A se vedea: Ionescu I., Stan D. *Elemente de sociologie*. Vol.I. Iași, 1997, p.39.

²⁷ A se vedea: Осипов Г.В. *Социологический энциклопедический словарь*. Москва, 1998, p.180.

Ca disciplină de studiu, metodologia este studiul sistematic și coerent (logic, necontradictoriu) al principiilor care guvernează investigația și cercetarea într-un anumit domeniu. Astfel, putem conchide că metodologia cercetării reprezintă modalitatea sistematică de a rezolva problema supusă cercetării, având două sensuri principale: descrierea tuturor pașilor pe care îi facem pe drumul către cunoaștere și descrierea metodelor pe care le vom utiliza. Totodată, metodologia nu se reduce nici la corpul metodelor și tehnicilor utilizate în cercetare. Ea este produsul interacțiunii dintre teorie și cercetarea empirică²⁸.

Metodologia este o știință având ca obiect modul în care se realizează cercetarea și vizând diferitele etape adoptate de cercetători în procesul de studiere a problemei de cercetare, precum și logica din spatele cercetării. Nu este suficient ca cercetătorul să cunoască doar modul în care se aplică anumite metode sau tehnici de cercetare, dar este necesar să știe să aleagă din șirul de metode și tehnici pe cele care îi acoperă și îi relevă întreaga problematică a fenomenului sau procesului social studiat. În acest context, cercetătorul trebuie să înțeleagă ipotezele care stau la baza cercetării și să cunoască criteriile prin care va decide că anumite tehnici și proceduri pot fi aplicate anumitor probleme. În acest sens, ținând cont de faptul că metodologia variază de la o problemă la alta, cercetătorul urmează să adapteze metodologia în funcție de problema sa și, totodată, să evalueze cu obiectivitate deciziile de cercetare înainte de a le implementa. El trebuie să specifice foarte clar deciziile luate și să-și motiveze alegerea, astfel încât aceasta să poată fi evaluată și de ceilalți. Așadar, putem concluziona că metodologia de cercetare are numeroase dimensiuni și că metodele de cercetare fac parte din metodologia de cercetare. Astfel, domeniul de aplicare a metodologiei de cercetare este mai larg decât cel al metodelor de cercetare. Drept urmare, atunci când vorbim

²⁸ A se vedea: Crăciun C. *Metode și tehnici de cercetare*. București, 2015, p.18.

despre metodologia cercetării nu discutăm doar despre metodele de cercetare, dar luăm în considerare și logica din spatele metodelor pe care le aplicăm în contextul unui studiu și explicăm de ce utilizăm o anumită metodă sau tehnică, astfel încât rezultatele cercetării să poată fi evaluate fie de către respectivul cercetător, fie de către alți cercetători.

<p><i>Metodologia este o artă, o „știință” a alegerii metodelor și tehnicilor pentru îndeplinirea obiectivelor și scopurilor propuse în baza unor ipoteze.</i></p>	<p><i>Analiza metodologică vizează punerea în relație a metodelor, tehnicilor, procedelor și instrumentelor de investigație, adecvarea lor la întreaga problematică a fenomenului sau procesului social studiat.</i></p>
--	--

Domeniile de interes ale metodologiei cercetării sociale sunt multiple, iar sensul pe care îl atribuim metodologiei în acest context este acela de a cuprinde ansamblul demersurilor teoretice, metodico-tehnice și epistemologice pe care le întreprinde un cercetător în vederea cunoașterii științifice a unor fapte, fenomene sau procese sociale.

Cercetătorii I.Gh. Rîmpeanu și S.M. Rădulescu consideră că metodologia are semnificații complexe, printre care:

- ansamblul legilor și principiilor care stau la baza analizei și interpretării științifice;
- totalitatea metodelor și tehnicilor utilizate într-o anumită știință sau ramură științifică;
- modalitatea distinctă de analiză și interpretare logică a realității;
- analiza în scopuri evaluative a întregului demers științific pentru a verifica valabilitatea metodelor folosite,

corectitudinea raționamentelor, consistența logică a teoriilor etc.²⁹

Suplimentar, I.Ionescu și D.Stan susțin că metodologia cercetării are ca scop de a:

- a) oferi nu atât metoda, cât principiile care ghidează cercetarea;
- b) oferi cadrele care garantează validitatea și fidelitatea cercetării;
- c) determina normele de utilizare a metodelor, tehnicilor și procedeeleor;
- d) stabili valoarea și limitele fiecărei metode și tehnici de cercetare;
- e) recomanda ca judecății epistemologice să fie supuse toate faptele culese în vederea stabilirii valorii lor științifice.³⁰

În concluzie, cercetătorii S.Krausz și I.Stegar relevă că elaborarea unei metodologii de cercetare impune:

- cunoașterea metodelor, tehnicilor, procedeeleor și a instrumentelor;
- cunoașterea justificărilor epistemologice ale metodelor și poziția fiecăreia în ansamblul metodelor;
- deținerea unei teorii explicative/de referință asupra problemei de cercetare pentru a putea aprecia concordanța dintre problemă și tipul metodei utilizate.³¹

Definițiile prezentate mai sus accentuează faptul că metodologia este privită ca o știință care înglobează în sine logica de cunoaștere și analiză a fenomenelor sociale într-un mod organizat, sistematic și metodic. Astfel, conceptul de metodologie desemnează un sistem de principii și norme de organizare a cercetării, riguros stabilite prin

²⁹ A se vedea: Rîmpeanu I.Gh., Rădulescu S.M. *Metode și tehnici de cercetare sociologică. Antologie de texte*, p.7.

³⁰ A se vedea: Ionescu I., Stan D. *Elemente de sociologie*, 1997, p.44.

³¹ A se vedea: Krausz S., Stegar I. *Metodologia și metodică sociologiei*. București, 2007, p.11.

intermediul cărora sunt elaborate metode, procedee și tehnici de cercetare.

În acest sens, în conținutul conceptului regăsim trei niveluri de ordonare a demersurilor pe care le presupune actul cunoașterii științifice a faptelor sociale: *nivelul teoretic*, *nivelul tehnic* și *nivelul epistemologic*.

La *nivelul teoretic* demersurile pe care le întreprinde cercetătorul pentru a desfășura o cercetare concretă a unui anumit domeniu al vieții sociale sunt multiple. El trebuie să-și clarifice cu exactitate nivelul la care a ajuns cunoașterea domeniului pe care îl cercetează, să facă o analiză critică a aparatului conceptual în care este reflectată realitatea socială devenită obiect al cercetării științifice, să formuleze cu claritate ipoteze generale și cele de lucru în care sunt surprinse raporturile de cauzalitate dintre componentele structurale ale domeniului social cercetat.

Nivelul tehnic al metodologiei constă în utilizarea de către cercetător a unui ansamblu de metode, tehnici, instrumente, cu ajutorul cărora devine posibilă dezvăluirea a ceea ce este esențial, stabil în universul faptelor sociale concrete în care se desfășoară viața individului și a grupurilor umane.

Nivelul epistemologic reprezintă specificul actului cunoașterii fenomenelor și proceselor sociale. Din punct de vedere epistemologic, demersurile pe care le întreprinde cercetătorul vieții sociale nu sunt prea numeroase, dar este suficient să menționăm că niciodată nu vom realiza o cunoaștere riguroasă dacă nu vom avea în permanență în vedere natura specifică a actului cognitiv în cercetarea socială. În acest caz, cele mai importante surse de informații sunt oamenii. Tocmai de aceea un autentic cercetător științific al vieții sociale este acela care are capacitatea de a distinge ceea ce sunt și fac oamenii în mod real de ceea ce spun sau ar dori ei să fie și să facă.

Sociologul și epistemologul american P.F. Lazarsfeld (1901-1976) a remarcat șase teme principale care s-ar afla în centrul preocupărilor metodologiei contemporane, indiferent de domeniul studiat³²:

1) Delimitarea obiectului de studiu

Din multitudinea fenomenelor și proceselor sociale în cercetările empirice se pornește de la abstragerea obiectului de studiu din țesătura relațiilor în care se află. Un exemplu elocvent în acest sens reprezintă comparația procesului de cunoaștere cu disecția unui animal făcută de Platon: „*un bun dialectician găsește articulațiile, iar unul prost osul; însă orice cunoaștere rămâne un decupaj*”. Asemeni unui doctor, care lasă la o parte zece fapte secundare și reține pentru studiu un simptom hotărâtor, cercetătorul, pentru a analiza, va trebui să extragă din mai mulți factori legați împreună un singur factor, ca să-i arate însemnătatea relativă.

În cercetările sociale acest decupaj se justifică prin aceea că nu toate elementele structurii sociale au o contribuție egală la explicarea fenomenelor și proceselor sociale. De asemenea, reconstituirea în plan teoretic a realității sociale și integrarea fenomenului studiat presupun o analiză metodologică riguroasă și delimitarea clară a obiectului de studiu.

2) Analiza conceptelor

Metodologia vizează analiza conceptelor, corectitudinea definirii lor și analiza limbajului utilizat. În orice demers de cercetare concretă se va porni de la un sistem de concepte care au intrat deja în patrimoniul științific. Cercetătorul social nu-și propune să redefinească conceptele cu care operează decât în măsura în care analizele proprii îl conduc la concluzia că niciuna dintre definițiile existente în literatura de specialitate nu satisface exigențele cercetării și nu exprimă corect și/sau complet realitatea pe care respectivul concept o desemnează.

³² A se vedea: Chelcea S., Mărginean I., Cauc I. *Cercetarea sociologică. Metode și tehnici*. Deva, 1998, p.35-37.

Analiza conceptelor este o misiune foarte importantă, ținând cont de faptul că unii termeni pe care îi utilizăm în mod curent circulă cu accepțiuni foarte diferite. Totodată, în funcție de domeniul de cercetare, unii termeni pot îmbrăca semnificații diferite, fiind polisemantici. În acest sens, metodologia cercetării contribuie la înțelegerea modului în care sunt construite definițiile conceptelor, asigurând o mai bună măsurare a acestora.

3) *Analiza metodelor și tehnicilor de cercetare*

Metodologia se preocupă de analiza metodelor și tehnicilor de cercetare, de respectarea regulilor de elaborare a chestionarelor, de construcție a scalelor, de calcul al eșantioanelor etc., cu scopul eliminării distorsiunilor și asigurării validității concluziilor. Analiza metodologică vizează punerea în relație a metodelor, tehnicilor, procedeele și instrumentelor de investigație, inclusiv adecvarea lor la obiectul de cercetare.

4) *Analiza raportului dintre metodele și tehnicile utilizate*

Alegerea metodelor de cercetare depinde nemijlocit de natura fenomenelor studiate, precum și de teoria de la care se pleacă în cercetarea propriu-zisă. Totodată, alegerea metodelor este determinată de următorii factorii:

- accesibilitatea metodelor și tehnicilor de cercetare;
- existența sau nu a instrumentelor de cercetare adecvate;
- resursele financiare disponibile;
- intervalul de timp avut la dispoziție;
- profunzimea dorită a concluziilor.

Fiecărei metode și tehnici de investigare îi sunt proprii limite specifice. Astfel, în cercetările empirice impunându-se necesitatea aplicării convergente a cât mai multor modalități de investigare, care, fiind corelate, să conducă la cercetarea multilaterală a problemei. Limitele proprii fiecărei metode și tehnici pot fi depășite prin utilizarea convergentă a cât mai multora dintre ele. Analiza metodologică verifică respectarea acestui principiu și, mai ales,

încearcă să stabilească articularea optimă a metodelor, tehnicilor și instrumentelor de cercetare într-o strategie eficientă.

5) *Sistematizarea datelor obținute în cercetarea empirică*

Verificarea modului de sistematizare și prelucrare a datelor colectate în cercetările de teren presupune alcătuirea seriilor de date, reunirea informațiilor cifrice în clase statistice, valabilitatea aplicării testelor și a coeficienților statistici în funcție de nivelul de măsurare cu care s-a operat etc., tot așa cum încercarea de a formaliza enunțurile conturează câmpul de interes al studiilor metodologice.

6) *Formalizarea raționamentelor*

În acest context, atenția cercetătorilor atrage argumentul „celor 1000 de pași” invocat de unii sociologi, precum că rostul lor este să cerceteze, nu să reflecteze asupra cercetării. Răspunsul logic la această afirmație ar fi că cine a făcut 1000 de pași este capabil să îl facă și pe al 1001-lea. Fără analiza activităților nu se obține niciun progres. Acest lucru este de o importanță deosebită cu privire la activitățile intelectuale, inclusiv la cercetarea științifică.

2.2. Structura metodologiei de cercetare socială

Metodologia cercetării se identifică cu o logică a analizei științifice a realității sociale. Ea nu se reduce nici la inventarierea metodelor de colectare și prelucrare a datelor empirice, nici la definirea unui procedeu universal sau a unui set de procedee particulare de investigare sau rezolvare a unei probleme teoretice și nici la descrierea normativă a regulilor de raportare a cercetătorului la realitatea empirică. Orice încercare de reducere a domeniului de referință al metodologiei la una dintre preocupările menționate mai sus ar avea efecte negative asupra cercetării metodologice propriu-zise.

Metodologia cercetării se ocupă uneori cu studiul aposteriori al metodelor și tehnicilor de cercetare socială în strânsă legătură cu

postulatele fundamentale ale teoriei de referință. Alteori dezvoltă sau anticipă utilizarea unor noi metode sau tehnici. Ea se identifică cu o logică a procedeeleor de colectare, prelucrare și analiză a datelor empirice, de prezentare și identificare a semnificațiilor teoretice ale datelor empirice pe baza demersurilor interpretative și de continuare a construcției teoretice în cadrul paradigmei luate ca referință.

Sociologul român I.Mărginean structurează metodologia de cercetare în următoarele componente:³³

a) *componenta teoretică*, care este componenta teoriei de referință și a normativității metodologice, care îndeplinește rolul de ghid al cercetării (prin sistemul conceptual specific) atât în faza de realizare, cât și în cea de finalizare (interpretare, explicare, comunicare a rezultatelor);

b) *componenta metodică*, în cadrul căreia regăsim totalitatea metodelor, tehnicilor, procedeeleor și instrumentelor de lucru, precum și strategiile de cercetare socială;

c) *componenta de natură epistemologică*, considerată componenta de evaluare a rezultatelor cercetării și a construcției teoretice, în ultima instanță de certificare a statutului științific al sociologiei.

„A teoretiza înseamnă, înainte de toate, a ordona, a sistematiza rezultatele primare ale activității de cunoaștere și apoi a integra teoriile parțiale în teorii cu grad mai înalt de generalitate”
(I.Mărginean)

În analiza elementelor componente ale metodologiei de cercetare L.Vlăsceanu preia și dezvoltă analiza lui P.Lazarsfeld referitoare la temele metodologiei. Astfel, L.Vlăsceanu conchide că metodologia de cercetare cuprinde:

³³ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.54-97.

- enunțuri teoretice fundamentale admise ca referințe pentru structura paradigmatică a unei teorii și convertite în principii metodologice de orientare a abordării realității sociale;
- metode și tehnici de culegere a datelor empirice (observația, experimentul, ancheta);
- procedee de prelucrare a datelor și informațiilor empirice, de ordonare, sistematizare și corelare a acestora pentru fundamentarea deciziilor privitoare la semnificațiile lor teoretice;
- procedee de analiză, interpretare și construcție/reconstrucție teoretică pe baza datelor empirice în vederea elaborării de descrieri, tipologii, explicații și predicții teoretice.³⁴

În concluzie, pot fi identificate două surse referențiale ale constituirii metodologiei cercetării. Prima sursă o reprezintă teoria sociologică: „Teoria sociologică este scopul și premisa cercetării; metodologia este sistemul de norme, tehnici și metode prin care o teorie este testată, controlată și dezvoltată empiric”.³⁵ A doua sursă o reprezintă metodele și tehnicile de cercetare consacrate în istoria dezvoltării sociologiei. Astfel, în final: propozițiile formulate la nivel teoretic se convertesc explicativ în principii metodologice; teoria, luată ca referință, sugerează, pe de o parte, ipotezele sau problemele cercetării, iar, pe de altă parte, metodele și tehnicile de investigare; prin analiză metodologică se reconstruiește în plan teoretic realitatea socială.

În consecință, în *structura metodologiei cercetării sociologice/sociale* pot fi incluse următoarele clase de elemente componente:

1. Ansamblul principiilor teoretice referențiale, reprezentând concepția teoretică despre faptele, fenomenele, relațiile și procesele sociale, principii convertite într-un mod de abordare a

³⁴ A se vedea: Zamfir C., Vlăsceanu L. *Dicționar de sociologie*. București, 1998, p.354.

³⁵ A se vedea: Vlăsceanu L. *Metodologia cercetării sociologice. Orientări și probleme*, p.15-27.

realității sociale. Aproape orice concepție sociologică, elaborată la nivel teoretic, a urmărit să derive sau să-și formuleze din propria perspectivă și fundamentele metodologice: E.Durkheim³⁶ a formulat regulile metodei sociologice, V.Pareto³⁷ a utilizat tehnici logico-matematice pentru fundamentarea principiilor teoretice statuate în concepția sa sociologică, M.Weber³⁸ s-a preocupat de construirea unui sistem metodologic propriu bazat pe principiile teoretice caracteristice concepției sale etc.;

2. Ansamblul metodelor și tehnicilor corespunzătoare de colectare a datelor empirice, adică a operațiilor sau programelor operaționale prin care sunt captate mesajele realității, ale faptelor, fenomenelor, proceselor și relațiilor sociale în forma datelor sau informațiilor mai mult sau mai puțin structurate. Observația, de exemplu, și tehnicile de observare, experimentul și modelele experimentale, ancheta, analiza de conținut etc. se înscriu în această clasă de elemente componente ale metodologiei cercetării;

3. Ansamblul tehnicilor și procedeele de prelucrare a datelor și informațiilor empirice, adică de ordonare, sistematizare și corelare a lor, cu scopul de a fundamenta deciziile privind semnificațiile sau relevanțele teoretice ale ipotezei sau modelului ipotetic;

4. Ansamblul procedeele logice de analiză, construcție sau reconstrucție a teoriei pe baza rezultatelor cercetării empirice sau a altor dezvoltări teoretice, în vederea elaborării de descrieri, tipologii, explicații și predicții integrabile în teoria mai cuprinzătoare.³⁹

Cele patru clase de elemente pot fi grupate în două dimensiuni:

(1) *dimensiunea teoretică*, ce cuprinde categoriile, conceptele și

³⁶ A se vedea: Durkheim E. *Regulile metodei sociologice*. Iași, 2002.

³⁷ A se vedea: Pareto V. *Traité de sociologie générale*. Genève, 1968.

³⁸ A se vedea: Weber M. *On the methodology of the social sciences*. Glencoe, 1949.

³⁹ A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*. Iași, 2013.

relațiile dintre ele, și (2) *dimensiunea tehnico-metodică*, axându-se pe aspectele practice ale cercetării.

2.3. Principii metodologice în cercetarea socială empirică⁴⁰

Cercetarea socială este desfășurată cu respectarea principiilor metodologice. L.Vlăsceanu⁴¹ prezintă următoarea clasificare a principiilor metodologice:

- *principiul convertibilității*, prin care se înțelege convertirea postulatelor fundamentale ale unei teorii de referință în modalități concrete de raportare a cercetătorului la realitatea socială sau în strategii de abordare a realității;
- *principiul transferabilității*, al împrumutului, al transferului reciproc al unor metode de cercetare din alte științe sau discipline către/dinspre sociologie. Transferurile sau împrumuturile metodologice se referă nu doar la metode, dar și la tehnici și instrumente de cercetare. Spre exemplu, în cercetarea sociologică au fost împrumutate tehnici de culegere și/sau prelucrare a datelor din statistică, istorie, econometrie etc.;
- *principiul complementarității* metodelor de cercetare, ceea ce permite analiza unei probleme sociale prin intermediul mai multor metode sau tehnici de cercetare pentru asigurarea unei abordări complete și complexe. Spre exemplu, în cercetarea „Violența față de femei în familie în Republica Moldova” (Biroul Național de Statistică, 2010) au fost aplicate complementar metoda anchetei, interviul individual, metoda focus grup și analiza documentară.

Principiile metodologice care apar în cadrul cercetărilor sociale contemporane au ca fundament și ca argument o unitate constantă a cercetărilor ca interconexiune între teoretic și empiric, înțelegere și

⁴⁰ Acest compartiment a fost elaborat în comun cu D.Cheianu-Andrei.

⁴¹ A se vedea: Vlăsceanu L. *Metodologia cercetării sociologice. Orientări și probleme*, p.174-176.

explicație, cantitativ și calitativ, judecăți constatative și judecăți evaluative. În acest sens, S.Chelcea consideră că pentru desfășurarea cu succes a cercetărilor empirice este necesară respectarea celor patru principii metodologice fundamentale:⁴²

1. Principiul unității dintre teoretic și empiric are o valoare deosebită în metodologia de cercetare socială. Raționamentele bazate pe cunoștințele teoretice au ghidat cercetarea directă, observațională în toate științele, iar aceasta a conferit valoare de adevăr intuiției teoretice.⁴³ Astfel, cercetarea sociologică presupune atât teoria, cât și observațiile pe teren, inclusiv metodele deductive, dar și cele inductive. Există un ciclu al procesului de cercetare de care trebuie să se țină seama în proiectarea cercetărilor, preponderent cantitative (Fig.2.1).

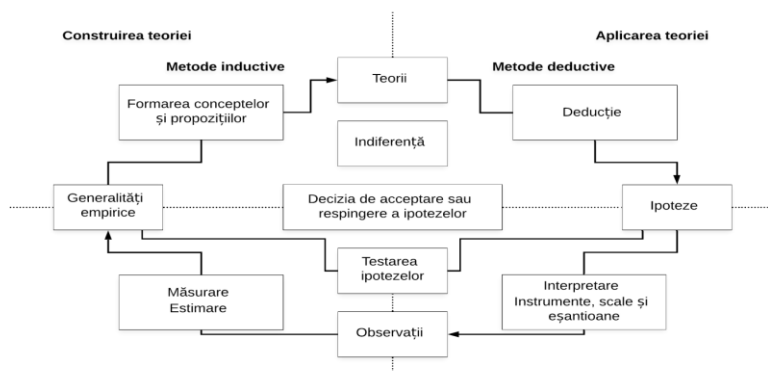

Fig.2.1. Procesul cercetării științifice (după W.Wallace)⁴⁴

Unii cercetători au dezvoltat și un model al cercetării calitative. Și în cadrul acestuia principiul unității dintre teoretic și empiric este

⁴² A se vedea: Chelcea S. *Metodologia cercetării sociologice*. București, 2001, p.55-59.

⁴³ A se vedea: Chelcea S. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*. București, 2004, p.67.

⁴⁴ *Ibidem*, p.68.

central, chiar dacă sunt incluse elemente noi, specifice cercetării sociologice calitative. În cadrul acestui model observăm că sociologul dezvoltă o cercetare sistematică, de construire a unei teorii inovative. Procesul de cercetare este asemeni unei spirale fără sfârșit (Fig.2.2).

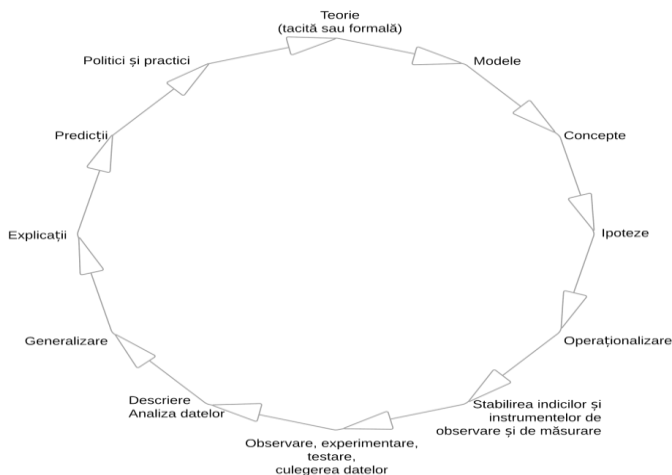

Fig.2.2. Modelul ciclului cercetării (după C.Marshall și G.Rossman)⁴⁵

Sociologul american P.F. Lazarsfeld sistematizează rolul activității teoretice în cercetarea sociologică, atribuindu-i următoarele sarcini: stabilește scheme clasificatorii precise, formulează concepte complexe care orientează cercetătorul spre fapte concrete, formulează probleme de cercetare (relevante din punctul de vedere al socialului), formulează idei generale asupra modului în care se produc schimbările actuale, felul în care pot fi provocate, pune în relație faptele empirice cu altele, face previziuni/predicții fundamentale pe descoperiri empirice.

⁴⁵ A se vedea: Chelcea S. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, p.68.

Pe de altă parte, R.K. Merton subliniază funcțiile cercetării empirice în dezvoltarea teoriei, printre care: reinițiază teoria prin descoperirea unui fapt neașteptat; reformulează teoria, în sensul că cercetarea unor părți, a unor segmente de realitate neanalizate până atunci poate conduce la elaborarea de noi scheme explicative, deci la modificări ale teoriilor sau reformulări; reorientează teoria, adică modele noi de cercetare empirică pot duce la noi direcții, noi preocupări teoretice.

2. Principiul unității dintre înțelegere și explicație pune în atenție relația dintre subiectul și obiectul cunoașterii. Cercetătorul social nu se poate baza în investigațiile sale doar pe observație. El demarează procesul de studiu prin „observarea lumii exterioare”, dar trece spre lumea interioară și astfel observația lui preia, după M.Weber, forma comprehensiunii activității sociale: înțelegere interpretativă, înțelegerea motivației și a sensului unei acțiuni umane. Sensul poate fi subiectiv (valorile individului) sau obiectiv. Cunoașterea sociologică presupune o evidență rațională a obiectului, cum este evidența logică sau matematică, dar și o evidență emoțională care are un caracter de trăire prin empatie. Sociologia introduce în cadrele conceptuale logico-raționale ale științei o evidență empirică irațională, afectiv-emoțională. Produsele științifice ale sociologiei rezultă dintr-un proces complex de explicație bazată pe interpretarea evidenței empirice și nu pur și simplu pe măsurarea și clasificarea acestei evidențe. Sociologii, ca de altfel și alți oameni de știință, niciodată nu vor avea o înțelegere completă a lucrurilor. O înțelegere aduce noi evidențe, dar în permanență mai rămâne ceva de cunoscut. Sociologul francez R.Boudon sublinia că metoda comprehensivă, singură, nu este suficientă în cercetarea sociologică, dar ea are o largă aplicabilitate și valabilitate.

3. Principiul unității dintre cantitativ și calitativ impune utilizarea convergentă a metodelor statistice și cazuistice, inclusiv aplicarea unor metode cantitativ-calitative, precum este analiza de conținut. În cercetările sociologice, cazurile analizate sunt ordonate

în categorii mai mult sau mai puțin extinse, sunt clasificate și tratate statistic. Pe de altă parte, categoriile statistice sunt ilustrate prin anumite cazuri relevante. În acest fel, imaginea despre realitate devine mai complexă.

4. Principiul unității dintre judecățile constatative și cele evaluative presupune angajarea morală a cercetătorului social în sprijinul valorilor umaniste și al idealurilor naționale. Spre exemplu, C.Rădulescu-Motru menționa că „*cunoașterea sufletului unui neam cu dezvăluirea calităților și defectelor acestuia nu este o operă de patriotism, ci este o serioasă operă științifică*”.⁴⁶ Respectiv, cunoașterea trebuie să fie una obiectivă, „*intenția de a preamări... sau de a micșora*” trebuie exclusă. Totuși, sociologia liberă de valori este mai degrabă un deziderat decât o realitate.

Din perspectiva aplicării metodelor de cercetare științifică, I.Culic în lucrarea sa⁴⁷ atrage atenția asupra a două principii practice de care trebuie să se țină cont în orice cercetare socială:

- *principiul adecvării* se referă în mod concret la modul în care cercetătorul își planifică cadrul conceptual după care se ghidează în cercetările pe care le întreprinde, și, pe de altă parte, la strategia metodologică care este utilizată în cercetarea problemei/a problemelor vizate;
- *principiul simplității* este cel de care cercetătorul se folosește de fiecare dată când se propune un model al cercetării, când datele cercetării sunt analizate și interpretate.

Principiile metodologice sunt un exemplu al cercetării care se relaționează cu principiile etice ale abordării fenomenelor sociale, astfel încât este o utopie utilizarea lor numai în scopuri predictive și rareori evaluante și valorice. În acest ultim caz se atrage atenția asupra faptului că sunt dezvoltate mecanisme anticipative

⁴⁶ A se vedea: Rădulescu-Motru C. *Sufletul neamului nostru: calități bune și defecte*. București, 1990, p.6.

⁴⁷ A se vedea: Culic I. *Metode avansate în cercetarea socială*. Iași, 2004, p.25.

care urmăresc să atingă nu intenția politică ori administrativă, ci caută să impună modele culturale fundamentale, considerate, într-o anumită măsură, și ideale.

2.4. Domenii de referință ale metodologiei cercetării sociale

Relațiile în care este implicată metodologia cercetării sociologice pot fi ordonate pe trei niveluri corelate. Schema redată în Figura 2.3 este menită să ilustreze organizarea pe niveluri a referințelor și relațiilor în care este implicată metodologia cercetării sociologice/sociale.

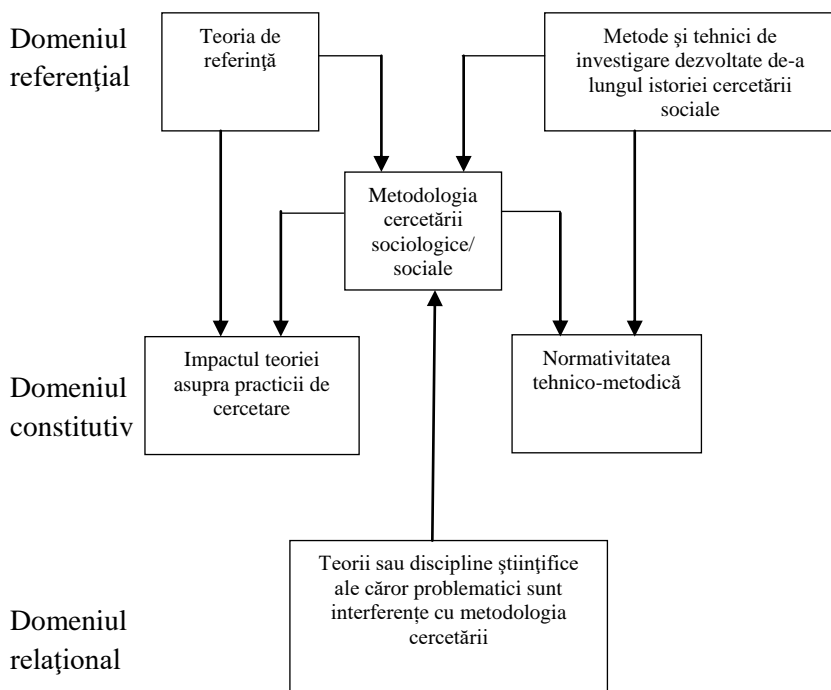

Fig.2.3. Domeniile de referință ale metodologiei cercetării

Primul nivel este reprezentat de *domeniul referențial* al metodologiei, în care includem teoria de referință și metodele sau/și

tehnicile de cercetare constituite pe parcursul dezvoltării istorice a științelor sociale, inclusiv sociologia.

La al doilea nivel domeniul referențial este particularizat, convertit și dezvoltat în forma *domeniului constitutiv*, care poate fi caracterizat prin dimensiunea teoretică sau logică și prin dimensiunea tehnică, metodică sau normativă. Altfel spus, avem în vedere, pe de o parte, impactul teoriei de referință asupra logicii și tehnicii de cercetare și, pe de altă parte, implicațiile normative ale metodologiei. Metodologia se construiește în procesul însuși al cercetării, odată cu dezvoltarea teoriei, a tehnicilor de investigare, dar și în legătură cu progresele altor teorii sau cercetări specializate disciplinar.

De aceea, al treilea nivel de caracterizare a metodologiei cercetării este reprezentat de *domeniul relațional*, în care includem teoriile sau disciplinele științifice și filosofice exterioare cu care metodologia stabilește relații strânse de comunicare și schimb informațional. La acest nivel se au în vedere relațiile stabilite cu ontologia socială și epistemologia, teoria măsurării sociale și a procedeele de prezentare a datelor empirice, matematica și statistica socială etc. Analiza acestor relații poate fi făcută dintr-o perspectivă dublă: pe de o parte, prin analiza modului în care aceste domenii au contribuit sau contribuie la constituirea și dezvoltarea metodologiei cercetării sociale datorită diferitelor interferențe problematice; pe de altă parte, prin precizarea modului de asimilare în aria problematică a metodologiei unor construcții dezvoltate în afara sa. În acest sens, metodologia cercetării este influențată de o serie de discipline, având loc un schimb de elemente de natură metodologică.

Întrebări de recapitulare:

1. Ce înțelegeți prin noțiunea de metodologie a cercetării?

2. Care este semnificația principiilor metodologice în cercetările empirice?
3. Ce clase de elemente întrunește metodologia cercetării?
4. Care sunt caracteristicile domeniilor constitutive ale metodologiei cercetării sociologice? Ce relații se pot stabili între domeniile constitutive?

Sarcini de lucru individual:

- Analizați studiul „*Cunoștințele, atitudinile și practicile familiilor în domeniul îngrijirii și dezvoltării timpurii a copiilor*” (2009) și determinați aplicarea principiilor metodologice de cercetare.

Bibliografie selectivă:

1. MARGINEAN, I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2000. ISBN 973-683-480-8
2. CRĂCIUN, C. *Metode și tehnici de cercetare*. București: Editura Universitară, 2015. ISBN 978-606-28-0356-8
3. CHELCEA, S. *Metodologia cercetării sociologice*. București: Editura Economică, 2001. ISBN 973-590-451-9
4. CULIC, I. *Metode avansate în cercetarea socială*. Iași: Polirom, 2004. ISBN 973-681-607-9
5. DURKHEIM, E. *Regulile metodei sociologice*. Iași: Polirom, 2002. ISBN 973-683-898-6.
6. ZAMFIR, C., VLĂSCLEANU, L. *Dicționar de sociologie*. București: Babel, 1998. ISBN 973-48-1011-1.
7. CAUC, I., MANU, B., PÂRLEA, D., GORAN, L. *Metodologia cercetării sociologice. Metode și tehnici de cercetare*. București: Editura Fundației România de Mâine. ISBN 973-725-135-0
8. ENĂCHESCU, C. *Tratat de teoria cercetării științifice*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 973-681-843-8

9. ILUȚ, P. *Abordarea calitativă a socioumanului*. Iași: Polirom, 1997. ISBN 973-683-028-4
10. JUPP, V. *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1616-9
11. KING, G. *Strategia cercetării*. Iași: Polirom, 2005. ISBN 973-681-900-0
12. MIFTODE, V. *Metodologia sociologică. Metode și tehnici de cercetare sociologică*. Galați: Porto-Franco, 1995. ISBN 973-557-396-2
13. MOSCOVICI, S., BUSCHINI, F. *Metodologia științelor socioumane*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 978-973-46-0596-5
14. MUCCHIELLI, A. *Dicționar al metodelor calitative în științele umane și sociale*. Iași: Polirom, 2002. ISBN 973-681-015-1
15. KING, G., KEOHANE, R., VERBA, S., *Fundamentele cercetării sociale*. Iași: Polirom, 2000. ISBN 973-683-576-6
16. WEBER, M. *On the methodology of the social sciences*. Glencoe: Free Press, 1949. ISBN 978-002-93436-09
17. ȚAPOC, V., CAPCELEA, V. *Cercetarea științifică*. Chișinău: ARC, 2009. ISBN 978-9975-61-494-8

III. PROBLEME METODOLOGICE ALE CERCETĂRII SOCIALE

3.1. *Metoda de cercetare: noțiune și clasificare*

3.2. *Tehnică, procedeu, instrument de cercetare – definiție și tipuri*

Obiective:

- să definească noțiunile „*metodă*”, „*tehnică*”, „*procedeu*”, „*instrument de investigare*”;
- să identifice criteriile de clasificare a metodelor de cercetare;
- să compare metodele de cercetare în funcție de următoarele criterii: temporal, gradul de intervenție al cercetătorului asupra obiectului de studiu, numărul unităților luate în studiu și locul ocupat în procesul investigației;
- să propună, în corespundere cu o tematică anumită, metoda, tehnica, procedeu și instrumentul de cercetare aferente;
- să evalueze corespunderea dintre temă, metodă și instrument de cercetare în cazuri concrete.

Competențe:

- ✓ cunoașterea fundamentelor teoretico-metodologice ale cercetării sociale;
- ✓ determinarea metodelor, tehnicilor, procedeelelor și instrumentelor de cercetare aferente tematicii de cercetare.

Cuvinte-cheie: *metodă de cercetare, tehnică de cercetare, procedeu de cercetare, instrument de cercetare.*

3.1. **Metoda de cercetare: noțiune și clasificare**

La elaborarea unei metodologii de cercetare este necesară existența unor elemente, printre care (1) *cunoașterea metodelor* și a tehnicilor, procedeelelor și instrumentelor de cercetare aferente acestora, (2) deținerea *argumentelor epistemologice* a metodelor de

cercetare și locul fiecăreia în ansamblul metodelor și (3) deținerea unei *teorii explicative* asupra problemei de cercetare pentru a putea asigura concordanța dintre specificul problemei și tipul metodei/metodelor aplicate în cercetare.⁴⁸ În acest sens se relevă importanța metodei de cercetare în determinarea abordării unei probleme care face obiectul de studiu al unei investigații concrete.

În cercetările socioumane termenul *metodă* are multiple accepțiuni, context în care se impune necesitatea unei precizări terminologice asupra termenului. Etimologic, termenul provine de la grecescul „*methodos*” (drum, cale, mijloc), desemnând calea urmată de cercetător în investigație.

În general, putem menționa că metoda reprezintă aspectul cel mai activ al fiecărei științe, dat fiind contribuția acesteia la extinderea orizontului de cunoștințe.

Din literatura de specialitate pot fi extrase o serie de definiții ale metodei de cercetare (Caseta 3.1.).

Caseta 3.1. Definiții ale metodei de cercetare

T.Rotariu, P.Iluț – modalitate efectivă de abordare a câmpului empiric la care se referă o știință dată.⁴⁹

S.Chelcea – modul de cercetare, sistemul de reguli și principii de cunoaștere și transformare a realității obiective.⁵⁰

H.Stahl – mersul sistematic al gândirii și operațiunile sale de cunoaștere și înțelegere a realităților, în scopul dezlegării unor probleme teoretice și practice.⁵¹

I.Cauc, B.Manu, D.Pârlea, L.Gorban – un întreg sistem de reguli și

⁴⁸ A se vedea: Krausz S., Stegar I. *Metodologia și metodică sociologiei*. București, 2007, p.11.

⁴⁹ A se vedea: Rotariu. T., Iluț P. *Sociologie*. Ediția a II-a. Cluj-Napoca: Universitatea Babeș Bolyai, 1996, p.48.

⁵⁰ A se vedea: Chelcea S. *Inițiere în cercetarea sociologică*. București, 2004, p.31.

⁵¹ A se vedea: Stahl H. *Teoria și practica investigațiilor sociale*. Vol.I. București: Editura Științifică, 1974, p.70.

principii care trebuie respectate pentru a realiza cunoașterea riguroasă a obiectului cercetat.⁵²

C.Enăchescu – demers al rațiunii cunoscătoare prin care aceasta caută să ajungă la cunoașterea și înțelegerea naturii obiectului cercetării sale, în scopul aflării adevărului.⁵³

G.Osipov – (1) o modalitate aplicată în mod conștient și consecvent de a atinge un obiectiv; (2) un mod de cunoaștere, cercetare a fenomenelor naturale și a vieții sociale pentru a construi și fundamenta un sistem de cunoaștere.⁵⁴

Conchidem că metoda reprezintă un ansamblu de modalități, reguli și mijloace de cercetare adecvate conștient în vederea rezolvării unor probleme determinate care constituie scopul cercetării. În acest sens, metoda este strâns legată de fenomenul studiat, permițând cunoașterea acestuia în detaliu. Adecvarea metodei la obiect este o cerință necesar de a fi respectată, astfel că o metodă general valabilă nu este eficientă și suficientă pentru înțelegerea și explicarea unei probleme de cercetare.

O altă condiție pentru asigurarea eficienței metodei este ca aceasta să rezulte dintr-o teorie anterioară, verificată empiric. În procesul cunoașterii nu există o delimitare clară între teorie și metodă. Hotarul dintre acestea se determină cu atât mai greu, cu cât crește gradul de complexitate al cercetării. Unitatea dintre teorie și metodă se manifestă în cel puțin trei aspecte:

(1) conceptele teoretice îndeplinesc rol normativ (metodologic), iar metoda se fundamentează pe o teorie anterioară, care creează

⁵² A se vedea: Cauc I., Manu B., Pârlea D., Gorban L. *Metodologia cercetării sociologice. Metode și tehnici de cercetare*. Ediția a II-a. București, 2004, p.6.

⁵³ A se vedea: Enăchescu C. *Tratat de teoria cercetării științifice*. Iași, 2007, p.349.

⁵⁴ A se vedea: Осипов Г.В. *Социологический энциклопедический словарь*. Москва, 1998, p.177.

premise pentru cercetările ulterioare ce pot conduce la apariția unei noi teorii;

(2) ansamblul de metode se integrează întotdeauna într-o orientare teoretico-metodologică, care face posibilă explicarea fenomenelor;

(3) un obiectiv principal al cercetării este și înțelegerea fenomenelor, de aceea elaborarea metodologiei presupune opțiuni epistemologice concrete.

Metoda este corelată cu explicația și reprezintă un mijloc de descoperire a unui aspect al adevărului; ea caută să răspundă la întrebări de tipul „cum?”. Ambiguitatea termenului este dată atât de diferențele de nivel la care se situează metodele în cercetare, de amploarea explicațiilor pe care acestea le comportă, cât și de diversele momente ale procesului de cercetare cărora li se aplică. Astfel, în linii generale, prin metodă de cercetare se înțelege itinerariul după care se reglează cercetarea socială în vederea atingerii unui scop. Metodele au un caracter instrumental și de acțiune, dar și de informare și interpretare, fiind ghidate atât de concepția generală a cercetătorului, cât și de principiile teoretice de la care pornește și pe care își fundamentează demersul de cercetare.

Metodele de cercetare sunt adesea confundate cu metodologia de cercetare, care implică o analiză științifică a metodelor de cercetare. Prin urmare, se impune necesitatea clarificării diferențelor dintre metoda de cercetare și metodologia de cercetare. În Tabelul 3.1. sunt prezentate punctele comune și diferențele dintre metoda de cercetare și metodologia de cercetare.

Tabelul 3.1.

Diferențe și similitudini dintre metodologia de cercetare și metoda de cercetare

Bazele comparației	Metodă de cercetare	Metodologia de cercetare
Sens	Metoda de cercetare implică metodele utilizate de cercetător	Metodologia de cercetare semnifică o cale de rezolvare

	pentru a efectua cercetări	eficientă a problemelor de cercetare
Ce este?	Comportamentul și instrumentul utilizat în selecția și construirea tehnicii de cercetare	Știința înțelegerii, modul în care cercetarea este efectuată metodic
Cuprinde	Efectuarea de experimente, de testare, sondaje ș.a.	Studierea diferitelor tehnici care pot fi utilizate în realizarea experimentului, a testelor, a studiilor etc.
Se compune din ...	Tehnici diferite de investigare	Strategia întregă spre atingerea obiectivului
Obiectiv	Pentru a descoperi soluția la problema cercetării	Pentru a aplica proceduri corecte pentru a determina soluțiile

Diferențele dintre metoda de cercetare și metodologia de cercetare pot fi stabilite în mod clar reieșind din următoarele aspecte:

- metoda de cercetare este definită ca fiind procedura sau tehnica aplicată de cercetător pentru a efectua cercetări, iar metodologia de cercetare este un sistem de metode utilizat științific pentru rezolvarea problemei de cercetare;
- metoda de cercetare nu este altceva decât comportamentul sau instrumentul folosit în selectarea și construirea tehnicii de cercetare, iar metodologia de cercetare implică știința analizei, modul în care cercetarea se desfășoară în mod corespunzător și corect;
- metoda de cercetare se referă la efectuarea de experimente, teste, sondaje, interviuri etc., iar metodologia de cercetare se referă la

conceptualizarea și învățarea diferitelor tehnici care pot fi utilizate în realizarea experimentului, testului sau anchetei;

- metoda de cercetare acoperă diferite tehnici de investigare, în schimb metodologia de cercetare constă într-o abordare completă și este direcționată spre atingerea scopului;
- metoda de cercetare intenționează să descopere soluția problemei la îndemână, iar metodologia de cercetare aspiră să aplice proceduri adecvate, în vederea identificării unor soluții reușite.

În concluzie, domeniul de aplicare al metodologiei de cercetare este mai extins decât cel al metodei de cercetare, deoarece aceasta din urmă este cuprinsă în sfera primei.

Diversitatea metodelor de cercetare impune necesitatea utilizării unor criterii de grupare. În literatura de specialitate sunt prezentate diverse versiuni de clasificare a metodelor de cercetare în funcție de diverse criterii: (1) criteriul temporal, (2) criteriul de reactivitate, (3) caracteristicile intrinseci ale metodei, (4) locul și rolul ocupat în procesul cercetării, (5) scopurile cercetării ș.a.

În lucrarea „*Metodologia și metodică sociologiei*”⁵⁵, S.Krausz și I.Stegar au sintetizat o serie de tipologii ale metodelor prezentate în literatura de specialitate, după cum urmează:

- (1) în funcție de nivelurile – teoretic și operativ/empiric – metodele se clasifică în: *metode globale* (metoda comparativă, sistemică, funcțională, structurală etc.) și *metode de lucru* (metoda anchetei, observației etc.);
- (2) *metoda nomologică* (generalizantă), care are ca scop formularea de legi, de legături generale ce ar exista indiferent de condițiile de timp și spațiu, și *metoda individualizantă* (genetică sau istorică) prin intermediul căreia se cercetează aspecte sau evenimente singulare, determinate de timp și spațiu.

⁵⁵ A se vedea: Krausz S., Stegar I. *Metodologia și metodică sociologiei*. București, 2007, p.8-10.

Profesorul S.Chelcea a propus clasificarea metodelor de cercetare empirică în corespundere cu următoarele criterii⁵⁶:

- a) **criteriul temporal**, în funcție de care se disting *metode transversale*, care permit cercetarea fenomenului social la un moment dat (metoda anchetei, observația etc.) și *metode longitudinale*, prin intermediul cărora se cercetează evoluția în timp a fenomenului social (metoda biografică, studiul de caz etc.);
- b) **criteriul de reactivitate** (gradul de intervenție al cercetătorului asupra obiectului de cercetare) permite clasificarea metodelor în:
 - *experimentale*, în care cercetătorul intervine asupra obiectului de cercetare (metoda experimentului);
 - *cvasi-experimentale*, în care cercetătorul este prezent, dar nu intervine activ în generarea unor reacții (metoda anchetei, interviul, metoda focus grupului etc.);
 - de *observație*, în care cercetătorul nu intervine deloc (observația, analiza documentară);
- c) **numărul unităților sociale luate în studiu**, determină clasificarea metodelor în: *metode statistice*, prin care se investigează un număr mare de unități sociale (metoda anchetei) și *metode cazuistice* axate pe cercetarea complexă și integrală a câtorva unități sociale sau fenomene (metoda biografică, studiul de caz, metoda monografică);
- d) **locul și rolul ocupat în procesul cercetării (funcția îndeplinită)**, în funcție de care cunoaștem: *metode de culegere a informațiilor* (metoda observației, metoda experimentului etc.), *metode de prelucrare a informațiilor* (metode cantitative (analiza univariată, analiză bivariată, analiză multivariată), metode calitative (codare, etc.)) și

⁵⁶ A se vedea: Chelcea S. *Tehnici de cercetare sociologică*. București, 2001, p.17-18.

metode de interpretare a informațiilor (metode comparative, metode interpretative).

I.Coanda în clasificarea metodelor distinge între metode de:

- proiectare a cercetării (eșantionarea, operaționalizarea conceptelor etc.);
- recoltare a datelor (interviul, chestionarul, documentarea etc.);
- analiză și interpretare (scalarea, analiza factorială, comparația, analiza de conținut etc.).⁵⁷

În funcție de criteriul credibilității datelor obținute în cercetare, sociologul român V.Miftode face distincție între *metode principale* și *metode secundare*.⁵⁸ Primele (metoda observației, experimentul, analiza documentară) oferă informații cu valoare de fapte și înlesnesc o cunoaștere predominant sociologică, iar cele secundare (interviul, metoda anchetei, metoda sociometrică) oferă informații cu valoare de opinie și permit o cunoaștere predominant psihosociologică. A.Giddens distinge ca metode principale utilizate în sociologie: munca de teren (sau observația prin participare), anchetele (prin chestionare standardizate și chestionare cu întrebări deschise), cercetarea documentară (prin analize istorice și combinare comparativă) și experimentul.⁵⁹

În funcție de alte criterii de clasificare, pot fi identificate: *metode cantitative* și *metode calitative* (criteriul – caracteristicile intrinseci ale metodei); metode descriptive, metode predictive și metode explicative (criteriul – scopul cercetării) etc.

Deoarece în privința obiectului cercetării, în special al cercetării aplicate, cercetătorul trebuie să ajungă la o soluție, datele disponibile și aspectele necunoscute ale problemei trebuie să fie legate între ele

⁵⁷ A se vedea: Coanda I. *Sociologie economică*. București, 1987, p.202-203.

⁵⁸ A se vedea: Miftode V. *Introducere în metodologia investigației sociologice*. Iași, 1982, p.59.

⁵⁹ A se vedea: Giddens A. *Sociology*. Paperback, 2001, p.589.

pentru a face posibilă revelarea acestei soluții. Ținând cont de acest lucru, metodele de cercetare pot fi grupate astfel:

- în primul grup vom include acele metode care se referă la colectarea de date. Aceste metode vor fi utilizate atunci când datele deja disponibile nu sunt suficiente pentru a ajunge la soluția necesară;
- al doilea grup cuprinde acele tehnici statistice care sunt utilizate pentru stabilirea relațiilor dintre date și necunoscute;
- al treilea grup cuprinde metode care sunt utilizate pentru a evalua acuratețea rezultatelor obținute.

Indiferent de varietatea tipurilor de metode, în opinia lui J.C. Plano metoda științifică presupune următoarele *momente*:

- identificarea clară a problemei ce trebuie cercetată;
- formularea unei ipoteze ce exprimă o relație între variabile;
- raționare deductivă atentă în ceea ce privește ipoteza pentru a investiga implicațiile problemei: stabilirea tehnicilor și procedeele aferente;
- culegerea de date pentru testarea empirică a ipotezei;
- analiza cantitativă și calitativă a datelor;
- acceptarea, respingerea sau reformularea ipotezei.⁶⁰

3.2. Tehnică, procedeu, instrument de cercetare – definire și tipuri

Aplicarea unei metode concrete de cercetare poate fi realizată prin una sau mai multe tehnici de cercetare. În acest sens, se impune necesitatea operaționalizării conceptelor de tehnică, procedeu și instrument de cercetare. Această operaționalizare permite înțelegerea traseului teoretic-empiric.

În practica de cercetare, pentru evitarea unei distincții sau a legăturii extrem de mari dintre aceste concepte, cel mai adesea este

⁶⁰ A se vedea: Plano J.C. *Dicționar de analiză politică*. București, 1993, p.96.

întâlnită sintagma: *metode și tehnici de cercetare*. Pentru o mai bună înțelegere a termenilor, vom face apel la concepția lui I.Mărginean care propune o *ierarhizare*⁶¹ în diferențierea metodelor, tehnicilor, procedeeleor și instrumentelor de investigație.

Astfel, *metoda*, cea mai complexă dintre elementele enumerate, este cea care prescrie modul de a acționa în efectuarea unei cercetări (de exemplu: ancheta sociologică, sondajul de opinie publică, experimentul, observația etc.), unei singure metode fiindu-i subordonate mai multe tehnici de cercetare. Metoda este utilizată în funcție de o metodologie și presupune „înlănțuirea ordonată a mai multor tehnici”.⁶²

Tehnica de cercetare (grec. tekne = procedeu, vicleșug) este un ansamblu de prescripții referitoare la modul de abordare a fenomenelor în vederea obținerii unor cunoștințe cât mai valide (Caseta 3.3.).

Caseta 3.3. Definiții ale tehnicii de cercetare

S.Chelcea – tehnicile de cercetare subsumate metodelor, se referă la demersul operațional al abordării fenomenelor de studiu.⁶³

T.Rotariu, P.Iluț – termenul de tehnică este folosit, de regulă, pentru a desemna operațiunile concrete de colectare a informației cu ajutorul unei metode date. Astfel, metodele se particularizează prin tehnici concrete folosite.⁶⁴

G.Osipov – (1) un set de abilități și tehnici în orice fel de activitate; (2) tehnica cercetării sociologice – un set de proceduri

⁶¹ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași, 2000, p.57.

⁶² A se vedea: Friedman G., Naville, P. *Traité du sociologie du travail*. Paris, 1961, p.44.

⁶³ A se vedea: Chelcea S. *Inițiere în cercetarea sociologică*. București, 2004, p.18.

⁶⁴ A se vedea: Rotariu T., Iluț P. *Sociologie*. Ediția a II-a. Cluj-Napoca, 1996, p.51.

și modalități organizate și metodice de colectare, prelucrare și analiză a datelor.⁶⁵

Tehnica dispune de o independență relativă în raport cu metoda, dar posibilitatea de a adecva și a dezvolta o tehnică este condiționată de metodă. Metoda poate fi concepută ca o strategie a cercetării, pentru că, prin ea, cercetătorul face o proiecție asupra faptelor. Astfel, tehnicile formează o tactică pusă în slujba strategiei.

Tehnica, subsumată metodei, reprezintă modalitatea concretă de abordare a fenomenelor supuse cercetării. Astfel, tehnicile sunt forme concrete ale metodelor, ceea ce determină ca o metodă să capete formă. Tehnicile de cercetare investighează operațional realitatea, context în care unei metode îi sunt aferente mai multe tehnici.

Procedeul semnifică modul de aplicare a tehnicii – procedeul de lucru, de recoltare a informațiilor. S.Chelcea, cu referire la procedeul, indică că acesta este „maniera de acțiune”, de utilizare a instrumentelor de investigare.⁶⁶ Sociologul rus G.Osipov definește procedeul ca fiind o ordine, o secvență, o modalitate de acțiune stabilită sau acceptată oficial,⁶⁷ iar O.Bădina consideră procedeele ca fiind forme sau sisteme de operații folosite la sistematizarea și prelucrarea materialului factic cules.⁶⁸

Procedeul are în vedere organizarea formală a datelor. Acesta are un sens mai restrâns decât metoda, decurge din metodă și depinde de ea. În esență, un procedeul reprezintă o ordine a operațiilor succesive

⁶⁵ A se vedea: Осипов Г.В. *Социологический энциклопедический словарь*. Москва, 1998, p.367-368.

⁶⁶ A se vedea: Chelcea S. *Inițiere în cercetarea sociologică*. București, 2004, p.18.

⁶⁷ A se vedea: Осипов Г.В. *Социологический энциклопедический словарь*. Москва, 1998, p.276.

⁶⁸ A se vedea: Bădina O. *Teorie și metodă în științele sociale*. Vol.III. București, 1966, p.169.

care îi sunt impuse cercetătorului de metoda lui. Astfel, procedeul este modul de utilizare a instrumentelor de cercetare.

Instrumentul de investigare/cercetare, la rândul său, este un mijloc de culegere a informațiilor, prin care cercetătorul realizează cunoașterea științifică a fenomenelor și înregistrarea informațiilor (chestionar tipărit, ghid de interviu, fișă de observație, ghid de moderare etc.). Astfel, prin instrument se atinge scopul stabilit – de cunoaștere a fenomenelor sociale.

Pentru a înțelege operaționalizarea traseului metodă-tehnică-procedeu-instrument, S.Chelcea propune următorul exemplu: „Dacă ancheta reprezintă o metodă, chestionarul apare ca tehnică, modul de aplicare... prin autoadministrare, ca un procedeu, iar lista propriuzisă de întrebări (chestionarul tipărit) ca instrument de investigare”.⁶⁹ Cu referire la aceeași metodă, în baza lucrării *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică* (autori P.Iluț și T.Rotariu), poate fi dedus următorul traseu de operaționalizare a metodei anchetei.

Tabelul 3.2.

Operaționalizarea metodei anchetei

Tehnica	Procedeu	Instrument de cercetare
<i>Tehnica anchetei directe</i>	Față în față	Chestionar (structura și lungimea va depinde de tehnica și procedeul de aplicare)
	Telefon	
<i>Tehnica anchetei indirecte</i>	Poștă	
	Internet	

Sursa: Iluț P., Rotariu T. *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*. Iași, 1997.

⁶⁹ A se vedea: Chelcea S. *Inițiere în cercetarea sociologică*. București, 2004, p.18.

În cazul metodei observației, ca tehnică ar putea fi aplicată „observația participativă” sau „observația neparticipativă” (tehnică), un procedeu ar putea fi modalitatea de înregistrare a datelor, iar ca instrument de investigare – ghidul de observație.

Chiar dacă nu există un acord unanim în ceea ce privește accepțiunea termenilor „metodă”, „tehnică”, „procedeu”, „instrument de investigare”, se acceptă că între metode, tehnici și procedee există legături de supraordonare și de subordonare, generate de gradul de abstractizare, de nivelul la care operează (abstract, concret), precum și de raportul în care se află cu nivelul teoretic. Metodele, tehnicile, procedeele și chiar instrumentele de investigare se subsumează perspectivei teoretico-metodologice, astfel că autonomia lor nu este decât relativă.

Recurgerea la o modalitate sau alta de cercetare ține de adecvarea ei la specificul domeniului și la obiectivele urmărite. Respectarea cerinței adecvării privește toate elementele, fie acestea metode, tehnici și procedee de lucru, fie forme de instrumente de cercetare.

Astfel, metodele, tehnicile și instrumentele trebuie să fie în concordanță și să se stabilească o legătură precisă între ele. O atenție sporită trebuie acordată alegerii și combinării metodelor de culegere a datelor, unele dintre acestea nefiind compatibile sau destul de relevante în privința caracterului problemei de cercetare.

Întrebări de recapitulare:

1. Cum putem defini „metoda”, „tehnica”, „procedeu” și „instrumentul de investigare”?
2. Care este relația dintre metodologie, metodă, tehnică, procedeu și instrument de cercetare?
3. Care sunt criteriile de clasificare a metodelor de cercetare?
4. Care este specificul aplicării metodei în cazuri concrete?

Sarcini de lucru individual:

- Analizați concepția lui Durkheim E. asupra metodei reflectată în lucrarea „Regulile metodei sociologice”.
- Analizați studiile „Bullying-ul în rândul adolescenților din Republica Moldova” (2019) și „Cartografierea situației cu privire la victimizarea copilului prin abuz și exploatare sexuală în Republica Moldova” (2012) și identificați metoda, tehnica, procedeele și instrumentele de cercetare aplicate.
- Propuneți câteva teme de cercetare în care să utilizați diferite metode, tehnici, procedee și instrumente de cercetare argumentându-vă opțiunea.

Bibliografie selectivă:

1. CAUC, I., MANU, B., PÂRLEA, D., GORAN, L. *Metodologia cercetării sociologice. Metode și tehnici de cercetare*. București: Editura Fundației România de Mâine, ISBN 973-725-135-0
2. CHELCEA, S. *Metodologia cercetării sociologice*. București: Editura Economică, 2001. ISBN 973-590-451-9
3. CRĂCIUN, C. *Metode și tehnici de cercetare*. București: Editura Universitară, 2015. ISBN 978-606-28-0356-8
4. DURKHEIM, E. *Regulile metodei sociologice*. Iași: Polirom, 2002. ISBN 973-683-898-6
5. ENĂCHESCU, C. *Tratat de teoria cercetării științifice*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 973-681-843-8
6. JUPP, V. *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1616-9
7. KING, G. *Strategia cercetării*. Iași: Polirom, 2005. ISBN 973-681-900-0
8. KING, G., KEOHANE, R., VERBA, S., *Fundamentele cercetării sociale*. Iași: Polirom, 2000. ISBN 973-683-576-6

9. KRAUSZ, S., STEGAR, I. *Metodologia și metodică sociologiei*. București: Matrix Rom, 2007. ISBN 978-973-755-210-5
10. MARGINEAN, I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2000. ISBN 973-683-480-8
11. MIFTODE, V. *Metodologia sociologică. Metode și tehnici de cercetare sociologică*. Galați: Porto-Franco, 1995. ISBN 973-557-396-2
12. MOSCOVICI, S., BUSCHINI, F. *Metodologia științelor socioumane*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 978-973-46-0596-5
13. MUCCHIELLI, A. *Dicționar al metodelor calitative în științele umane și sociale*. Iași: Polirom, 2002. ISBN 973-681-015-1
14. ROTARIU, T., ILUȚ, P. *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*. Iași: Polirom, 2001. ISBN 973-683-640-1
15. ZAMFIR, C., VLĂSCEANU, L. *Dicționar de sociologie*. București: Babel, 1998. ISBN 973-48-1011-1

IV. ORIENTĂRI METODOLOGICE ÎN CERCETAREA SOCIALĂ

4.1. Clasificarea orientărilor metodologice

4.2. Orientări obiective ale practicii metodologice

4.3. Orientări subiective ale practicii metodologice

4.4. Individualism și holism metodologic

Obiective:

- să stabilească caracteristicile orientărilor metodologice și contextul specific de aplicare a lor;
- să determine criteriile de clasificare a orientărilor metodologice;
- să argumenteze relevanța orientărilor metodologice pentru cercetarea fenomenelor sociale;
- să analizeze relația dintre teorie și metodologia de cercetare;
- să evalueze oportunitățile și limitele fiecărei orientări metodologice și impactul acestora asupra rezultatelor cercetării;
- să argumenteze opțiunea metodologică individuală în elaborarea unui proiect de cercetare.

Competențe:

- ✓ dezvoltarea unei viziuni critice pentru analize din perspectiva metodologiei de cercetare aplicată;
- ✓ identificarea orientării metodologice în concordanță cu tematica studiului de cercetare;
- ✓ proiectarea design-ului unei cercetări aplicând corect orientarea metodologică în concordanță cu specificul temei de cercetare.

Cuvinte-cheie: *orientare metodologică, pozitivism, empirism, operaționalism, analiză structurală, analiză funcțională, sociologie interpretativă, interacționism simbolic, etnometodologie, fenomenologie, teorie întemeiată, individualism metodologic, holism metodologic.*

4.1. Clasificarea orientărilor metodologice

Termenul *orientare* deține un spectru larg de semnificații, derivate din domeniile în care a fost aplicat, fapt pentru care este folosit intuitiv și, de cele mai multe ori, pentru a desemna o abordare teoretică, o tendință teoretică, o strategie de cercetare sau o predispoziție paradigmatică. Din punct de vedere etimologic, termenul *orientare* derivă de la latinescul „*oriens*” care înseamnă „răsărit” sau „est”, desemnând direcția sau vectorul unei mișcări. Această accepțiune reprezintă chintesența termenului, care, în funcție de context, își poate schimba semnificația. Astfel, menționăm că, în științele naturale, unde a fost utilizat inițial, termenul *orientare* a fost și este folosit în accepțiunea sa originală. Transformările care au intervenit ulterior în evoluția semnificațiilor termenului se datorează extinderii aplicației termenului în științele sociale. Or, extinderea ariei de utilizare a termenului a redus din precizia semnificației sale originale. Ca dominantă comună pentru diversitatea accepțiunilor a rămas ideea de orientare în sensul de direcție, înclinație, preferințe, viziune asupra lumii, credințe, aprecieri sau, pur și simplu, conștiință.⁷⁰

În domeniul metodologiei, termenul *orientare* este rar folosit într-un sens restrâns, deoarece, de cele mai multe ori, acesta este asociat și asimilat domeniului în contextul căruia este întrebuințat. Din acest considerent, termenul *orientare* este întâlnit și sub alte expresii, precum: curent, abordare, poziție, școală de gândire, tendință, direcție teoretică și paradigmă. Cu toate acestea, în practica metodologică, conceptul de orientare metodologică este utilizat într-un sens mult mai restrâns, desemnând: (1) un instrument de identificare și autoidentificare a cercetării, atunci când este utilizat pentru a indica înclinația, subiectivă sau obiectivă, către o strategie

⁷⁰ A se vedea: Pasikowski S. Individual Methodologica Orientations – Theoretical Background and a Model of the Phenomenon. In: *Przegląd Badań Edukacyjnych*, 2019, nr.28, p.111–147.

de cercetare; (2) seturi de premise metodologice, denumite și paradigme de cercetare. Prin urmare, *orientarea metodologică* este definită ca seturi de ipoteze ontologice și epistemologice generale, care determină modul de desfășurare a cercetării științifice, tipul de raționalitate pe care să se bazeze, ce metode de cercetare să fie utilizate, cum să fie organizate activitățile de cercetare pentru a asigura cunoașterea științifică și ce tip de cunoștințe se preferă a fi generate.⁷¹ Într-o formulă mai concisă, orientarea metodologică presupune o logică de cercetare ce se asociază unui set coerent de principii teoretice componente din fiecare clasă de elemente.⁷² Clasele de elemente invocate de definiție sunt: (1) ansamblul principiilor teoretice referențiale; (2) ansamblul metodelor și tehnicilor de colectare a datelor empirice; (3) ansamblul tehnicilor și procedeele de prelucrare a datelor empirice; (4) ansamblul procedeele logice de analiză, construcție sau reconstrucție a teoriei în baza rezultatelor cercetării empirice.

Practica din domeniul metodologiei demonstrează că științele sociale vehiculează cu mai multe clasificări ale orientărilor metodologice bazate pe criterii diferite, care reflectă sensul acordat de autor sintagmei „orientare metodologică”. În continuare vom insista pe clasificările care întrunesc structura și caracteristicile unei orientări metodologice, și anume: (1) instrumentele metodologice utilizate cu precădere pentru a genera o anumită practică de cercetare științifică; (2) formele de organizare și prezentare a cunoașterii sociologice; (3) practica de utilizare socială a cunoașterii teoretice produse.

D.S. Tull, revizuiind practicile de cercetare utilizate de diverși cercetători, propune o clasificare a acestora după criteriul publicității

⁷¹ A se vedea: Pasikowski S. Individual Methodologica Orientations – Theoretical Background and a Model of the Phenomenon. In: *Przegląd Badań Edukacyjnych*, 2019, nr.28, p.111–147.

⁷² A se vedea: Păunescu M. *Metodologia cercetării sociale*, 2004. Disponibil pe: <https://pdfslide.tips/documents/mihai-paunescu-metodologia-cercetarii-sociale.html>

(explicitării) metodelor de cercetare.⁷³ Conform lui, practicile de cercetare cel mai frecvent utilizate sunt:

- *metoda obiectivistă* – aceasta își propune testarea ipotezelor utilizând procedee statistice și teste ce pot fi repetate de alți cercetători;
- *metoda subiectivistă* – verifică, de asemenea, ipoteze, dar este sensibilă în ceea ce privește neutralitatea cercetătorului și clarificarea procedeeleor;
- *metoda fenomenologică* – respinge total testarea ipotezelor și explicitarea premiselor, susținând că cercetarea nu poate fi absolut independentă și că orice metodă de cercetare este subiectivă și particulară.

În funcție de modul de producere a cunoașterii, M.Flonta distinge două orientări metodologice dominante în științele sociale:

1. *monismul metodologic* – „orientarea cercetării în științele omului după criterii de raționalitate și științificitate degajate prin analiza metodei științelor teoretice ale naturii”.⁷⁴ Cu alte cuvinte, știința este unică, iar sociologia se poate dezvolta ca știință urmând modelul și aplicând metodele științelor naturii;

2. *dualismul metodologic* – susține „autonomia metodologică a disciplinelor sociale”, adică logica științei este unitară, dar metodele sunt diferite; prin urmare, științele sociale trebuie să dispună de propria metodologie specifică.

Un alt criteriu, invocat de C.Zamfir, pentru distingerea tipurilor de analiză a vieții sociale, îl reprezintă modelul teoretic aplicat în explicarea vieții sociale.⁷⁵ Prin urmare, metodologia cercetării poate fi orientată spre strategia idealistă sau strategia materialistă.

⁷³ A se vedea: Păunescu M. *Metodologia cercetării sociale*, p.18.

⁷⁴ A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*. București, 2008, p.25.

⁷⁵ A se vedea: Zamfir C. *Spre o paradigmă a gândirii sociologice. Texte alese*. Iași, 1999.

– *Strategia idealistă* – pornește de la teza că fenomenele sociale sunt determinate de ideile, reprezentările, proiectele subiective ale membrilor unei comunități. Realitatea socială este o simplă obiectivare a idealurilor, scopurilor, intențiilor subiective ale persoanelor, fapt pentru care trebuie analizate conținuturile conștiinței acestora.

– *Strategia materialistă* – explică faptele sociale prin alte fapte sociale, fără a recurge la fenomene supraordonate mental.

Aceste strategii de cercetare implică metodologii distincte ce generează moduri de abordare diferențiate: strategia idealistă se asociază cu practica metodologică interpretativă, iar cea materialistă – cu practica metodologică obiectivă.

În funcție de principiul convertibilității tezelor teoretice în postulate ale practicii metodologice, B.Fay distinge trei clase de teorii sociologice care au generat sau au aderat la practici metodologice diferite:

– *Sociologia pozitivistă* – avansează modele statistico-matematice ale fenomenelor și proceselor sociale considerate ca obiecte manipulabile;

– *Sociologia interpretativă* – implică o metodologie a înțelegerii și interpretării semnificațiilor vehiculate în comunicarea grupală;

– *Sociologia critică* – se focusează pe sesizarea și conștientizarea aspectelor disfuncționale sau contradictorii din viața socială, utilizând atât abordări pozitivistice, cât și interpretative pentru înțelegere și validare critică.⁷⁶

Revizuirea practicilor metodologice dominante în sociologia contemporană, L.Vlăsceanu le grupează conform criteriului deținerii relevanței metodologice, adică în funcție de principiile teoretice care

⁷⁶ A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*, p.25.

au generat un anumit mod de abordare a realității sociale.⁷⁷ Potrivit acestui criteriu, autorul distinge între practicile metodologice obiective și interpretative:

- *practicile metodologice obiective* urmăresc dezvoltarea științelor sociale după modelul științelor naturii – faptele sau fenomenele sociale sunt considerate ca „obiecte” al căror specific nu împiedică o abordare similară cu analiza fenomenelor naturii; analiza se axează pe identificarea elementelor care compun realitatea socială, a relațiilor dintre acestea și a cauzelor. Cunoașterea trebuie să ia forma explicațiilor cauzale și predicțiilor, a legilor și generalizărilor empirice fără de implicații valorice, pentru a asigura obiectivitatea discursului științific;⁷⁸

- *practicile metodologice interpretative* pun accentul pe specificul subiectiv, ireductibil al fenomenelor sociale sau al comportamentului uman. A analiza fenomenele sociale presupune a detecta semnificațiile acestora, a le înțelege din perspectiva actorului social, prin strategii empatice sau intuitive, și a le interpreta.

Clasificările menționate nu epuizează tipurile de orientări metodologice adoptate în cercetarea socială, deoarece acestea desemnează mai degrabă metodologii de abordare a problemelor fundamentale ale cunoașterii științifice a societății decât tehnici de cercetare și analiză a datelor. Mulțimea abordărilor existente în sociologie constituie, pentru unii, o sursă de confuzii, iar pentru alții – o competiție care ajută la evitarea dogmatismului prin atașarea de o singură teorie.

4.2. Orientări obiective ale practicii metodologice

Specificul orientărilor obiective în practica metodologică. Cea mai relevantă clasificare a orientărilor metodologice este cea în

⁷⁷ A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*, p.25.

⁷⁸ A se vedea: Păunescu M. *Metodologia cercetării sociale*, p.19.

funcție de modul de raportare la domeniul studiat, propusă de L.Vlăsceanu, deoarece contribuie la o primă caracterizare a metodologiei sociologice.⁷⁹ Conform acestui criteriu se disting două practici unilaterale în cercetarea socială: una *orientată după obiect*, iar altă *orientată după subiect*. Semnificația celor două orientări metodologice nu trebuie luată *mot-à-mot* după denumirea lor, adică utilizând metodologia orientată după obiect vom obține rezultate obiective (adevărate), iar prin metodologia orientată după subiect vom obține rezultate subiective (false). Dacă ne referim la *practica metodologică orientată după obiect*, menționăm că obiectivitatea se referă cu precădere la controlul asupra demersului de cercetare și obținerea de rezultate științifice, mai mult decât pe furnizarea de descrieri exterioare. Rezultatele cercetării sunt calificate ca obiective dacă reflectă realitatea, ceea ce impune din partea cercetătorului adoptarea unei poziții de neutralitate axiologică în selectarea metodelor de lucru și în realizarea cercetării, adică (1) instrumentul selectat să nu distorsioneze realitatea, (2) iar în interpretarea rezultatelor conduita cercetătorului să fie una echidistantă, examinând și pozițiile contrare propriilor opinii. Pentru a realiza acest deziderat, orientarea obiectivă impune plasarea cercetătorului în exterior, de unde va analiza și va interpreta rezultatele obținute. Din acest considerent, orientarea obiectivă are capacitatea de a surprinde procese macroeconomice, mecanisme de structurare a socialului și de caracterizare a întregului, dar rămâne tributară la capitolul explicării schimbărilor sociale. Explicarea fenomenelor sociale se bazează pe un determinism rigid, fără implicarea factorului subiectiv.

Această practică de cercetare solicită (1) o pregătire teoretică, adică cunoașterea teoriei care explică natura fenomenului cercetat, și (2) desfășurarea ei metodică, care vizează acele metode ce corespund

⁷⁹ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași, 2000, p.37.

specificului fenomenului și obiectivelor urmărite în studiu. Prin urmare, putem vorbi despre un standard al cercetării sociologice care îmbină teoria cu metodele de culegere a datelor, analiza informațiilor și interpretarea lor.

Practica metodologică obiectivă a fost într-o permanentă evoluție, fapt pentru care în prezent ea cunoaște o varietate de abordări începând cu *pozitivismul* inițiat de A.Comte și continuând cu *operaționalismul* reprezentat de G.A. Lundberg, *empirismul* dezvoltat de P.Lazarsfeld, *structuralismul* cu *analiza structurală* (dezvoltată de C.Levi-Strauss) și *analiza funcțională* (propusă de T.Parsons, apoi continuată de R.M. Merton), *analiza sistemică* (a lui L. von Bertalanffy dezvoltată de N.Luhmann).

Pozitivismul. Termenul „pozitivism” se referă la o ramură a filosofiei care a devenit dominantă la începutul secolului al XIX-lea datorită lucrărilor filosofului și sociologului Auguste Comte. Acesta a postulat că experimentarea, observarea și rațiunea bazate pe experiență ar trebui să fie bază pentru înțelegerea comportamentului uman și, prin urmare, singurul mod legitim de extindere a cunoașterii și înțelegerii umane.

Ca și curent, pozitivismul presupune că realitatea există independent de oameni, nu este mediată de simțurile acestora, ci este guvernată de legi imuabile. Pozitiviștii se străduiesc să înțeleagă lumea socială aidoma lumii naturale. În natură există o relație cauză-efect între fenomene și, odată stabilite, acestea pot fi prezise cu certitudine în viitor. Conform pozitivistilor, acest lucru poate fi aplicat și în lumea socială. Ei merg pe presupuziția că realitatea este liberă de context, iar cercetătorii care studiază un anumit fenomen vor converge spre aceleași concluzii. Poziția epistemologică a pozitivistilor este cea a obiectivismului, care susține că cercetătorii sunt observatori obiectivi în procesul de studiere a fenomenelor, ce există independent de ei, și nu afectează obiectul observării.

Presupunerea pozitivistă că aplicarea metodelor științifice la fenomenele sociale va conduce la descoperirea legilor care le

guvernează a fost considerată de alți cercetători ca fiind naivă, de unde a și pornit o avalanșă de critici în privința abordării pozitivistice. Argumentul invocat era că în timp ce metodele obiective și științifice sunt adecvate studierii obiectelor naturale, ele nu sunt la fel de eficiente și în studierea fenomenelor sociale datorită complexității legilor care guvernează indivizii, relațiile dintre ei, raportul dintre ei și instituții sau societate. Astfel, critica curentului pozitivist a determinat apariția post-pozitivismului, în scopul de a încerca să amelioreze punctele vulnerabile ale pozitivismului. Acesta susține că realitatea există independent de observator, dar nu poate fi surprinsă în totalitate datorită complexității fenomenelor sociale, la care se adaugă și posibilitatea ca credințele și valorile cercetătorului să afecteze realitatea observată.

Metodologia pozitivistă se bazează cu precădere pe experiment și observație. Ipotezele sunt prezentate sub formă de enunț sau întrebare despre relația cauzală dintre fenomene. Se colectează dovezi empirice care sunt analizate, iar ulterior se formulează o teorie care să explice efectul variabilei independente (numită și variabilă explicativă sau predictivă) asupra variabilei dependente (sau explicate). Analiza datelor se realizează din perspectivă deductivă, adică se propune o ipoteză care este confirmată sau respinsă în funcție de rezultatele analizei statistice. În general, scopul metodologiei pozitvistice este de a măsura, de a controla, a prezice, a construi legi și a atribui o cauzalitate fenomenelor. Dacă s-ar putea demonstra că un anumit fenomen **A** a cauzat un alt fenomen **B**, atunci va fi formulată o teorie pentru o aplicabilitate mai largă, care va ilustra relația cauzală dintre **A** și **B**: „**A** cauzează/determină **B**”. Pentru a fi posibil acest lucru, cercetătorul trebuie să se asigure că

într-adevăr **A** a fost cauza lui **B** și nu altceva, deoarece în lumea socială diferiți factori pot genera sau determina același efect.⁸⁰

Pentru a obține concluzii, cercetările care se bazează pe o metodologie de orientare pozitivistă merg pe logica deductivă – formularea ipotezelor, testarea acestora, oferirea de definiții operaționale și ecuații matematice, calcule, extrapolări. Aceste cercetări își propun să ofere explicații și să facă predicții în baza rezultatelor măsurabile. Rezultatele măsurabile ar trebui să fie susținute de 4 ipoteze: *determinismul* (evenimentele observate sunt cauzate de alți factori), *empirismul* (pentru a investiga o problemă socială este necesar de a colecta date empirice verificabile care să permită testarea ipotezelor formulate și să susțină cadrul teoretic ales), *parcimonie* (încercările cercetătorului de a explica fenomenele studiate în cel mai economic mod posibil) și *generalizabilitatea* (rezultatele obținute printr-un demers metodologic pozitivist într-un anumit context trebuie să fie aplicabil altor situații prin inferențe inductive). Cu alte cuvinte, cercetătorul pozitivist ar trebui să poată observa aparițiile fenomenului particular pe care l-a studiat și să poată generaliza ceea ce se poate aștepta în altă parte a lumii. Datorită acestor presupuneri, orientarea pozitivistă susține utilizarea metodelor de cercetare cantitativă ca bază pentru capacitatea cercetătorului de a fi precis în descrierea parametrilor și coeficienților fenomenului din datele care sunt colectate, analizate și interpretate, astfel încât să înțeleagă relațiile încorporate în datele analizate.⁸¹

Conform metodologiei pozitviste, cercetarea este considerată a fi de bună calitate dacă posedă (1) validitate internă, (2) validitate

⁸⁰ A se vedea: Rehman A.A., Alharthi Kh. An Introduction to Research Paradigms. In: *International Journal of Educational Investigations*, 2016 (October), vol.3, no.8, p.51-59.

⁸¹ A se vedea: Kivunja Ch., Kuyin Ah.B. Understanding and Applying Research Paradigms in Educational Contexts. In: *International Journal of Higher Education*, 2017 (September), vol.6, no.5, p.27.

externă, (3) fiabilitate și (4) obiectivitate. Dacă cercetătorul dovedește că variabila independentă (și nu alte variabile) a avut un efect asupra variabilei dependente, atunci studiul este considerat a avea validitate internă. Dacă rezultatele astfel obținute pot fi extinse, acesta are valabilitate externă. În cazul în care diverși cercetători realizează studiul în momente, locuri și contexte diferite și ajung la același rezultat, atunci studiul este fiabil. Iar dacă cercetătorii studiază fenomenele fără a le afecta cursul evolutiv, acestea sunt considerate obiective.

Meritul pozitivismului constă în instituirea practicii metodologice obiective, conform căreia: (1) metodele, tehnicile, procedeele în științele naturii pot fi adaptate și folosite în sociologie; (2) faptele, fenomene și procesele sociale au o existență obiectivă, independentă de teoria care le descrie; (3) cunoașterea sociologică se apropie de „ingineria socială” pentru că oferă instrumente de cunoaștere a problemelor sociale, fiind neutră din punct de vedere valoric.

Operaționalismul. În deceniul al patrulea al secolului XX, pozitivismul sociologic își găsește o nouă formă de prezentare, și anume – operaționalismul. Inițiatorul acestei orientări sociologice a fost G.A. Lundberg, care, după cum singur a afirmat, a preferat, ca și cercetător științific, să adopte punctul de vedere al științelor naturii în cercetarea socială decât să riște să o identifice pe aceasta cu vreo școală filosofică tradițională, așa cum s-a întâmplat în cazul pozitivismului. Astfel, meritul lui Lundberg, recunoscut de predecesori, constă în preluarea ideii de operaționalism din fizică și ajustarea lui la specificul științele sociale.

De facto, termenul „operaționalism” este asociat fizicianului P.W. Bridgman, iar ca doctrină reprezintă reflecțiile acestuia asupra teoriei relativității a lui Einstein. Insistând pe faptul că diferiți termeni au semnificații diferite, în funcție de contextul în care s-au făcut observațiile, Bridgman concluzionează că adevăratul sens al unui concept se găsește prin „observarea a ceea ce face un om cu el

și nu prin ceea ce spune despre el”.⁸² Prin concept acesta înțelegea nimic mai mult decât un set de operații, care reprezentau în practică sinonimul conceptului.

Chiar dacă P.W. Bridgman a inițiat operaționalismul, el a fost departe de a propune reguli pentru validarea conceptelor sau definițiilor, comentând că analiza operațională propusă de el a fost o atitudine față de utilizarea conceptelor în știință și nu o teorie specială despre conceptele științifice: „Nu există „reguli” pentru prescrierea, selectarea sau validarea operațiunilor care identifică proprietățile obiectelor sau evenimentelor cărora li se aplică concepte. Conceptele sunt echivalente cu practicile în care sunt angajate. Din această cauză, analiza operațională a conceptelor nu este legată de criteriile privind verificarea publică a proprietăților evenimentelor. Analiza operațională nu se referă la dihotomiile obiectiv – subiectiv sau public-privat. Orice concept poate fi analizat operațional în măsura în care putem observa acțiunile implicate în construcția și utilizarea acestuia”.⁸³ Conform lui, analiza operațională a unui concept are legătură cu modalitățile prin care oamenii de știință l-au folosit, adică cu operațiile fizice și lingvistice efectuate în timpul aplicațiilor sale. Din acest considerent, el propune două tipuri de operații care pot fi invocate în specificarea semnificațiilor conceptului științific: (1) operațiuni instrumentale, care constau în utilizarea diferitelor dispozitive de observare și măsurare și (2) operații pe hârtie cu creion, operații verbale și experimentale sau altele asemenea destinate să includă tehnicile inferenței statistice și logice, precum și utilizarea experimentelor în imaginație.

Din cele expuse de P.W. Bridgman despre esența operaționalismului se observă că el a fost departe de a promova o

⁸² A se vedea: Feest U. Operationism in Psychology: what the debate is about, what the debate should be about. In: *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 2005, vol.41(2), p.37. Disponibil pe: www.interscience.wiley.com.

⁸³ *Ibidem*.

teorie precisă și universală a sensului prin operaționalism, fapt pentru care niciodată acest curent nu a fost influent în fizică, în schimb a prins contur în științele sociale și a fost transformat într-o doctrină filosofică generală, pe fondul criticilor aduse pozitivismului.

Promovat în științele sociale, prin opera lui G.A. Lundberg, operaționalismul s-a bucurat de o scurtă perioadă de apreciere. Acceptarea operaționalismului fizic în sociologie s-a datorat afirmației lui Lundberg că sociologii greșesc atunci când cred că măsurarea poate fi efectuată numai după ce lucrurile au fost definite corespunzător (de exemplu: ideea că trebuie să avem o definiție viabilă a conceptului de alienare înainte de a-l putea măsura). Pentru acesta, definiția conceptului apare prin măsurare, fapt pentru care el a considerat că valorile sociale pot fi măsurate și, prin urmare, definite printr-o examinare a măsurii prin care conceptul este evaluat. Astfel, ideea de bază a operaționalismului sociologic constă în faptul că nu putem cunoaște semnificația unui concept decât dacă avem o metodă de măsurare pentru acesta. Operaționalismului i-au fost asociate două teze: una *epistemologică*, potrivit căreia toate afirmațiile de cunoaștere a unui concept trebuie să fie reductibile la observații reale sau potențiale și alta *semantică*, care susține că sensul unui concept poate fi definit exhaustiv prin enunțarea unor operații particulare și a rezultatelor observaționale ale acestora.

Deși nu a fost contestat niciodată, operaționalismul a picat accidental din grația metodologilor pentru dificultățile metodologice pe care le crea. Cel puțin trei dificultăți majore i-au fost imputate.⁸⁴ În primul rând – problema subdeterminării, împărtășită, de altfel, și de științele naturii. Cum poate ști cercetătorul dacă propozițiile testabile operaționalizează pe deplin o teorie? Pentru că există concepte, precum lipsa de adăpost, sărăcia, alienarea, care capătă o serie de dimensiuni distincte pentru diferite medii sociale. În al

⁸⁴ A se vedea: Bryman A., Liao T., Beck M.L. *The Sage encyclopedia of social science research method*. Sage Publications Inc., 2004, p.768-769.

doilea rând, definiția obiectivă a unui fenomen nu se potrivește sau nu se poate potrivi cu definiția subiectivă a celor care îl experimentează. Adică, ceea ce presupune pentru o persoană sărăcia, poate reprezenta bogăție pentru alta. În al treilea rând, dezacordul definitiv între oamenii de știință din domeniul social. Deși cercetătorii ar putea identifica soluții pentru o problemă, de exemplu sărăcia, acestea vor fi diferite, dacă nu contradictorii, cu cele propuse de alți cercetători. O altă limită reproșată operaționalismului constă în posibilitatea redusă de a operaționaliza și a măsura un concept care are un grad înalt de abstractizare.

Datorită acestor limite, operaționalismul, ca orientare metodologică, a fost etichetat de către Herbert Marcuse drept o „abdicare teoretică”, „o indiferență față de principiile epistemologice”, o încercare de a salva aparențele unei analize științifice, atunci când lipsesc datele reprezentative și semnificative, o multiplicare artificială a calculelor și a modelelor de analiză a realității. Operaționalismul, în esență, reprezintă: abandonul teoriei în cunoașterea fenomenelor sociale, abandonul cunoașterii științifice în favoarea cunoașterii comune, a sociologiei științifice în favoarea sociologiei spontane.⁸⁵

Aceste disparități ale operaționalismului ar putea conduce la o respingere incontestabilă a acestuia, dar cu toate acestea mai este încă recunoscut ca o orientare metodologică. Motivul pare a fi confuzia care se face între operaționalism și analiza operațională a conceptelor. Diferența dintre acestea constă, după cum afirmă Lazăr Vlăsceanu, în următoarele: „Dezvoltarea analizei operaționale se realizează în strânsă legătură cu problematica măsurării sociale, a desfășurării cercetărilor empirice și a construcției teoretice pe baza și în legătură cu rezultatele acestora. Ea pornește de la premisa necesității stabilirii referințelor operaționale pentru desfășurarea cercetărilor empirice ca premise ale fundamentării construcțiilor

⁸⁵ A se vedea: Miftode V. *Metodologia sociologică*. Galați, 1995, p.379.

teoretice mai elaborate, în timp ce operaționalismul se oprește la nivelul operațiilor concrete de măsurare, identificându-le cu însăși „metoda științifică” de cercetare sociologică”.⁸⁶

Meritul operaționalismului este că a formulat în mod explicit problema măsurării fenomenelor și faptelor sociale, dar prin strategia metodologică pe care a adoptat-o s-a închistat în propriile premise.

Empirismul a luat naștere prin dezvoltarea premiselor operaționalismului sociologic, continuând astfel abordarea metodologică obiectivă. În general, empirismul este cunoscut ca fiind o doctrină filosofică a testării și experimentării, care consideră experiența senzorială ca unica sursă a cunoașterii și a cunoștințelor. Această definiție este derivată din accepțiunea etimologică a termenului *empirism* (gr. „empereicos”: „en”=în și „peiria”=experiență), care a fost vehiculată în întreaga istorie a filosofiei. Păstrând același sens empirismul a pătruns și în sociologie, unde s-a conturat ca o orientare doctrinară, iar ulterior s-a particularizat într-o metodologie de cercetare cu scopul de a contracara imixtiunea metafizicii în spațiul semantic al enunțurilor sociologice. Deși empirismul ca practică metodologică obiectivă de cercetare datează din deceniul al patrulea al secolului trecut, rădăcinile lui sunt mult mai vechi. Ca surse principale în dezvoltarea empirismului sociologic sunt recunoscute: (1) școala filosofică britanică a empirismului clasic, sistemul de logică inductivistă a lui J.S. Mill; (2) metoda pozitivistă; (3) rezultatele cercetărilor în domeniul statisticii, îndeosebi lucrările lui Fr.Galtun, K.Pearson, R.A. Fisher. Bazându-se pe aceste surse, empirismul sociologic, ca metodologie de cercetare, s-a dezvoltat având drept model științele naturii și aplicarea tehnicilor statistice.

⁸⁶ A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*, p.32.

Inițial, empirismul sociologic s-a răspândit pe arii foarte largi în Europa prin cercetările lui Fr. Le Play, apoi D.Gusti, după care și-a găsit un nou centru de evoluție în mediul american, ca urmare a declanșării războiului. Puse în serviciul armatei, cercetările sociologice și-au perfecționat arsenalul metodic pus la punct în Europa, îmbogățindu-l cu aportul tehnicilor moderne de calcul matematic și prelucrare a datelor. Treptat sociologia americană a început să fie dominantă în cercetarea empirică, dar era lipsită de orice fundament teoretic. În acest context, cercetarea socială s-a polarizat în două mari curente: (1) curentul sociologic, orientat spre investigarea grupurilor mici (reprezentanți G.Homas, R.Bales, L.Festinger) și (2) curentul analiștilor (survey analysts) reprezentat de P.Lazasfeld, care a identificat trei moduri de analiză socială: (1) analiza socială practică de orice observator, (2) analiza sociologică sectorială a comportamentului uman și (3) știința matură empirică. De numele lui Lazasfeld este legată dezvoltarea empirismului sociologic, ca practică metodologică de cercetare, fapt care a determinat recunoașterea lui ca reprezentat de bază al empirismului în sociologie.

Empirismul s-a bazat pe o epistemologie inductivă, prin care s-a sperat în acumularea unei mase critice de date empirice ca singura bază validă pentru elaborări teoretice ulterioare. Ca practică metodologică obiectivă, empirismul a insistat pe efectuarea de cercetări care să conducă la explicații și predicții prin controlul sistematic al variabilelor considerate relevante; a urmărit să identifice factori și cauze ale faptelor, nu motive și interpretări umane individuale; a căutat să stabilească generalizări empirice prin identificarea și cunoașterea factorilor invarianți ai fenomenelor.⁸⁷ De asemenea, empiriștii s-au preocupat de dezvoltarea instrumentelor de măsurare și a metodelor de colectare a datelor, ajungându-se ca

⁸⁷ A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*, p.32.

metoda să se substituie problematicii de cercetare. Ca practică metodologică, acesta s-a dezvoltat fără teorie referențială, propunându-și să construiască teorii numai pe baza acumulării de date empirice valide și prin formularea de generalizări empirice.⁸⁸ Ideile promovate de empirismul sociologic au determinat cumva standardizarea procesului de realizare a unei cercetări sociologice. Prin urmare, o cercetare sociologică din perspectivă empiristă conține următoarele etape: (1) elaborarea instrumentului de colectare a datelor; (2) definirea eșantionului; (3) colectarea datelor; (4) prelucrarea statistică a datelor. Un studiu empirist presupune: analiza rezultatelor celorlalte cercetări, formularea ipotezelor și a procedeele de cercetare și raportarea datelor cu accentul pe semnificațiile testărilor empirice.

Ca aspecte pozitive ale empirismului se enumeră: (1) diversificarea și rafinarea tehnicilor de investigare; (2) dezvoltarea tehnicilor de prelucrare statistică și calitativă a datelor; (3) extinderea aplicațiilor practice ale cunoașterii sociologice; (4) generalizarea muncii în echipă și dezvoltarea cercetărilor colective; (5) rafinarea cadrului instituțional al muncii cu conținut sociologic; (6) diferențierea și specializarea cunoașterii sociologice. Specializarea progresivă a cercetărilor de teren, dezvoltarea setului de tehnici și matematizarea criteriilor de evaluare și prelucrare a datelor au contribuit la descoperirea identității proprii a sociologiei în raport cu celelalte științe socioumaniste.

Limitele practicii metodologice empiriste rezultă din: (1) tipizarea proiectelor de cercetare și inhibarea imaginației creatoare; (2) subordonarea practicii investigate față de tehnicile statistice de prelucrare a datelor; (3) fragmentarea ipotetică exagerată care a determinat segmentarea realității investigate și complicarea cumulării rezultatelor teoretice disparate; (4) ignorarea perspectivelor teoretice mai cuprinzătoare. Cel mai mare reproș adus empirismului este

⁸⁸ A se vedea: Păunescu M. *Metodologia cercetării sociale*, p.26.

caracterul său ateoretic, adică ignorarea deliberată a perspectivelor teoretice, care a dus la întreruperea tradiției sociologice, și promovarea experienței ca singura modalitate de construire a conceptelor teoretice.⁸⁹

Analiza structurală. O primă formă a practicii metodologice „obiective”, care a urmărit să genereze analize sociologice bine întemeiate și substanțiale, după cum remarcă L.Vlăsceanu, este analiza structurală. Aceasta și-a propus să dezvolte sociologia ca știință pozitivă, depășind teoretizarea nefondată și multitudinea de date și ipoteze fragmentare ale empirismului. Analiza structurală a fost consacrată structuralismului, care miza să ofere posibilități de construcție teoretică și de analiză empirică după modelul științelor exacte, profitând de potențialul teoretic și metodologic al conceptului de structură.

În ceea ce privește conceptul de structură, menționăm că, într-o accepțiune generală, conceptul de structură se referă la modul de stabilire a relațiilor dintre elementele integrate într-o totalitate ireductibilă la suma părților, iar *stricto sensu* structura nu se referă la o realitate concretă, ci la un model al realității supuse investigării. Din acest considerent, în cazul conceptului de structură nu se poate opera cu o definiție inductivă, însă poate fi postulată în contextul unei teorii deductive, verificabile, menite să explice variația observată în interiorului sistemului investigat.

Analiza structurală s-a inițiat în domeniul lingvisticii având ca reprezentant pe F.Saussure, după care a fost exportată în antropologie de către Cl.Levi-Strauss, acesta fiind și un purtător de cuvânt al analizei structurale pentru sociologie. Din perspectiva acestuia, sociologia, ca știință, trebuie să se ocupe de natura inconștientă a fenomenelor culturale (sociale) și trebuie să se dezvolte ca știință pozitivă, formulând categorii de explicare

⁸⁹ A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*, p.37.

obiectivă a realității fără a considera interpretările acordate de oameni. Rolul cercetătorului în acest demers este de a identifica structura inconștientă a fenomenelor sociale, adică acea schemă unică care e prezentă și acționează în contexte locale și temporale diferite.⁹⁰

Analiza structurală încearcă să depășească studiile istoriste și să impună o metodă analitică care să evidențieze constituția internă a fenomenelor. În acest scop, demersul analizei structurale constă în (1) formularea teoriei de referință în forma modelului ipotetico-deductiv; (2) observarea obiectivă a faptelor subsumate, explicate și prezise prin modelul sau experimentarea cu modelul, prin modificarea unora dintre elementele sale; (3) verificarea modului de reacție a elementelor la modificările introduse.

La nivelul practicii efective de cercetare, analiza structurală s-a concretizat în mai multe forme, ca: analiza întregului sau a totalității; analiza structurii rețelelor sociale și a mobilității sociale în baza rețelelor formate; analiza efectelor contextuale sau structurale ale variabilelor independente; analiza dualității structurale.⁹¹ Practicarea analizei structurale a evidențiat următoarele caracteristicile ale acesteia: (1) analiza structurală a facilitat trecerea de la studiile comparative și istoriste la studiile analitice; (2) analiza structurală a introdus ordine explicativă într-un univers caracterizat prin diversitate și incoerență fenomenală; (3) analiza structurală este formalistă pentru că separă forma de conținut, favorizând-o pe prima; (4) analiza structurală se focusează cu precădere pe stabilitate și mai puțin pe dinamică.

Analiza funcțională. Un alt tip de analiză, care este subsumat conceptului de structură și derivă din analiza structurală, este cea funcțională. Analiza funcțională a fost aplicată inițial în biologie,

⁹⁰ A se vedea: Păunescu M. *Metodologia cercetării sociale*, p.28.

⁹¹ A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*, p.42.

apoi în antropologie, iar ulterior a fost preluată de sociologie. În cadrul sociologiei, aceasta s-a dezvoltat concomitent cu analiza structurală și cu cea sistemică, însă fără a se ajunge la realizări metodice comparabile. Referitor la acest fapt R.K. Merton a afirmat că analiza funcțională s-a dezvoltat ca o „schemă interpretativă” a cărei coerență interioară depinde de „alianța triplă dintre teorie, metodă și date”.⁹² Ca practică metodologică, analiza funcțională se diferențiază de orientările structurale și sistemice printr-o singură caracteristică – este relativ elaborată la nivel teoretic, iar pe plan tehnico-metodic s-a asociat practicii empiriste de cercetare.

Schema metodologică funcționalistă a fost precedată de funcționalismul sociologic al lui V.Pareto și de funcționalismul organicist al lui H.Spencer. A fost puternic influențată de analiza funcționalistă din antropologia socială engleză prin R.Brown și B.Malinowski și din antropologia culturală americană prin R.Benedict, C.Kluckhohn, R.Linton, care invocau, respectiv, analogia dintre viața socială și viața organică și considerau cultura ca un tot organic. Analiza funcțională din cadrul funcționalismului structural a fost elaborată treptat până s-a ajuns la paradigma analizei funcționale.

În analiza funcțională practică în sociologie, termenul *funcție* este înțeles ca un proces organic sau vital, susceptibil să contribuie la menținerea organismului. În acest sens, T.Parsons considera că termenul *funcție* nu este corelat cu cel de structură, ci este conceptul de referință pentru cadrul de analiză a relațiilor dintre oricare sistem viu și mediul său. Funcțiile sau cerințele funcționale sunt realizate de către o combinație de structuri și procese. De aici se poate constata că analiza funcțională marchează trecerea de la analiza structurală statică a sistemului social la analiza dinamică a acestuia. Dinamica la care se referă analiza funcțională este cea a ordinii sau stabilității,

⁹² A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*, p.44.

adică sunt analizate acele funcții care participă la conservarea sistemului. Orice schimbare intervenită în cadrul sistemului social apare ca deviantă, iar perturbările generate de aceasta sunt analizate ca și consecințe obiective. Din acest considerent, analiza funcțională s-a afirmat ca practică metodologică obiectivă, fără a ignora manifestările subiective ale actorilor sociali. Consecințele obiective se pot manifesta ca: *funcții sociale*, cu rolul de a asigura adaptarea unui sistem; *disfuncții*, care împiedică adaptarea sistemului; sau pur și simplu ca *nonfuncționale*, care nu interferează cu sistemul. Logica analizei funcționale presupune următoarele: (1) societatea este un sistem compus din activități și rezultatul acestora; (2) acestea au anumite finalități și îndeplinesc o funcție; (3) elementele sistemului sunt selectate în raport cu funcția pe care o îndeplinesc și sunt eliminate sau modificate când încetează a mai îndeplini funcția în cadrul sistemului.

Demersul unei analize funcționale, conform lui R.K. Merton, impune considerarea a două cerințe metodologice. Prima cerință constă în stabilirea elementelor investite cu anumite funcții în cadrul unui sistem social, funcții de care depinde menținerea sau schimbarea sistemului. A doua cerință metodologică se referă la considerarea structurilor de elemente standardizate prin consecințele lor obiective pentru sistem și prin dispozițiile subiective ale actorilor sociali implicați în sistem. Dispozițiile subiective sunt individualizate și presupun semnificațiile investite de actorii sociali în acțiunile, interacțiunile sau comportamentele lor. Analizele empirice realizate în cadrul analizei funcționale au rolul de a stabili: (1) domeniul de variație al elementelor echivalente funcțional și (2) constrângerile structurale exercitate de contextul sistemului asupra substituirilor funcționale. Metoda de cercetare cea mai potrivită pentru efectuarea

unor asemenea analize este experimentul sau cvasiexperimentarea socială.⁹³

Analiza funcțională abordează două tipuri de explicații: funcțională și intențională. În primul caz, acțiunile individuale și colective, normele și instituțiile sociale sunt vizate prin prisma efectelor lor, care în majoritatea cazurilor sunt neintenționate, dar care au impact asupra funcționării și echilibrului sistemului. În al doilea caz, explicația intențională, acțiunile indivizilor sunt intenționate, orientate spre un scop pentru a deriva propoziții privind starea sistemului.

Criticile aduse analizei funcționale se axează pe faptul că analiza tinde să se concentreze asupra staticii sociale și a condițiilor de generare a echilibrului. Chiar și atunci când se au în vedere disfuncții, intenția cercetătorului constă nu în analiza dinamicii și schimbării eventuale a sistemului, ci în specificarea surselor de generare a tensiunilor în sistem cu scopul de a le înlătura și a reconstitui echilibrul.⁹⁴

4.3. Orientări subiective ale practicii metodologice

Specificul orientărilor subiective ale practicii metodologice. Ca urmare a criticilor aduse orientărilor obiective, taxate ca pozitivistice, s-au dezvoltat practicile metodologice orientate după subiect, care și-au propus să trateze socialul din interior. Acest tip de orientare a fost inițiat de M.Weber, dar a luat ulterior forma preconizată de interacționismul simbolic, fenomenologia socială sau de etnometodologie.

Abordările subiectiviste acordă subiecților cercetați un rol activ în cunoaștere, pentru că sunt considerați ca deținători ai semnificațiilor atribuite faptelor și evenimentelor din societate. Interesul

⁹³ A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*, p.42.

⁹⁴ A se vedea: Păunescu M. *Metodologia cercetării sociale*, p.32.

cercetătorului în acest tip de practică metodologică este orientat spre identificarea semnificațiilor și evidențierea mecanismelor prin care se produc, fapt pentru care sunt dominante analizele calitative, dacă nu chiar exclusive. Este invocată, de asemenea, neutralitatea axiologică a cercetătorului. În fapt, sociologului nu i se poate interzice să fie un militant social, dar în acest caz asumarea unei opțiuni ideologice nu trebuie să afecteze corectitudinea și obiectivitatea în procesul cercetării, precum nici în interpretarea rezultatelor. Valoarea orientărilor subiective rezidă în reliefaarea caracteristicilor sociale la nivel micro, surprinderea unor tipuri importante de interacțiune socială și în considerarea semnificațiilor atribuite de oameni acțiunilor lor, precum și evenimentelor sociale.⁹⁵

Sociologia interpretativă/comprehensivă. Fiind preocupată de a-și identifica un loc în rândul științelor naturii, sociologia s-a axat doar pe direcția de căutare a legilor universale de manifestare a socialului. Astfel, conștiința a fost multă vreme ignorată din demersul explicativ al fenomenelor sociale. Însă, pe măsură ce explicația sociologică devenea tot mai lacunară au început să se dezvolte noi ramuri în sociologie, care nu o mai puteau evita. Primul sistem teoretic care sublinia importanța factorilor subiectivi în construcția realității sociale este cel al lui M.Weber, cunoscut ca sociologia interpretativă sau sociologia comprehensivă.

Sociologia interpretativă este o abordare care se concentrează pe importanța sensului/semnificației și acțiunii în studiul problemelor sociale. Ea susține că recunoașterea experiențelor subiective, a credințelor, valorilor, acțiunilor, relațiilor sociale și a comportamentului persoanelor are aceeași importanță în procesul explicației ca și faptele observabile, obiective. A practica sociologia interpretativă presupune încercarea de a înțelege fenomenele sociale din prisma celor implicați în ele. Altfel spus, sociologia se preocupă

⁹⁵ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.38.

de interpretarea acțiunilor sociale încărcate de semnificații subiective comprehensibile pentru observatorul social.

Pe lângă aceasta, sociologia este interesată și de regularitățile acțiunilor, adică de acțiunea cu semnificație identică repetată de mai mulți actori. Astfel, se ajunge la formularea de tipuri ideale, care sunt obiectivul central al științei sociale. Semnificația unei acțiuni poate fi analizată în două feluri: în primul rând, este analizată semnificația propriu-zisă pe care un anumit actor o investește într-o situație concretă sau semnificația medie atribuită de o pluralitate de actori într-un context similar; în al doilea rând, se analizează semnificația subiectivă a unui *tip ideal*, teoretic conceput și atribuit unui actor ipotetic într-un tip dat de acțiune. *Tipul ideal* este un construct teoretic, neîntâlnit ca atare în realitate, dar care are rolul de a clasifica acțiunile și a orienta ipotezele. El este un construct analitic, mental, care are atributul de „ideal” numai în sens logic. Prin urmare, folosind *tipul ideal*, sociologul poate reconstrui sensul logic care orientează acțiunea individului.⁹⁶

Din această perspectivă, scopul sociologiei interpretative este să ajungă la motivele și sensurile atribuite de actorii sociali comportamentelor lor și să explice lanțul causal al acestora. Pentru a realiza acest deziderat, sociologia interpretativă dispune de câteva opțiuni metodologice: (1) Sociologia este menită să facă inteligibilă în mod obiectiv baza subiectivă a fenomenelor sociale printr-o înțelegere interpretativă a semnificațiilor acțiunilor sociale; (2) Analiza specificului evenimentelor sociale, a semnificațiilor lor unice și subiective din punctul de vedere al actorului social; (3) Obiectivitatea propozițiilor teoretice: separarea mijloacelor de scopuri și a judecăților valorice de judecățile factuale, care invocă din partea cercetătorului adoptarea poziției de neutralitate etică; (4) Orientarea atomistă a cercetării sociologice spre acțiunile individuale și interacțiunile sociale considerate situațional și din punctul de

⁹⁶ A se vedea: Păunescu M. *Metodologia cercetării sociale*, p.42.

vedere al semnificațiilor subiective investite de actorii sociali.⁹⁷ Metodele de cercetare cel mai des utilizate în abordarea interpretativă sunt cele calitative: interviuri aprofundate, focus-grupuri, observația etnografică, precum și intuiția empatică, experimentarea, ancheta – toate subsumate înțelegerii interpretative.

Astfel, conform opiniei lui M.Weber, înțelegerea și interpretarea semnificațiilor subiective ale acțiunilor umane nu îndepărtează sociologia de un statut autentic științific, ci îi conferă specificitate prin utilizarea unei metodologii distincte.

Interacționismul simbolic desemnează un curent de gândire în sociologie care consideră că obiectul de studiu al acesteia ar trebui să fie relațiile reciproce dintre indivizi (interacțiunile) și sistemul de semne prin care se realizează aceste schimburi reciproce de informații. Acest curent își are originea în afirmația lui Weber potrivit căreia indivizii acționează conform interpretării pe care o dau sensului lumii în care trăiesc. Această perspectivă a fost introdusă în sociologia americană de către G.H. Mead constituind o alternativă la funcționalism. Deși expresia *interacționism simbolic* a fost inventată de H.Blumer, ideile de bază provin din scrierile lui G.H. Mead, și anume: (1) „Oamenii acționează asupra lucrurilor pe baza înțeleșurilor pe care le au aceste lucruri pentru ei”; (2) „Înțeleșul lucrurilor este derivat, el nu se naște în urma interacțiunilor sociale pe care o persoană le are cu celelalte”; (3) „Aceste înțeleșuri sunt manipulate sau modificate printr-un proces de interpretare”. Prin urmare, teoria lui Mead susține că definiția despre un anumit lucru pe care o persoană o deține în mintea ei rezultă din interacțiunea socială cu ceilalți. Iar dacă vrem să înțelegem ce fac oamenii, trebuie să studiem *sensurile* comune pe care aceștia le atribuie *situației* în care se află, precum și sensurile conferite *acțiunilor* lor și propriei lor *persoane*. Calitatea îndeplinirii rolurilor lor sociale este strâns legată

⁹⁷ A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*, p.61.

de claritatea și consensul în definirea așteptărilor de rol. Atunci când persoanele au așteptări diferite, ca urmare a semnificațiilor diferite pe care le atribuie lucrurilor, apar tensiuni în relația lor socială.⁹⁸

Metodologia interacționismului simbolic își propune să studieze geneza acțiunilor, interacțiunilor și situațiilor sociale concepute ca schimburi sau tranzacții simbolice de informații. Acest fapt a impus, pentru prima dată în istoria sociologiei, acordarea unui loc teoretic actorului social ca interpret al lumii înconjurătoare. Prin urmare, interacționismul simbolic a adoptat metode de cercetare care să dea prioritate punctelor de vedere ale actorilor sociali. Cercetătorul nu poate avea acces la fenomenele private pe care vrea să le studieze, decât numai dacă participă, la fel, ca actor la ele. De aceea, interacționismul simbolic utilizează metode, precum: observația nestructurată sau observația participativă, interviul focalizat, cvasi-experimentarea, sub forma jocurilor de simulare a situațiilor de întâlnire, și (auto)biografiile. Scopul folosirii acestor metode este de a elucidă semnificațiile pe care actorii înșiși le pun în practică pentru a construi lumea socială. Iar pentru a realiza o cunoaștere sociologică adecvată se impune studierea actorului în relație cu realitatea socială naturală în care trăiește.⁹⁹

Cercetarea empirică de teren utilizând metodologia interacționismului simbolic presupune două etape: explorarea și inspecția. Explorarea constă în identificarea actorilor sociali, a lumii obiectelor și a semnificațiilor atribuite de actori obiectelor. Explorarea este generală și are un caracter pregătitor pentru analiza științifică propriu-zisă. Inspecția constă în urmărirea elementelor analitice prin examinarea atentă a contextului social. Elementele analitice pot avea grade diferite de abstractizare și ele trebuie

⁹⁸ A se vedea: Diaconu M. *Sociologia educației*. București, 2015, p.50.

⁹⁹ A se vedea: Mucchielli A. (coord.) *Dicționar al metodelor calitative în științele umane și sociale*. Iași, 2002, p.197.

abordate diferit. Inspecția este imaginativă, creatoare, flexibilă, nu este standardizată și nici rutinizată.¹⁰⁰

În concluzie menționăm că interacționiștii consideră că orice acțiune socială are un anumit sens (semnificație) pentru indivizi, iar sociologul nu trebuie să caute altă semnificație decât cea pe care individul o acordă, el însuși, acțiunii respective. Anume această teză a provocat numeroase critici, pentru faptul că restrânge domeniul de cercetare al sociologiei la reprezentările individuale despre social și pentru că introduce relativismul, atunci când acordă aceeași valoare de adevăr diferitelor puncte de vedere exprimate în legătură cu una și aceeași acțiune socială.¹⁰¹

Fenomenologia sociologică a fost dezvoltată în baza curentului filosofic care încearcă să descrie structura experienței, așa cum este reprezentată în conștiință, nu ca fapte, ci ca esență a lucrurilor, fără să apeleze la teorii sau la metodele altor discipline. Ca abordare în domeniul sociologiei, fenomenologia își propune să dezvăluie rolul pe care îl joacă conștiința umană în producerea acțiunilor sociale, situațiilor sociale și a lumii sociale. În esență, fenomenologia sociologică este credința că societatea este o construcție umană.

Inițial, fenomenologia a fost dezvoltată de matematicianul german E.Husserl, la începutul anilor 1900, pentru a localiza esențele realității în conștiința umană. Abia în anii 1960 acest curent a intrat în domeniul sociologiei, fiind adus de A.Schutz în scopul de a oferi o bază filosofică sociologiei interpretative a lui M.Weber. De aceea, fenomenologia sociologică este considerată a fi o sinteză a sociologiei interpretative a lui M.Weber, a metodei fenomenologice a lui E.Husserl și a interacționismului simbolic.

A.Schutz a susținut existența unei „unități metodologice a științelor empirice” și a unei „logici unitare” care dirijează

¹⁰⁰ A se vedea: Păunescu M. *Metodologia cercetării sociale*, p.58.

¹⁰¹ A se vedea: Diaconu M. *Sociologia educației*, p.51.

cunoașterea din științele sociale și din științele naturii. Acest fapt nu înseamnă renunțarea științelor sociale la metodologiile particulare, specifice, de cunoaștere a realității sociale și adoptarea metodelor din științele exacte pentru a produce o cunoaștere științifică validă. În opinia lui A.Schutz, fenomenologia a deschis calea investigării modului în care este posibilă cunoașterea științifică și care sunt presupuzițiile sale logice și metodologice, astfel încât, la final, să demonstreze că instrumentele particulare de cercetare dezvoltate de științele sociale, în scopul înțelegerii realității sociale, sunt mai adecvate decât cele ale științelor naturii în vederea descoperirii principiilor generale care guvernează întreaga cunoaștere umană.¹⁰²

Fenomenologia sociologică proclamă unicitatea universului de referință al cercetării sociale, iar prin consacrarea științifică a acestei unicități se va constitui știința socială. Specificul ireductibil al științei sociale presupune, în primul rând, că teoria care vrea să explice realitatea socială trebuie să dezvolte instrumente adecvate de investigare a lumii sociale. Câmpul observațional al sociologiei este constituit din viața personală a oamenilor și din obiecte culturale create în activitățile practice. Lumea socială explorată de cercetătorul din științele sociale are o semnificație specială și o structură relevantă pentru ființele umane care acționează, trăiesc și gândesc în ea. Astfel, instrumentele investigației sociologice trebuie să vizeze persoanele dotate cu o cunoaștere comună despre ele și lumea în care trăiesc. De aceea, specificul ireductibil al științei sociale este dat, în al doilea rând, de metodologia sociologică, care are ca referință a analizei cunoașterea comună pe care oamenii o au despre ei, despre ceilalți și despre lumea socială în care trăiesc. Cu alte cuvinte, oamenii printr-o serie de constructe empirice au pre-selectat și pre-interpretat lumea pe care o trăiesc ca realitate a vieții lor zilnice. Or, aceste obiecte gândite ale lor sunt cele care le determină

¹⁰² A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*, p.75.

comportamentul. Obiectele gândite pe care le-a construit cercetătorul social, pentru a înțelege realitatea socială, trebuie să se bazeze pe obiectele gândite pe care le-a construit gândirea comună a oamenilor în viața curentă. Prin urmare, obiectele gândite de oameni sunt construite de gradul I, iar constructele folosite în științele sociale sunt construite de gradul II, adică un fel de construct teoretic despre constructele empirice desfășurate de „actori” pe scena socială. Astfel, cercetătorului social îi revine misiunea de a elabora constructele de gradul II, iar metoda relevantă pentru a realiza acest lucru este metoda înțelegerii/ comprehensiunii propusă de M.Weber, care constă în interpretarea subiectivă a semnificațiilor acțiunilor sociale. Însă, pentru a nu rămânea la nivelul „experiențelor personale necontrolabile”, trebuie să fie elaborate enunțuri obiective verificabile. În acest sens A.Schutz a propus: (1) aplicarea regulilor construcției teoretice specifice oricărei științe empirice și elaborarea de tipuri ideale obiective, adică constructe de gradul II, care încorporează ipoteze testabile; (2) cercetătorul trebuie să respecte neutralitatea axiologică. Înțelegerea ca metodă de investigare trebuie aplicată numai dacă cercetătorul urmărește să descopere semnificațiile investite de actorul social în acțiunea sa. În rest cercetătorul trebuie să fie ghidat de un alt „sistem de relevanță” decât actorul social, iar acest sistem nu este unul subiectiv; (3) demersul de cercetare are o structură specifică: debutează cu observarea faptelor și evenimentelor asociate acțiunii umane, după care se construiesc teoretic comportamente sau conduite tipice, modele ideale de actori sociali, demersuri structurate de acțiuni, concepte despre acțiunea umană. Acestea nu sunt altceva decât „tipuri ideale ale acțiunii subiective umane” sau „modele ale comportamentului rațional”.

Principalele contribuții ale fenomenologiei sociologice sunt: redirecționarea atenției către studiile microsociologice sau către analiza cunoașterii comune ca sursă a teoriei sociologice; revederea principiului individualismului metodologic și cerința elaborării instrumentelor de investigație din perspectiva semnificațiilor reale

vehiculate de oameni în viața lor reală; metoda înțelegerii/comprehensiunii a fost completată explicativ prin metoda fenomenologică.¹⁰³

Etnometodologia reprezintă, alături de sociologia cognitivă a lui A.Cicourel, cea mai importantă teorie interacționistă care a impus punctul de vedere constructivist. Etnometodologia propune o sociologie subiectivă a lumii sociale, întrucât consideră că realitatea care trebuie să fie studiată este opinia oamenilor despre realitate. Ea se concentrează pe modul în care se creează ordinea socială, neîntrerupt, în cursul și prin intermediul practicilor prin care oamenii dau sens faptelor celorlalți și manifestă acea înțelegere în acțiunile lor. În acest demers ea propune o redefinire a obiectului investigației sociologice, altul decât preocuparea de a explica cauzele, evoluția și efectele proceselor sau instituțiilor sociale.¹⁰⁴

Proiectul științific al etnometodologiei constă în analiza metodelor sau procedurilor pe care le folosesc oamenii pentru a realiza diverse activități din viața cotidiană. Altfel spus, analiza „modurilor de a face” obișnuite pe care actorii sociali le întrebuițează pentru a realiza activitățile obișnuite. Această metodologie profană, alcătuită din ansamblul etnometodelor, pe care membrii unei societăți sau ai unui grup social o folosesc în mod banal, dar ingenios, pentru a conviețui, constituie corpusul cercetării etnometodologice.¹⁰⁵ Prin urmare, etnometodologia poate fi definită ca știință a etnometodelor, adică a procedurilor care constituie ceea ce H.Garfinkel, fondatorul curentului și inventatorul termenului, numea „raționament sociologic practic.”

¹⁰³ A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*, p.75.

¹⁰⁴ A se vedea: Jupp V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași, 2010, p.197.

¹⁰⁵ A se vedea: Mucchielli A. (coord.) *Dicționar al metodelor calitative în științele umane și sociale*, p.139.

Contrar manierei în care era înțeleasă uneori etnometodologia, H.Garfinkel a încercat să identifice o bază științifică mai riguroasă pentru studiul vieții sociale umane. Acest lucru l-a realizat prin redefinirea obiectului proiectului sociologic făcând apel la fenomenologie. El a susținut că caracterul ordonat al vieții sociale trebuie să fie un produs al activității umane colective – al abilității oamenilor de a interpreta situațiile și de a acționa în baza acelor interpretări. Mai mult, oamenii fac acest lucru în ciuda faptului că există întotdeauna mai multe maniere de a interpreta același lucru. Oamenii citesc conduita celorlalți urmărind ce le spune ea despre cum ceilalți înțeleg o situație, ce intenționează să facă, iar în consecință acționează în baza acelor „citiri”. „În plus, acționând, noi le indicăm celorlalți vederile noastre, iar ei, la rândul lor, vor acționa în baza înțelegerii lor despre noi: și așa mai departe.”¹⁰⁶ Pentru ca actorii să-și poată citi reciproc conduita și să-și coordoneze acțiunile, H.Garfinkel susține că e necesar ca aceștia să recurgă la raționamente practice care au un caracter metodic. În lipsa acestora, ceilalți nu ar fi capabili să înțeleagă conduita unei persoane și lumea socială nu ar fi inteligibilă. De aici rezultă, susține el, că cercetătorii sociali, dacă sunt interesați de problema ordinii sociale, ar trebui să se focalizeze pe metodele folosite de actorii sociali în raționamentele practice prin care construiesc în permanență lumea socială. Aceasta este redefinirea pe care o face Garfinkel obiectului investigației sociologice.

Pentru a realiza acest deziderat, etnometodologia poate utiliza ca metode de cercetare observația participantă, interviul focalizat, chestionarele cu alegeri forțate, metoda demografică, analiza de conținut și documentarea istorico-biografică, experimentul și modelele experimentale, dar cu mențiunea că tehnicile de realizare practică trebuie să fie profund modificate pentru a satisface

¹⁰⁶ A se vedea: Jupp V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*, p.199.

presupozițiile teoretice și metodologice ale abordării etnometodologice.

Deși etnometodologia a formulat probleme metodologice, a relevat aspecte critice importante ale practicilor obiective de cercetare, ea însăși a produs prea puține cercetări fundamentate empiric și nu a avansat un set coerent de principii metodologice menite să ghideze cercetarea empirică.

Teoria întemeiată (Grounded Theory). O nouă abordare metodologică de substanță care s-a dezvoltat, ca reacție la preocupările dominante ale practicilor metodologice cantitative în științele sociale, este Teoria întemeiată. Aceasta a fost conceptualizată de către B.G. Glaser și A.L. Strauss într-o perioadă în care pozitivismul îngust domina cercetările calitative. Miza acestei metodologii a fost de a legitima cercetarea calitativă ca abordare metodologică credibilă, depășind studiile descriptive prin oferirea unei înțelegeri abstracte și conceptuale a fenomenelor studiate. Autorii au sesizat că analiza calitativă sistematică are propria logică, dar și puterea de a genera teorii. Având în vedere acest fapt, ei au dezvoltat un mijloc (metodologie) de generare a teoriilor substanțiale (de rang mediu sau contextuale) prin invocarea strategiilor metodologice pentru a explica procesele psihologice și sociale fundamentale într-un context concret sau într-o anumită experiență. Teoria întemeiată are drept scop înțelegerea procesului studiat, demonstrarea cauzelor și condițiilor de apariție și variație a unui fenomen, precum și explicarea consecințelor sale. Acest lucru a fost posibil prin combinarea, de către B.G. Glaser și A.L. Strauss, a tradițiilor etnografice ale școlii din Chicago, a interacționismului simbolic și pragmatismului promovat în Universitatea Columbia. Astfel, teoria întemeiată prin metodologia propusă a revitalizat cercetarea calitativă.

În general, teoria întemeiată se referă la un set de metode inductive, sistematice, pentru efectuarea cercetărilor calitative, care vizează dezvoltarea unei teorii. De aici, termenul „teorie întemeiată” desemnează, pe de o parte, o *metodă* care constă din strategii

metodologice flexibile, iar, pe de altă parte, *produsul* acestui tip de anchetă. Demersul metodologic al metodei teoriei întemeiate presupune: stabilirea întrebărilor de cercetare; colectarea datelor și codarea acestora; compararea constantă a secțiunilor de date pentru a genera categorii și a evidenția relațiile dintre acestea; modificarea categoriilor concrete obținute în concepte abstracte; aranjarea conceptelor într-o schemă logică care poate fi modificată pe măsură ce sunt culese mai multe date. Datele sunt colectate în continuare, în raport cu o categorie, până se ajunge la saturația acesteia. Metoda de selecție a cazurilor este denumită eșantionare teoretică, adică cazurile sunt selectate odată ce devine limpede că pot contribui la generarea teoriei. Teoriile generate prin metoda teoriei întemeiate sunt de rang mediu, adică între o teorie consacrată și o ipoteză de lucru. În cazul în care există teorii despre fenomenul studiat, acestea nu se exclud, dar se iau în calcul abia la sfârșitul analizei datelor. La finele analizei datelor, cercetătorul examinează mai multe teorii existente pentru a stabili care se potrivește cel mai mult teoriei nou-generate.

Pentru ca teoria generată să aibă putere explicativă, categoriile sale teoretice trebuie să fie abstracte, explicite și integrate cu alte categorii. În acest demers, cercetătorii trebuie să îndeplinească următoarele sarcini: să localizeze contextul în care o categorie este relevantă; să definească fiecare categorie; să delimiteze proprietățile fundamentale ale categoriilor; să identifice condițiile în care există sau se modifică categoria; să desemneze unde, când și cum o categorie se leagă de alta. Aceste eforturi analitice produc o nouă înțelegere a fenomenului studiat. O altă sarcină a cercetătorilor care folosesc teoria întemeiată este de a nu implica un cadru conceptual preconcept în procesul de analiză a datelor.

Experiența de cinci decenii de practicare a teoriei întemeiate a demonstrat că aceasta are o semnificație considerabilă, deoarece (1) oferă îndrumări explicite și secvențiale pentru efectuarea cercetărilor calitative; (2) oferă strategii specifice pentru gestionarea fazelor analitice ale anchetei; (3) eficientizează și integrează colectarea și

analiza datelor; (4) avansează analiza conceptuală a datelor calitative și (5) legitimează cercetarea calitativă ca cercetare științifică. Metodele teoretice fundamentate și-au câștigat locul ca metodă standard de cercetare socială și au influențat cercetătorii.¹⁰⁷

4.4. Individualism și holism metodologic

Orientările obiective și cele interpretative se deosebesc nu doar în privința practicilor efective de cercetare, dar și a principiilor generale care le ghidează. Astfel, în timp ce orientărilor obiective le corespunde principiul holismului metodologic, celelalte se conformează principiului individualismului metodologic.

Individualismul metodologic: semnificație și principii de aplicare. Noțiunea de *individualism metodologic* este propulsată îndeosebi de către M.Weber, care, în încercarea sa de a conferi sociologiei același statut ca și al economiei, susține că sociologia, asemenea economiei, trebuie să fie ghidată în manieră strict „individualistă” din punct de vedere metodologic. Fiind convins că sociologia se află adesea în impas din cauza unor concepte și metodologii colective, M.Weber susține sistematic că diferitele acțiuni sociale există pentru noi numai în calitate de comportamente constante ale uneia sau mai multor persoane unice, individuale, în condițiile în care prin comportamente constante avem în vedere comportamentele adecvate, respectiv comportamente ghidate de orientare înțeleasă cu un anumit scop, cu un anumit rost. În conformitate cu abordarea individualist-metodologică, ideea de bază este aceea că ultimele componente ale realității sociale sunt indivizii care acționează mai mult sau mai puțin în funcție de modalitatea în care ei înțeleg dispozițiile și situațiile în care se află la un moment dat. În consecință, orice situație socială complexă, orice instituție, orice eveniment social nu pot fi decât rezultatul acțiunii indivizilor, al dispozițiilor, situațiilor, credințelor și resurselor fizice și de mediu ale acestora. Însă de aici nu

¹⁰⁷ A se vedea: Bryman A., Liao T., Beck M.L. *The Sage encyclopedia of social science research method*, p.842.

trebuie să se înțeleagă că indivizii umani s-ar afla într-un soi de „vid social” și că societatea poate fi redusă la un „agregat de indivizi”.

După R.Boudon, individualismul metodologic se mulțumește să afirme că: (1) orice fenomen social este rezultatul acțiunilor individuale, iar analiza sociologică ar consta în înțelegerea acestor acțiuni; (2) din moment ce înțelegerea este esențială, rezultă că validitatea unei teorii sociologice nu este superioară în raport cu propozițiile „psihologice” pe care teoria le conține.¹⁰⁸ Ca principiu metodologic, individualismul presupune că: explicațiile fenomenelor sociale trebuie făcute în termenii indivizilor, dispozițiilor, intențiilor (stărilor mentale subiective) și acțiunilor acestora; indivizii umani se manifestă în acțiuni și interacțiuni sociale; acțiunile sunt purtătoare de semnificații, iar în interacțiuni au loc negocieri între indivizi privind semnificațiile mutual agreeate care devin sursa generativă a regulilor și normelor; structurile sociale s-ar constitui pornind de la relația diadică, de tip interacțional, între doi actori, prin complexitatea sa crescândă; instituțiile sociale se constituie în procese de negociere interacțională a semnificațiilor vehiculate individual.

Holismul metodologic: esență și principii. Holismul metodologic este un alt principiu al practicii de cercetare, care o orientează către investigarea și analiza sistemelor sau structurilor sociale, adică ale totalităților care dispun de proprietăți de integralitate ireductibile la componentele lor. Conform opiniei lui Brin Fay, holismul s-a dovedit atrăgător pentru științele sociale din două motive corelate: (1) la modul general, știința nu se concentrează pe individuali, ci pe clase de entități, fiind interesată mai ales de similarități; (2) știința nu dorește atât să descrie ceea ce studiază, cât mai ales să explice, să descopere forțele cauzale. În acest sens, științele sociale invocă, de regulă, forțe cauzale – diferite fenomene sociale și nu acțiuni individuale sau entități individuale, urmând a fi abordate în termeni holistici ca funcții ale grupurilor care au un anumit tip de cultură sau

¹⁰⁸ A se vedea: Biriș I. *Categoriile individualism și holism metodologic în filosofia socială*. Disponibil pe: <http://www.institutuldefilosofie.ro>

ale societății ca întreg.¹⁰⁹ Ideile promovate de holismul metodologic sunt următoarele: (1) fenomenele macro-sociale trebuie explicate prin alte fenomene macro-sociale și (2) fenomenele sociale trebuie definite ca entități independente și nu prin intermediul unor concepte micro-referențiale.

Principiul holismului metodologic solicită operarea cu date obiective care transcend subiectivitatea actorilor sociali și utilizarea de metode de cercetare predominant calitative, care să depășească reflecțiile introspective și proiective ale observatorului social. Conform acestui principiu, cercetarea se finalizează în formularea de legi privind organizarea și funcționarea independentă a structurilor sau sistemelor în raport cu indivizii componente. A urma principiul holismului metodologic înseamnă a considera ca obiect al cercetării totalitățile sociale structurate, a viza relațiile, interrelațiile și comportamentele acestora, adică a caracteriza sistemele sau structurile prin relevarea succesiunii, organizării și transformării diferitelor stări identificate în timpul și spațiul social.¹¹⁰

Întrebări de recapitulare:

1. Ce presupune conceptul de orientare metodologică?
2. Care sunt clasificările orientărilor metodologice și ce elemente comune și/sau distinctive există între ele?
3. Care sunt caracteristicile esențiale ale practicilor metodologice de orientare obiectivă și de orientare subiectivă/interpretativă?
4. Ce tip de cunoștințe se produc prin intermediul orientărilor obiective și al celor subiective /interpretative?

¹⁰⁹ A se vedea: Biriș I. *Categoriile individualism și holism metodologic în filosofia socială*.

¹¹⁰ A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*, p.97.

5. Care tipuri de orientări metodologice corespund cel mai bine principiilor individualismului metodologic și, respectiv, holismului metodologic? Argumentați.
6. În ce tip de context este indicată utilizarea metodologiei orientărilor obiective și a celor subiective/interpretative?

Sarcini de lucru individual:

- Analizați tipul de orientare metodologică folosit într-un anumit studiu (la alegere) evidențiind atât avantajele, cât și dezavantajele produse de metodologia utilizată.
- Propuneți câteva teme de cercetare în care să utilizați metodologii ale orientărilor obiective și metodologii ale orientărilor interpretative. Argumentându-vă opțiunea.
- Evaluați tipurile de practici metodologice în care este respectat principiul individualismului metodologic și, respectiv, principiul holismului metodologic.

Bibliografie selectivă:

1. BRYMAN, A., LIAO, T., BECK, M.L. *The Sage encyclopedia of social science research method*. Sage Publications Inc., 2004. ISBN 0-7619-2363-2
2. DIACONU, M. *Sociologia educației*. Ediția a II-a. București: ASE, 2015. ISBN 978-606-505-901-6
3. FEEST, U. Operationism in Psychology: what the debate is about, what the debate should be about. In: *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 2005, vol.41(2). Disponibil pe: www.interscience.wiley.com.
4. JUPP, V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1616-9
5. KIVUNJA, C., KUYIN, A.B. Understanding and Applying Research Paradigms in Educational Contexts. In: *International*

- Journal of Higher Education*, 2017 (September), vol.6, no.5.
ISSN 1927-6044
6. MĂRGINEAN, I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2000. ISBN 973-683-480-8
 7. MIFTODE, V. *Metodologia sociologică*. Galați: Porto-Franco, 1995. ISBN 973-557-396-2
 8. MIHU, A. *Sociologia americană a grupurilor mici*. București: Editura Politică, 1970.
 9. MUCCHIELLI, A. (coord.) *Dicționar al metodelor calitative în științele umane și sociale*. Iași: Polirom, 2002. ISBN 973-681-015-1
 10. ONUȚ, Gh. *Cercetarea sociologică – metoda științifică în sociologie*. Vol.I. București: Tritonic, 2014. ISBN 978-606-8571-88-1
 11. PASIKOWSKI, S. Individual Methodologica Orientations – Theoretical Background and a Model of the Phenomenon. In: *Przegląd Badań Edukacyjnych*, 2019, no.28, p.111–147. ISSN 1895-4308.
 12. PAȘCUȚĂ, I. *Clasificarea orientărilor metodologice în sociologie*. Disponibil pe: <http://eras.socio.utv.ro>.
 13. PĂUNESCU, M. *Metodologia cercetării sociale*, 2004. Disponibil pe: <https://pdfslide.tips/documents/mihai-paunescu-metodologia-cercetarii-sociale.html>
 14. REHMAN, A.A., ALHARTHI, Kh. An Introduction to Research Paradigms. In: *International Journal of Educational Investigations*, 2016 (October), vol.3, no.8, p.51-59. ISSN 2410-3446
 15. VLĂSCEANU, L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*. (Curs). București: Universitatea din București, 2008.
 16. ZAMFIR, C. *Spre o paradigmă a gândirii sociologice. Texte alese*. Iași: Cantes, 1999. ISBN 973-98912-4-1

V. SCHEMA OPERAȚIONALĂ DE CERCETARE

5.1. Operaționalizarea conceptelor: definire și caracteristici

5.2. Conceptul ca element de bază al operaționalizării. Tipuri de concepte

5.3. Variabila, dimensiunea și indicatorul – elemente ale operaționalizării

5.4. Schema operațională: modalități de elaborare

Obiective:

- să definească conceptul de operaționalizare;
- să determine condițiile de validare a operaționalizării;
- să identifice funcțiile conceptelor și tipurile de concepte aferente funcțiilor;
- să stabilească tipurile de variabile utilizate în procesul de cercetare a fenomenelor sociale;
- să definească conceptele „dimensiune” și „indicator”;
- să analizeze modalitățile concrete de determinare a dimensiunilor;
- să compare indicatorul social și cel sociologic;
- să stabilească în cazuri concrete trecerea de la indicator social la cel sociologic;
- să evalueze limitele schemelor operaționale propuse;
- să elaboreze schema operațională pentru tematicile: „Calitatea vieții persoanelor în etate”, „Încrederea în comunicatorii de masă”, „Modalități de organizare și petrecere a timpului liber de către tineri”.

Competențe:

- ✓ elaborarea schemei operaționale la tema de cercetare

Cuvinte-cheie: operaționalizare, conceptualizare, etape ale operaționalizării, variabilă, variabilă independentă, variabilă dependentă, concept, dimensiune, indicator, schemă operațională.

5.1. Operaționalizarea conceptelor: definire și caracteristici

Analiza și operaționalizarea conceptelor sunt două operații de mare complexitate, aflate în legătură strânsă, care intervin în procesul de pregătire a cercetărilor sociale concrete și nu numai. Calitatea operaționalizării conceptelor determină calitatea instrumentelor de cercetare și a măsurătorilor efectuate propriu-zis. În acest sens, eșuarea operaționalizării contribuie la rezultate care nu reflectă deplin caracteristicile fenomenului social cercetat.

Fundamentarea operaționalismului s-a realizat prin lucrarea „The logic of modern physics” elaborată de P.W. Bridgman la începutul secolului al XX-lea (1927), considerat fondatorul orientării operaționalismului. În perioada anilor 40-50 ai secolului al XX-lea, problematicii operaționalizării conceptelor în științele socioumane au fost dedicate o serie de lucrări, printre care contribuții deosebite au adus G.A. Lundberg, H.Blumer, G.Bergman etc.

În literatura de specialitate, operaționalizarea este definită pornind de la esența acesteia în procesul de cercetare. Astfel, după V.Jupp, operaționalizarea este procesul prin care cercetătorul inventează modalități de măsurare a conceptelor teoretice.¹¹¹ În concepția lui S.D. Șandor, operaționalizarea constă în găsirea unei metode sau măsuri prin care să conectăm conceptul cu realitatea, referindu-se, ca și V.Jupp, la relația dintre operaționalizare și măsurare: operaționalizarea este un ansamblu de proceduri prin care se specifică modul în care vom măsura aspectele manifeste ale unui lucru abstract.¹¹²

În definirea operaționalizării prezintă interes și concepția sociologului român I.Mărginean, care menționează că scopul *analizei*

¹¹¹ A se vedea: Jupp V. Operaționalizare. În: Jupp V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași, 2010, p.305.

¹¹² A se vedea: Șandor S.D. *Metode și tehnici de cercetare în științele sociale*. București, 2013, p.18. Disponibil: <https://docplayer.net/21004557-Metode-si-tehnici-de-cercetare-in-stiintele-sociale-sorin-dan-sandor.html>

conceptuale este precizarea prin definiții a înțelesului termenilor utilizați în cercetare și construcția de sisteme conceptuale pentru domeniile avute în atenție. Însă, în procesul cercetării apare necesitatea realizării unor operații suplimentare pentru a o apropia de nivelul empiric, în acest caz fiind realizată *operaționalizarea*, care reprezintă trecerea de la concepte generale la cele apropiate de concretul social, la semen observabile.¹¹³ În acest caz este necesară elaborarea schemei operaționale, care să permită obținerea ulterioară de informații relevante despre domeniul de cercetare, prin care să se asigure cunoașterea și dezvoltarea de teorii pertinente.

Profesorul american Ea.Babbie, în lucrarea *Practica cercetării sociale*, menționează cu referire la științele sociale că acestea nu pot opera într-un context în care persistă imprecizia. În acest caz este nevoie de a specifica înțelesul unor anumitor termeni din cadrul cercetării, fiind realizat procesul de conceptualizare și operaționalizare. Astfel, prin conceptualizare se are în vedere procesul mental prin care noțiuni/concepte vagi și imprecise devin mai specifice și mai exacte, în cadrul căreia este specificată semnificația conceptelor și a variabilelor de cercetat. În schimb, operaționalizarea, care este o continuare a conceptualizării, implică descrierea indicatorilor care vor fi utilizați pentru măsurarea conceptului, precum și diferite aspecte ale conceptului, denumite dimensiuni, deci fiind identificată modalitatea de măsurare a variabilelor. Ea.Babbie conchide că în domeniul cercetării sociale conceptualizarea este procesul ajungerii la un acord privind semnificația termenilor.¹¹⁴

În concepția cercetătoarei C.Rughiniș, operaționalizarea unui concept reprezintă definirea acestuia astfel încât să poată fi observat empiric sau stabilirea operațiilor care trebuie realizate de cercetător

¹¹³ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași, 2004, p.165.

¹¹⁴ A se vedea: Babbie Ea. *Practica cercetării sociale*. Iași, 2010, p.182-185.

pentru a observa conceptul.¹¹⁵ În acest context, fiind o etapă esențială a metodei științifice, operaționalizarea stabilește sensul conceptului. Totodată, ea presupune explicitarea legăturii directe între ceea ce redă teoria și modul în care se produce această redare.¹¹⁶ Sociologul rus G.Osipov definește operaționalizarea ca fiind o procedură științifică specifică pentru stabilirea unei legături între aparatul conceptual al studiului și instrumentarea sa metodologică, prin formarea unui sistem de indicatori empirici care caracterizează obiectul studiat.¹¹⁷

Astfel, conceptele teoretice prin ele însele nu ne indică cum poate fi realizată cercetarea lor, în acest sens orice cercetător trebuie să știe ceea ce caută, context în care operaționalizarea este cea care îl va ajuta. Deci, **operaționalizarea este o sarcină practică care transformă conceptele abstracte în indicatori empirici**, pentru a putea măsura variabilele și genera valori pentru fiecare dintre observațiile din studiu.

Aceasta implică identificarea în fenomene concrete a variațiilor care pot să reflecte cu acuratețe variațiile din concept. În acest caz, responsabilitatea cea mai mare este cea a cercetătorului – de a-și clarifica și de a-și susține deciziile, având ca suport, inclusiv, analiza literaturii de specialitate.

Validitatea operaționalizării poate fi stabilită în funcție de întrunirea a două caracteristici: corespundere și completitudine. Prin *corespundere* se subînțelege faptul că operaționalizarea se potrivește conceptului. Spre exemplu, cineva ar dori să utilizeze nivelul de investiții străine pentru a măsura gradul de dezvoltare al unei țări. Foarte probabil că există o oarecare relație între cele două categorii, dar ele nu sunt la fel din punct de vedere conceptual. Japonia, spre

¹¹⁵ A se vedea: Rughiniș C. *Explicația sociologică*. Iași, 2007, p.43.

¹¹⁶ A se vedea: Krausz S., Stegar I. *Metodologia și metodică sociologiei*. București, 2007, p.27.

¹¹⁷ A se vedea: Осипов Г.В. *Социологический энциклопедический словарь*. Москва, 1998, p.220.

exemplu, este foarte dezvoltată, dar depinde doar într-o măsură mică de investițiile străine. În acest caz o operaționalizare care ar utiliza investițiile străine ar produce, probabil, o măsură inexactă a dezvoltării economice și ar trebui respinsă, fiind considerată ca non-validă (în cazul în care ar exista un indicator alternativ). Prin *completitudine* se are în vedere că operaționalizarea trebuie să cuprindă toate aspectele relevante ale conceptului. Spre exemplu, influența unei instituții nu poate fi determinată doar prin numărul de comunicate expediate (care reprezintă doar un singur indicator), în acest caz operaționalizarea ar fi incompletă.¹¹⁸ Totuși, nu putem spune că există un test obiectiv care să asigure validitatea operaționalizărilor. Aceasta este o chestiune de pricepere și de bun simț. În acest context, R.F. King menționează 4 moduri de control al validității operaționalizării:

– *validitatea aparentă*, care reprezintă plauzibilitatea generală a operaționalizării (ceea ce poate fi crezut sau admis);

– *validitatea predictivă*, care este succesul operaționalizării unei variabile independente în a prevedea următoarea manifestare a variabilei dependente;

– *validitatea convergentă*, care reprezintă corelația dintre operaționalizarea unei variabile independente și operaționalizarea unei alte variabile care ar putea fi legată de variabila dependentă;

– *validitatea de criteriu*, care este corelația dintre diferite operaționalizări plauzibile pentru variabila cercetată.¹¹⁹

În esență însă niciunul dintre elementele expuse mai sus nu poate asigura certitudinea. În acest caz, cercetătorul este pus în situația de a analiza literatura de specialitate din domeniu, de a discuta problema operaționalizării cu colegii, folosindu-și judecata în consens cu afirmația teroretică pe care încearcă să o testeze.

¹¹⁸ A se vedea: King R.F. *Strategia cercetării: treisprezece cursuri despre elementele științelor sociale*. Iași, 2005, p.201-202.

¹¹⁹ *Ibidem*, p.204.

Rolul operaționalizării constă nu doar în transformarea conceptelor vagi în concepte abstracte, ea poate ajuta și la definirea practică a variabilelor de cercetare. Ea stabilește ce se înțelege în mod practic prin anumite concepte, spre exemplu: migrație, bunăstare, participare etc. Totuși, o operaționalizare perfect acceptabilă poate necesita mult mai puțin. Spre exemplu, gunoiul determinat în kilograme per persoană poate fi un indicator de observare pentru nivelul consumului într-o societate. Problema însă constă în faptul că o teorie nu se testează niciodată față de lumea reală, ci prin medierea operaționalizării conceptelor sale specifice.

Una dintre provocările operaționalizării constă în efortul depus de cercetător pentru a specifica și decide care indicatori să îi utilizeze și cum să le estimeze validitatea. Totodată, o operaționalizare bună necesită deținerea unui volum de cunoștințe și creativitate.

În concluzie, operaționalizarea reprezintă legătura dintre conceptul abstract și lumea empirică, ea constituind baza pentru colectarea de date. Este important să se știe cu exactitate ce fel de date este necesar de a fi colectate și care este relevanța lor pentru conceptele cercetate, înainte de a începe procesul de descoperire.

5.2. Conceptul ca element de bază al operaționalizării.

Tipuri de concepte

La baza procesului de operaționalizare stau conceptele, pe care cercetătorul încearcă să le transforme pentru a putea genera valori. Conceptele sunt cuvinte cu înțeles bine precizat, și nu întâmplător. Prin intermediul conceptelor omul cunoaște și își explică mediul în care trăiește, dar și propria sa persoană, își formulează și își comunică, prin expresii lingvistice specifice, gândurile, precum și rezultatele cunoașterii la care a ajuns. Dacă ne referim la cercetarea socială, conceptele reflectă caracteristici ale fenomenelor, proceselor, relațiilor și activităților care se desfășoară în societate, precum și o serie de elemente de natură ideală. Prin urmare, conceptele apar ca

fiind depozitare ale rezultatelor întregului efort de cunoaștere și de gândire în legătură cu viața socială, ceea ce face posibilă înțelegerea și explicarea acesteia prin elaborarea de teorii.

Conceptele sunt nume atribuite fenomenelor și proceselor sociale, fiind elaborări ale gândirii prin care se reflectă o serie de caracteristici ale vieții sociale. Prin aceasta definirea conceptelor echivalează cu un prim pas al construcției variabilelor de cercetare, precizarea naturii lor și a nivelului de structurare. Particularitatea unui concept constă „în captarea și fixarea unui conținut informațional apt de a fi reprodus identic de diferiți agenți cunoscători” (C.Popa).

Citându-l pe A.Kaplan, sociologul Ea.Babbie consideră conceptul ca fiind o „familie de concepții”, fiind un construct sau ceva ce este creat. Astfel, conceptele sunt constructe rezultate din consimțământul reciproc, din imagini mentale (concepții), care au la bază observații și experiențe reale.¹²⁰

În concepte este concentrat întregul efort de cunoaștere a societății, ceea ce face posibilă explicarea și înțelegerea vieții sociale pe calea construcțiilor teoretice. Orice teorie este în fond un sistem conceptual mai mult sau mai puțin dezvoltat. Astfel, conceptele trebuie utilizate prin raportare la teorie: spre exemplu, conceptele de consum, comportament de consum, cumpărător, proces de cumpărare etc. au relevanță în contextul sociologiei consumului și a cumpărării sau al sociologiei economice și mai puțină sau deloc în cazul altor ramuri ale sociologiei.

Sociologii S.Krausz și I.Stegar identifică, în baza lucrărilor de specialitate, criteriile de clasificare a conceptelor¹²¹, printre care:

1) *apropierea/raportarea la teorie și/sau realitate*, în funcție de care conceptele sunt formale/pure, a căror relație cu realitatea este

¹²⁰ A se vedea: Babbie Ea. *Practica cercetării sociale*, p.184.

¹²¹ A se vedea: Krausz S., Stegar I. *Metodologia și metodică sociologiei*, p.23-26.

slabă și puternică cu teoria, neavând un fenomen la care să se raporteze și concepțe ateoretice care nu sunt încadrate într-un sistem teoretic al științei, utilizarea acestora conducând spre empirism;

2) *aria de aplicare și cuprindere a realității*, conform căruia se cunosc concepțe generale sau de largă aplicare (spre exemplu: societate, sistem, fenomen etc.), concepțe aplicabile într-un cadru mai restrâns (se aplică în anumite domenii ale cunoașterii, spre exemplu: multiculturalism, interculturalitate etc. se aplică în special domeniului cultural), concepțe speciale (aplicabile într-un domeniu strict limitat, spre exemplu: contravenție, crimă, infracțiune etc. – domeniului devianței);

3) *conținut*, conform căruia concepțele se referă la unitățile sociale (individ, grup etc.) sau la calitățile unităților sociale (organizat, coerent, unitar etc.);

4) *aspectul la care se referă*, după care concepțele pot fi cantitative (au ca referință aspecte de mărime, greutate, intensitate etc., spre exemplu: coeziune înaltă, probabilitate maximă, intensitate mare etc.) și calitative (indică caracteristici care fie există, fie nu sunt prezente, spre exemplu: stil, inovație, democrație etc.);

5) *gradul de generalitate*, conformă căruia concepțele pot fi generale, care se referă la clase de obiecte sau calități (angajat, etnie, sat etc.) și individuale, care au o determinare spațio-temporală (angajatul Oprea, satul Popeasca etc.);

6) *domeniul la care se referă*, implică următoarele tipuri de concepțe: societale (sistem, grup, colectivitate etc.), culturale (cultură, contracultură, aculturație etc.), procesuale (socializare, adaptare, ruralizare etc.), structurale (funcție, componență etc.), relaționale (interacțiune, relație, rol etc.), comportamentale (proeminent, deviant, progresist etc.), organizaționale (birocrăție, dezinstituționalizare etc.), ecologice (poluare, concentrare etc.), metodologice (test, observație, chestionar etc.);

7) *gradul de operaționalizare*, în funcție de care pot fi distinse concepțe neoperaționale (numite și latente, care reflectă trăsături ale

fenomenelor care nu sunt direct observabile, spre exemplu: distanță socială, echitate socială etc.) și operaționale (numite și manifeste, care se precizează printr-un anumit număr de indicatori).

Sociologul român L.Vlăsceanu consideră că conceptele utilizate în construcția unei teorii îndeplinesc diferite funcții, printre care funcții specifice și nespecifice. În rezultat, conceptele se clasifică în două clase: concepte specifice și nespecifice.¹²²

Conceptele nespecifice sunt de tip logic sau metodologic, ajutând la realizarea funcțiilor de caracterizare și definire a relațiilor dintre conceptele specifice teoriei considerate. Concepte precum: ipoteză, teorie, confirmare, nivel de semnificație, postulat etc. nu sunt specifice doar teoriei sociologice. Ele sunt concepte metaștiințifice și ajută la sistematizarea și conservarea acurateții logice și metodologice a teoriei.

Conceptele specifice sunt investite cu funcția de a reconstrui teoretic universul social de referință și de a oferi posibilitatea investigării lui factuale. Exemple de concepte specifice: statut, rol, coeziune socială, mobilitate socială etc.

Conceptele specifice îndeplinesc o serie de funcții, printre care funcția descriptivă, explicativă și prescriptivă, în baza cărora acestea pot fi clasificate în următoarele tipuri (a se vedea Fig.5.1).

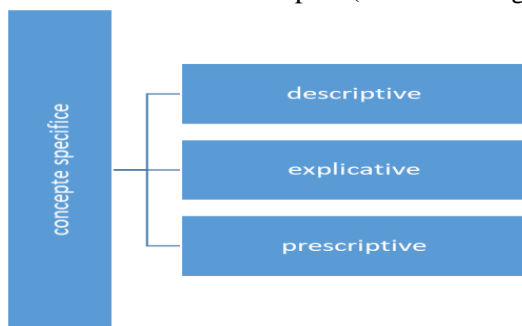

Fig.5.1. Tipologia conceptelor specifice

¹²² A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*. Iași, 2013, p.182-184.

1. Funcția descriptivă a conceptelor specifice constă în clasificarea elementelor componente ale realității sociale, luată ca univers al discursului. Din punctul de vedere al sferei lor, conceptele descriptive sunt: individuale și claseale.

Conceptele individuale se referă la entități singulare ale universului social analizat, iar *conceptele claseale* se aplică pentru caracterizarea unei mulțimi de entități individuale. Distincția dintre individual și claseal depinde de nivelul analizei sociologice. Dacă sociologul se concentrează asupra studierii unui grup de muncă, atunci grupul, rețeaua de relații, structura comunicativă, climatul atitudinal etc. sunt concepte claseale, în timp ce caracterizarea fiecărui membru al grupului se face prin concepte individuale (rol, status, relații interpersonale).

2. Conceptele explicative (funcția explicativă) sunt investite cu funcția de a interpreta teoretic universul social de referință. Acestea pot fi de câteva tipuri: ontologice, ideale, de tipul constructelor ipotetice și empiric referențiale.

Conceptele ontologice au nivelul cel mai înalt de generalitate și sunt considerate concepte metafizice. Frecvența utilizării lor în teoria sociologică clasică este mare și se consideră că tocmai acestea împiedică operaționalizarea lor. Exemple de concepte ontologice pot fi: societate, proces, evoluție, sistem, cauzalitate, conștiință. Totuși, pe măsura dezvoltării științei și desfășurării de studii, aceste concepte se transformă.

Conceptele ideale nu au referințe observaționale nemijlocite, ele vizează realitatea socială prin caracteristicile sale neobservabile. Spre exemplu, concepte precum: socializare, mobilitate, stratificare socială, motivație, modele comportamentale etc. reprezintă concepte ideale, acestea constituind nucleul conceptual al teoriei, având un rol fundamental în interpretarea și analiza realității sociale.

Conceptele de tipul constructelor ipotetice sunt concepte cu valoare teoretică elaborate pe baza condensării informațiilor

empirice. Concepte precum: climat organizațional, coeziune de grup, stil de conducere etc. sunt concepte de tipul constructelor ipotetice. În locul prezentării unor mesaje empirice separate se elaborează un concept sintetic cu valoare interpretativă care este utilizat în construcții teoretice ca și conceptele ideale. Totuși, problema principală în cazul conceptelor de tipul constructelor ipotetice este utilizarea acelor tehnici metodologice care permit condensarea informațiilor empirice. Astfel, constructul este elaborat, construit cu ajutorul unor tehnici metodico-statistice avansate (spre exemplu, analiza factorială).

Conceptele empiric-referențiale definesc entități direct observaționale de tipul: stil, comportament, rezultat, vârstă, ocupație etc. Aceste concepte deseori mai sunt numite concepte variabile (asupra acestora revenim la subiectul 5.3). Conceptele empiric-referențiale individualizează componentele și activitățile universului social analizat și agenții săi sociali, având posibilitatea de a fi individuale și claseale.

3. Concepte prescriptive apar mai ales în norme și reguli, fiind de asemenea incluse în prezentarea implicațiilor practice ale unei cercetări. Ele de obicei sunt exprimate prin verbe imperative.

Scopul analizei tipurilor de concepte este de a deduce consecințe metodologice pentru definirea unui model empiric aplicat în investigațiile sociale. Urmare a celor prezentate, putem conchide că unele concepte specifice teoriei sociale sunt prin natura lor operaționale (conceptele individuale, empiric referențiale și constructele ipotetice), altele urmează a fi operaționalizate (conceptele ideale), iar altele sunt neoperaționalizabile, dar au o valoare importantă pentru interpretarea teoretică a realității sociale (conceptele ontologice). În esență, metodologia cercetării fenomenelor sociale se axează pe operaționalizarea cât mai multor concepte teoretice.

5.3. Variabila, dimensiunea și indicatorul – elemente ale operaționalizării

Operaționalizarea unui concept de referință se realizează prin stabilirea variabilelor, dimensiunilor și a indicatorilor de cercetare, care reprezintă concept, doar că gradul de generalitate se reduce pe parcursul operaționalizării.

Conceptul de **variabilă** este unul central, în special în cercetarea cantitativă, având multiple conotații. În sens restrâns, el desemnează cantitatea, iar în sens general termenul privește indicarea proprietății fenomenelor și proceselor sociale de a se schimba, de a lua valori diferite de la un moment la altul, de la un individ la altul, de la un grup la altul. Astfel, termenul „variabilă” se referă mai degrabă la ceea ce variază decât la ceea ce e constant.

În special, referința variabilei se referă la trăsături structurale care variază (sexul, vârsta, rasa, clasa socială) și au o influență asupra comportamentului sau a variabilelor atitudinale (discriminare sau atitudini cu privire la căsătorie). O variabilă este orice factor, trăsătură sau condiție care poate exista în cantități sau tipuri diferite.

Sociologul american P.Lazarsfeld numește variabilă orice mijloc prin care se poate distinge între unitățile de cercetare. O variabilă este un concept interpretat empiric care poate lua două sau mai multe semnificații. De exemplu, statutul social poate fi diferențiat în funcție de două gradații (ridicat și scăzut).

Totodată, termenul „variabilă” poate fi pus în relație cu termenul criteriu. Astfel, sociologul român I.Mărginean, citându-l pe R.Boudon, consideră că variabila este *rezultatul împărțirii colectivității după unul sau mai multe criterii*.¹²³ Sexul, vârsta, mediul de trai sunt variabile conform definiției anterioare. În acest context, practic nu există fenomen social care să nu cunoască o anumită evoluție și care, deci, să-și modifice starea avută la un

¹²³ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.170-171.

moment dat. Astfel, termenul „variabilă” este unul general și caracterizează toate fenomenele sociale. Într-o schemă operațională o variabilă poate juca rolul de item sau de indicator.

Variabilele pot fi clasificate, ținându-se cont de natura, funcțiile acestora, în următoarele tipuri:

1. Variabile *manifeste* (observabile în mod direct) și *latente* (neobservabile în mod direct); variabila latentă are un rol important în tehnicile de scalare, în analiza de corelație, fiind considerată răspunzătoare de legăturile manifeste dintre indicatorii analizați. Particularitățile variabilelor se referă direct la natura fenomenelor avute în vizorul cercetării și la nivelul de abstractizare atins în procesul de cunoaștere. Dacă variabilele manifeste reprezintă primele niveluri de generalizare teoretică ale procesului de cunoaștere, atunci variabilele latente ating niveluri înalte de generalitate;¹²⁴

2. Variabilele pot fi *unidimensionale* și *multidimensionale*. Vârsta, greutatea, sexul, starea civilă ș.a. sunt variabile unidimensionale, iar cultura politică, coeziunea de grup ș.a. sunt variabile multidimensionale, fiind astfel mai dificil de a le măsura;

3. Variabile *sociodemografice*, care se referă la caracteristicile grupurilor în care este integrată persoana cercetată (de exemplu, vârsta, sexul, nivelul de educație, vechimea în muncă etc.); variabile *atitudinale și comportamentale* care au scopul să caracterizeze individualitatea unei persoane din perspectiva opiniilor, atitudinilor și comportamentelor în raport cu un fenomen/obiect; variabile *socio-structurale*, care se referă la caracteristicile grupurilor în care este integrată persoana cercetată (poziția în grup, în organizație etc.);

4. Variabile *independente*, care reprezintă fenomenul sau procesul social ce are o influență asupra altuia, fiind stabilit ca și cauză, și variabile *dependente*, determinate ca efect al influenței unui fenomen sau proces. Delimitarea dată și specificul acestor variabile este pusă în valoare în cadrul ipotezelor de cercetare.

¹²⁴ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.171.

Rolul variabilelor este vizibil atât în procesul de operaționalizare, cât și în faza de finalizare a studiului, în cazul analizelor asupra fenomenelor sociale.

În cadrul operaționalizării cercetătorul determină dimensiunile conceptului. Prin **dimensiune** sunt vizate aspectele/elementele care prezintă un anumit grad de generalitate al domeniului cercetat la un moment dat, fiind subordonate unui concept.¹²⁵ În lucrarea sa Ea.Babbie consideră că dimensiunea este un aspect determinabil al unui concept.¹²⁶ T.Rotariu și P.Iluț consideră dimensiunile ca fiind sectoare mari din conținutul noțiunii, relativ omogene și distincte unele de altele.¹²⁷

Din punct de vedere teoretic, dimensiunile sunt tot concepte, dar având un grad mai redus de generalitate comparativ cu conceptul de referință. Ceea ce într-un anumit context ne apare ca dimensiune a unui concept mai general, într-un alt context devine concept de referință pentru alte delimitări mai particulare.

De reținut că dimensiunile unui concept nu se impun de la sine. Ele nu doar că nu decurg automat odată ce s-a definit conceptul, dar nici nu pot fi elaborate ca model unic. Un criteriu orientativ pentru elaborarea dimensiunilor îl constituie *obținerea de elemente concrete suplimentare de definire a variabilelor sociale*. Gradul de adecvare a modelului dimensional se determină pe baza relevanței informațiilor ce rezultă din utilizarea lui și este recomandabil ca acest fapt să se realizeze prin intermediul cercetărilor pilot pentru a nu compromite cercetarea propriu-zisă. Astfel, stabilirea dimensiunilor este un prim pas în procesul găsirii unui procedeu de a concretiza conceptul-cheie și abstract al cercetării.

Sociologul L.Vlăsceanu propune două posibilități de stabilire a dimensiunilor de cercetare și a universului de variabile de cercetare:

¹²⁵ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.173.

¹²⁶ A se vedea: Babbie Ea. *Practica cercetării sociale*, p.187.

¹²⁷ A se vedea: Rotariu T., Iluț P. *Sociologie*. Cluj-Napoca, 1996, p.53.

– Prima posibilitate se referă la analiza aprofundată a intensiunii și extensiunii conceptului teoretic cu scopul de a ajunge la un inventar exhaustiv al sferei și notelor caracteristice ale acestuia. Fiecare notă ce ar diferenția reacțiile subiective sau obiective ale persoanelor investigate cercetătorul o reține ca dimensiune și i se stabilesc variabilele de referință. Spre exemplu, o dimensiune a *fluctuației forței de muncă* este motivația sau ansamblul motivelor care pot determina o persoană să părăsească sau să rămână la locul de muncă. Motivația, la rândul ei, poate fi de diferite tipuri, acestea fiind considerate ca variabile ale dimensiunii. În cercetarea *culturii timpului liber* pot fi identificate o serie de dimensiuni, dintre care activitățile fizice, tipurile concrete de activități (sport, călătorii etc.) ar reprezenta variabile ale acestei dimensiuni. La stabilirea variabilelor se poate de făcut apel la imaginația cercetătorului, la analiza literaturii de specialitate și la consultarea altor cercetări din domeniu sau din domenii conexe;

– A doua posibilitate este continuarea primei, prin pilotarea modelului dimensional elaborat pe un eșantion aleatoriu sau sistematic de persoane, stabilindu-se corelația dintre variabilele subsumate aceleiași dimensiuni (în cazul în care există o corelație, acestea se păstrează în cercetare).¹²⁸

Determinarea celor mai relevante dimensiuni ale unui concept necesită o cunoaștere profundă a domeniului de cercetare, acumularea unei experiențe teoretice și empirice. În funcție de domeniul studiat, de gradul de generalitate al conceptului, dimensiunile pot fi stabilite reprezentând un singur nivel între concept și indicatorii empirici (operaționalizare orizontală) sau se dispun ca structuri ierarhizate (operaționalizare verticală). În cazurile cele mai simple, conceptul poate fi operaționalizat direct prin indicatori empirici. Astfel, modelul dimensional final va cuprinde

¹²⁸ A se vedea: Vlăsceanu L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*, p.186.

cele mai importante dimensiuni care răspund scopului și obiectivelor cercetării.

O operaționalizare completă presupune atât precizarea dimensiunilor, cât și identificarea setului de indicatori pentru fiecare dintre acestea. Specificarea diferitor dimensiuni ale unui concept pregătește terenul pentru o înțelegere a complexității a ceea ce se studiază.

Elaborarea **indicatorilor** este precedată de activitatea teoretică de definire a conceptelor, de analiză și determinare conceptuală. Indicatorii sunt rezultatul direct al acestei activități teoretice; cu alte cuvinte, decurg din analiza domeniului cercetat. Semnificația lor reală se obține prin raportarea acestora la concept sau dimensiune.

Indicatorul reprezintă o expresie numerică cu ajutorul căreia se caracterizează cantitativ un fenomen social-economic din punctul de vedere al compoziției, structurii, schimbării lui în timp, al legăturii lui reciproce cu alte fenomene sociale. Totodată, indicatorii reprezintă aspectele din realitatea empirică pe care cercetătorul le observă în mod efectiv. Cercetătorii ruși V.Dobrencov și A.Cravecenco menționează că indicatorul (empiric) este elementul sau caracteristica obiectului de cercetare, care sunt posibil de observat și de măsurat.¹²⁹ Pe de altă parte, R.Sapsford menționează că indicatorul este o cantitate măsurabilă care „înlocuiește” sau substituie, într-un sens, ceva mai greu măsurabil.¹³⁰

În operaționalizarea domeniului de cercetare se impune necesitatea stabilirii unei delimitări conceptuale între indicatori sociali și indicatori sociologici, ambii fiind utilizați în anumite condiții de cercetător în schema operațională. I.Mărginean definește *indicatorul social* drept un instrument de măsurare a caracteristicilor specifice faptelor, fenomenelor sau proceselor sociale, iar *indicatorul*

¹²⁹ Добреньков В.И., Кравченко А.И. *Методы социологического исследования*. Москва, 2006, p.175.

¹³⁰ A se vedea: Sapsford R. Indicator. În: Jupp V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași, 2010, p.226-227.

sociologic reprezintă o unitate a determinărilor calitative și a celor cantitative prin care se studiază un anumit domeniu al vieții sociale¹³¹. În *Dicționarul de sociologie indicatorul social* este definit ca un instrument de măsurare a caracteristicilor specifice faptelor, fenomenelor sau proceselor sociale, având ca scop facilitarea descrierii, evaluării și anticipării funcționării unui sistem social sau a unei componente a acestuia. Totodată, *indicatorul sociologic* reprezintă operaționalizări ale conceptelor (variabilelor) sociologice, întreprinse pentru nevoile cercetării empirice, fiind raportabili la dimensiune și variabilă. De asemenea, indicatorii sociologici sunt unități ale determinărilor calitative și ale celor cantitative, prin care se studiază un anumit domeniu al vieții sociale.¹³² În caracterizarea atât a stării, cât și a dinamicii unui sistem sunt utilizați indicatorii sociali, ca măsuri instituționalizate. Monitorizarea continuă a proceselor sociale nu se poate realiza în afara unui sistem de indicatori care să permită măsurarea sistematică a principalelor caracteristici ale sistemului social. În acest sens, indicatorii sociali permit cunoașterea stării prezente și a evoluției trecute, ceea ce va contribui la stabilirea direcției de evoluție.

Totuși, distincția dintre ambele tipuri de indicatori este relativă, întrucât unii indicatori sociologici pot fi asimilați și instituționalizați ca indicatori sociali. Spre exemplu, definind indicatorul social, G.Payne se referă la caracteristici ale indicatorilor sociologici: indicatorii sociali sunt reprezentări empirice indirecte folosite pentru a defini sau a face referire la concepte atunci când nu este posibilă o măsurare directă; ei sunt un subsansamblu special al problemei mai generale a operaționalizării – cum să formulăm definiții precise ale

¹³¹ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.173-175.

¹³² A se vedea: Zamfir C., Vlăsceanu L. (coord.) *Dicționar de sociologie*. București, 1998, p.287.

fenomenelor sociale în termeni empirici, potriviți pentru culegerea datelor.¹³³

În delimitarea tipurilor de indicatori se va face apel la concepțiile cercetătorilor din domeniu. St.Nowak analizează indicatori definiționali, empirici și de inferență, determinați în baza funcțiilor acestora în cercetarea socială:¹³⁴ *indicatorii definiționali* sunt selectați în baza unei teorii și reies din dimensiunile unui concept; *indicatorii empirici* sunt semne observabile direct măsurabile, apropiindu-se de datul concret, iar *indicatorii de inferență* se definesc prin puterea predictivă. L.Vlăsceanu distinge o serie de indicatori, printre care:

– indicatori sociali *absoluți* (număr total de automobile, de inovații etc.) și *relativi* (număr de televizoare, de paturi în spital, de titluri de carte etc. raportat la o unitate de populație – spre exemplu, la 100, 1000, 10000 etc.);

– indicatori *unidimensionali*, care iau în considerare o singură caracteristică, de regulă observabilă (venituri pe cap de locuitor, număr de camere per persoană etc.) și *multidimensionali*, care mai sunt numiți complexi sau sintetici pentru a măsura o variabilă mai complexă (nivelul de trai, calitatea vieții etc.);

– indicatori de *stare*, care exprimă existența sau gradul de variație a unei caracteristici (număr de paturi în spital, număr de săli de cinema etc.) și de *evaluare*, care au o structură complexă, raportând starea existentă la un criteriu de valoare, fapt ce indică atitudinea față de respectiva stare;

– indicatori *obiectivi*, fundează pe identificarea unei stări sau a mărimii ei cu instrumente de măsură elaborate și aplicate de cercetători într-o manieră controlată (prin aplicarea unor instrumente și măsurători) sau se referă la mărimi direct observabile, a căror

¹³³ A se vedea: Payne G. Indicatori sociali. În: Jupp V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași, 2010, p.230-232.

¹³⁴ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.174-176.

înregistrare nu poate fi distorsionată subiectiv (număr de teatre, de spectacole, tirajul ziarelor etc.) și *subiectivi*, care se bazează pe înregistrările făcute de subiecții naturali cu ajutorul instrumentelor comune de observare, având ca referințe percepțiile actorilor sociali (măsurarea percepțiilor oamenilor cu privire la diverse aspecte, prin instrumente de cercetare).¹³⁵

În formularea indicatorilor ar fi necesar să se țină cont de funcțiile sau scopurile acestora: (1) aceștia trebuie să reflecte corect natura esențială a conceptului de bază, (2) trebuie să acopere întregul concept, (3) trebuie să excludă alte concepte irelevante, (4) trebuie să producă dovezi într-o formă adecvată nivelului de studiu, ca formă cuantificată a măsurării.¹³⁶

Complimentar, I.Krasemann formulează o cerință: *înainte de a se stabili definitiv indicatorii pentru un anumit obiect de cercetare, se efectuează o temeinică analiză a obiectului cercetat, pentru a stabili toți indicatorii care redau fizionomia esențială a obiectului*. Numai printr-o astfel de analiză temeinică se evită subiectivismul în elaborarea indicatorilor.¹³⁷

În selectarea indicatorilor se va ține cont de următoarele criterii de selectare:

– *numărul* nu este riguros stabilit, este recomandabil să se utilizeze nu mai puțin de 5 indicatorii pentru fiecare dimensiune. În situația în care o dimensiune cuprinde un număr prea mare de indicatori, iar altă dimensiune – mai puțini, analiza statistică poate conduce la erori de interpretare privind semnificația unei dimensiuni sau a alteia în ansamblul datelor de observație;

– *importanța* indicatorilor se poate estima atât prin analize teoretice și a semnificației datelor ce se obțin, cât și pe cale tehnică.

¹³⁵ A se vedea: Zamfir C., Vlăsceanu L. (coord.) *Dicționar de sociologie*, p.287-288.

¹³⁶ A se vedea: Payne G. Indicatorii sociali. În: Jupp V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*, p.230-232.

¹³⁷ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.178.

Se vor alege acei indicatori pe care, în funcție de timp, resurse umane, resurse financiare, resurse manageriale, există siguranță că pot fi măsurați;

– *interșanjabilitatea* indicatorilor – reprezintă proprietatea indicatorilor de a fi schimbați între ei. Astfel, dacă doi sau mai mulți indicatori se dovedesc interșanjabili, atunci, în funcție de obiectivele cercetării, se poate reține un singur indicator din setul dat. Deci, interșanjabilitatea se referă la posibilitatea aplicării în condițiile în care pentru aceeași dimensiune se construiesc mai mulți indicatori.

Determinarea dimensiunilor, indicatorilor și variabilelor se face în cazuri particulare, neexistând modele universale de operaționalizare. În acest context, pentru fiecare fenomen sau proces social se va recurge la o nouă operaționalizare pentru a surprinde caracteristicile de bază ce urmează a fi cercetate. Prin operaționalizarea conceptului are loc o trecere de la descrierea teoretică a problemei de cercetare la stabilirea aspectelor empirice.

5.4. Schema operațională: modalități de elaborare

Finalitatea oricărui proces de operaționalizare o rezează schema operațională, care este un instrument premergător al culegerii informațiilor. Prin această schemă, domeniul cercetat este pus în relație cu toate componentele considerate a avea semnificație pentru cercetarea și analiza domeniului respectiv.

La elaborarea schemei operaționale pot fi identificate patru mari niveluri: o reprezentare imagistică a conceptului, specificarea dimensiunilor, selectarea indicatorilor și elaborarea indicilor empirici. De fapt, avem de a face cu două procese succesive:

1) se realizează o abstracție a spațiului de atribute specific unei cercetări, anume prin definirea conceptelor, identificarea dimensiunilor și a indicatorilor;

2) este vorba de un proces de reducere a spațiului de atribute prin construcția (pe baza rezultatelor cercetării) tipologiilor.

Pe drept cuvânt, se poate susține că întreaga activitate de cercetare sociologică este marcată de utilizarea termenilor de concept, dimensiune, indicator, indice, variabilă.

Schema operațională poate fi reprezentată în formă grafică sau tabelară. În aspect grafic se recomandă diagrama ierarhică orizontală (Fig.5.2).

Pentru comoditate și ușurință în elaborare, schema operațională ia mai des formă de tabel (a se vedea exemplele ce urmează).

Înainte de a purcede la elaborarea schemei operaționale se impune necesitatea definirii conceptului de bază. Ea.Babbie distinge două tipuri de definiții: definiții nominale și operaționale,¹³⁸ în timp ce I.Mărginean analizează pe lângă acestea și definiția reală.¹³⁹

¹³⁸ A se vedea: Babbie Ea. *Practica cercetării sociale*, p.189-190.

¹³⁹ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.166-170.

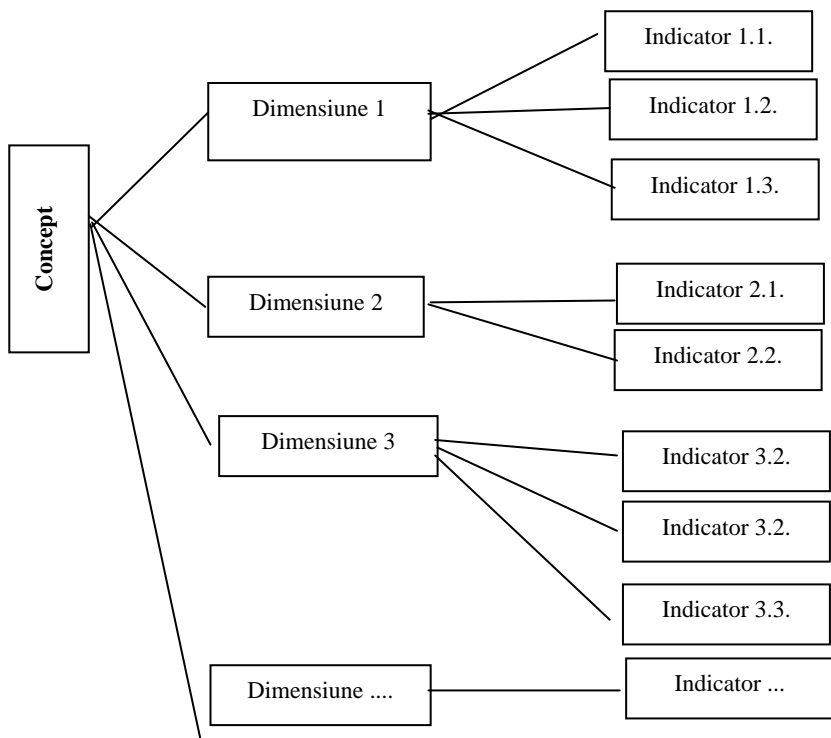

Fig.5.2. Schema operațională în formă de diagramă ierarhică orizontală

Definiția nominală este definiția atribuită unui termen fără pretenția că aceasta reprezintă o entitate „reală”; acest tip de definiții sunt arbitrare, reprezentând un consens asupra modului de utilizare a unui termen (Ea.Babbie). Pe de altă parte, I.Mărginean menționează cu referire la acest tip de definiție ca fiind explicarea semnificației unui termen prin apel la termeni cunoscuți, a căror semnificație este general acceptată, având ca scop introducerea, explicarea sau precizarea semnificației termenilor. În viața cotidiană oamenii operează cu definiții nominale, ceea ce determină o diversitate de definiții și înțelegere a fenomenelor sociale.

Definiția reală este raportată la obiect, dar aceste raportări sunt echivalente. Definițiile reale reflectă rezultatele cunoașterii domeniului de referință. De obicei, definițiile reale sunt cuprinse în lucrările științifice.

Definiția operațională are menirea de a face trecerea de la teoretic la empiric, prin prescrierea unor operații care ajută la determinarea semnificației conceptului. Totodată, aceasta precizează cum poate fi măsurat un concept, adică operațiile care trebuie urmate, mai ales că în științele sociale cele mai multe obiecte și calitățile acestora desemnate de anumiți termeni din aceste științe nu pot fi direct observabile. O definiție operațională este mai degrabă nominală decât reală, însă are avantajul de a atinge un grad maxim de claritate în ceea ce privește un concept în cadrul unui studiu concret. În acest sens, definiția operațională va fi definiția de lucru care va servi scopului studiului. Spre exemplu, în cercetarea statutului socioeconomic am putea să specificăm că acesta va fi analizat din perspectiva venitului și a dotărilor gospodăriei. În acest caz am exclus aspecte precum cheltuielile, stilul de viață ș.a. care ar putea fi cuprinse în definiția operațională într-un alt proiect.

Capacitatea de a stabili și defini concepte este o sarcină destul de grea, necesitând multă perspicacitate din partea cercetătorului. Acesta își adresează întrebări cu privire la diferite fenomene sociale, iar definirea greșită îl poate conduce spre direcții greșite de cercetare. În concluzie, schema operațională este instrumentul necesar de elaborat în studierea fenomenelor sociale, având ca rol ghidarea etapelor ulterioare: de proiectare a instrumentelor de cercetare, de interpretare a datelor și de teoretizare. De calitatea schemei operaționale depinde în esență calitatea datelor.

Modelul 1. Schema operațională de cercetare a sistemului social al întreprinderii, dezvoltată de C.Zamfir¹⁴⁰

Domenii/concepte	Dimensiuni	Indicatori
A. Climat organizațional	1. Condiții sociale	1. condiții de viață
		2. condiții de muncă
		3. corespondența post/pregătire
		4. promovarea
		5. regulamente adecvate
	2. Condiții tehnologice	1. echipament tehnic
		2. resurse materiale
		3. inovarea
	3. Motivația în muncă	1. atmosfera de lucru
		2. stimularea materială
		3. stimularea morală
	4. Participarea la decizie	1. informarea
		2. receptivitate la propuneri
		3. cooperare cu nivelurile ierarhice
		4. discutarea problemelor care apar
	5. <i>Controlul în organizație</i>	
	5.1. Influența salariaților	1. influența personală
		2. influența muncitorilor
5.2. Influența conducătorilor	1. influența directorului	
	2. influența șefilor de secții	
	3. influența cadrelor cu	

¹⁴⁰ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.184-185.

		studii superioare
	5.3. Influența organismelor colective	1. influența adunării generale
		2. influența comitetului de direcție
		3. influența sindicatelor
B. Stilul de conducere al șefului direct	<i>1. Stil de muncă</i>	
	1.1. Suport în muncă	1. atenția acordată problemelor de muncă
		2. aprecierea muncii de calitate
	1.2. Orientarea spre scop	1. exemplul în muncă
		2. exigența în muncă
	1.3. Sprijin în muncă	1. bun organizator
		2. ajutor în muncă
	1.4. Capacitatea profesională	1. pregătire profesională
	<i>2. Practici democratice</i>	
	2.1. Conducerea participativă	1. discutarea problemelor de muncă
2. discutarea problemelor grupului		
2.2. Centrarea pe factorul om	1. atenția acordată problemelor personale ale membrilor grupului	
C. Stilul de muncă al grupului	<i>1. Stil de muncă</i>	
	1.1. Suport în muncă	1. atenția acordată problemelor de muncă
2. aprecierea muncii de calitate		

	1.2. Orientarea spre scop	1. exemplul în muncă
		2. exigența în muncă
	1.3. Sprijin în muncă	1. bun organizator
		2. ajutor în muncă
	1.4. Capacitatea profesională	1. pregătire profesională
	2. <i>Practici democratice</i>	
	2.1. Conducerea participativă	1. discutarea problemelor de muncă
		2. discutarea problemelor grupului
	2.2. Centrarea pe factorul om	1. atenția acordată problemelor personale ale membrilor grupului
	3. Procese de grup	1. comunicarea
		2. coeziunea

Modelul 2. Schema operațională pentru cercetarea „Adaptarea socială la noile condiții de instruire a studenților migranți”

Dimensiuni	Indicatori
Adaptare academică	<ol style="list-style-type: none"> 1. Relația cu colegii 2. Relația cu profesorii 3. Relația cu administrația universității/facultății 4. Reușita academică 5. Acces la resurse educaționale 6. Metode de predare-evaluare 7. Dificultăți în instruire 8. Participare la activități extracurriculare

Locuință	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dificultăți în obținerea locuinței 2. Persoane la care a apelat pentru obținerea locuinței 3. Relația cu colegii de cameră (cămin) 4. Relația cu proprietarul locuinței (gazdă/chirie) 5. Aprecierea stării/calității locuinței
Relațiile cu cei din țara de origine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Suportul moral 2. Suportul financiar/material 3. Comunicarea cu părinții și membrii familiei 4. Relația cu prietenii din țara de origine 5. Frecvența vizitelor 6. Participarea la întruniri ale grupurilor de diasporă
Relațiile cu cei din țara gazdă	<ol style="list-style-type: none"> 1. Relațiile/prietenii cu semenii 2. Apartenența la grupuri sociale (biserica, cluburi sportive, cercuri de interes etc.) 3. Activități desfășurate în comun 4. Rolul de promotor al propriei culturi
Acomodarea culturală	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mâncarea 2. Dificultăți lingvistice 3. Identificarea cu propria cultură 4. Identificarea cu cultura gazdă
Acomodarea psihologică	<ol style="list-style-type: none"> 1. Fricile/îngrijorările 2. Sentimentul de singurătate 3. Activități de recreere 4. Persoane de încredere

Întrebări de recapitulare:

1. Care este diferența dintre conceptele specifice și cele nespecifice?
2. Cum se clasifică conceptele specifice în baza funcțiilor exercitate?
3. În ce constă utilitatea indicatorilor sociali în operaționalizarea domeniului de cercetare?
4. Care este specificul definițiilor la care face apel cercetătorul în cadrul operaționalizării?
5. Care sunt erorile ce pot apărea în lipsa unei operaționalizări?

Sarcini de lucru individual:

- Restabiliți shema operațională în baza raportului de cercetare propus.
- Evaluați limitele unor scheme operaționale propuse.
- Elaborați schema operațională pentru tematica de cercetare de interes științific.

Bibliografia selectivă:

1. BABBIE, EA. *Practica cercetării sociale*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1274-1
2. CHELCEA, S. *Tehnici de cercetare sociologică*. București, 2001. Disponibil pe: <https://alingavreliuc.files.wordpress.com/2010/10/septimiu-chelcea-tehnici-de-cercetare-sociologica1.pdf>
3. JUPP, V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1616-9
4. KING, R.F. *Strategia cercetării. Treisprezece cursuri despre elementele științelor sociale*. Iași: Polirom, 2005. ISBN 973-681-900-0
5. KRAUSZ, S., STEGAR, I. *Metodologia și metodică sociologiei*. București: Matrix Rom, 2007. ISBN 978-973-755-210-5
6. MĂRGINEAN, I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2004. ISBN 973-683-480-8

7. ONUȚ, Gh. *Cercetarea sociologică – metodologia cercetărilor sociologice descriptive*. Vol.2.1. București: Tritonic, 2014. ISBN 978-606-8571-89-8
8. RUGHINIȘ, C. *Explicația sociologică*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 978-973-46-0669-6
9. ȘANDOR, S.D. *Metode și tehnici de cercetare în științele sociale*. București: Tritonic, 2013. Disponibil: <https://docplayer.net/21004557-Metode-si-tehnici-de-cercetare-in-stiintele-sociale-sorin-dan-sandor.html>
10. VLĂSCEANU, L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2013. ISBN 978-973-46-3292-3
11. ZAMFIR, C., VLĂSCEANU, L. *Dicționar de sociologie*. București: Babel, 1998. ISBN 973-48-1011-1
12. БАТЫГИН, Г. С. *Лекции по методологии социологических исследований: Учебник*. Disponibil: https://ecsocman.hse.ru/data/945/678/1219/Lektsii_po_metodologii_glava_2.pdf
13. ДОБРЕНЬКОВ, В.И., КРАВЧЕНКО, А.И. *Методы социологического исследования*. Москва: Инфра-М, 2006. ISBN 5-16-002113-2

VI. IPOTEZELE ÎN CERCETAREA SOCIALĂ

6.1. *Ipoteza: precizări terminologice*

6.2. *Clasificarea ipotezelor*

6.3. *Modalități de elaborare a ipotezelor*

6.4. *Validitatea ipotezelor*

Obiective:

- să definească noțiunea „ipoteză” și să precizeze dimensiunea și structura ipotezei;
- să determine deosebirile dintre ipoteză și principiu, axiomă, postulat, presupunere, bănuială;
- să evalueze condițiile pe care trebuie să le îndeplinească o ipoteză pentru a fi validă;
- să relateze despre clasificarea ipotezelor empirice după nivelul lor de abstractizare;
- să argumenteze condițiile de validitate a ipotezei;
- să formuleze ipoteze, exemplificând cele trei modalități de elaborare a lor.

Competențe:

- ✓ elaborarea ipotezelor de cercetare

Cuvinte-cheie: *ipoteză, principiu, axiomă, postulat, presupunere, bănuială, tipuri de ipoteze, structura ipotezei, validitatea ipotezei.*

6.1. *Ipoteza: precizări terminologice*

Ipoteza reprezintă o formă specifică a gândirii științifice, care oferă posibilitatea trecerii de la cunoașterea faptelor la stabilirea legităților de producere a acestor fapte. Termenul „ipoteză” derivă etimologic din greaca veche, unde „*hupothesis*” (echivalent al celui din limba latină „*suppositio*”) desemnează acțiunea de punere (thesis, these) dedesubt (hupo).

P.Foulquié și R.Saint-Jean menționează că în știința experimentală ipotezele constituie expresia unei explicări plauzibile a fenomenelor, care sunt abordate cu scopul de a fi supuse unui control metodic.¹⁴¹ Din punct de vedere logic, ipoteza este enunțul unei relații cauzale într-o formă care să poată permite verificarea empirică.

Trebuie să se facă distincție între ipoteză și alte forme ale gândirii științifice (*principiu, axiomă și postulat*):

- *principiul* (din latinescul „principium”, în traducere – primul) reprezintă enunțul care se află la baza unei deducții și oferă explicații pentru un număr mare de cazuri, fiind verificat temeinic. Spre deosebire de ipoteză, principiul devine valabil prin verificările empirice anterioare;

- *axioma* are o semnificație matematică, trimitând la ceea ce este adevărat prin definiție, având un grad înalt de abstracție. Spre deosebire de ipoteze, axiomele nu sunt direct testabile;

- *postulatul* este utilizat pentru a desemna propozițiile al căror adevăr a fost demonstrat anterior, prin cercetările empirice. Spre deosebire de postulat, ipoteza abia urmează a fi demonstrată în rezultatul cercetării.

Totodată, ipotezele nu trebuie să fie confundate cu *presupunerile* sau *bănuielile*. *Presupunerea* reprezintă un enunț care nu se confruntă cu realitatea și are o funcție instrumentală, iar *bănuiala* constituie echivalentul ipotezei în planul cunoașterii, însă la nivelul simțului comun. Pornind de la un număr redus de observații întâmplătoare se formulează enunțuri despre legătura dintre fenomene.

Ipoteza este o supoziție sau o explicație provizorie enunțată pe baza unor fapte, conexiuni și legi cunoscute cu privire la anumite corelații. Respectiv, ipoteza nu este o cunoaștere certă, autentică, dar

¹⁴¹ A se vedea: Foulquié P., Saint-Jean R. *Dictionnaire de la Langue Philosophique*. Paris, 1962.

o informație a cărei veridicitate trebuie demonstrată în rezultatul cercetării. Astfel, după S.Chelcea, **ipoteza în cercetarea socială reprezintă o reflectare într-o formă specifică a realității obiective, un enunț cu caracter de probabilitate despre esența, interconștientizarea și cauzalitatea faptelor, fenomenelor sociale; or, ipoteza are un conținut reflectoriu, fiind vorba despre o formă specială de reflectare, pentru că până la confirmare adevărul din ipoteză rămâne la stadiul de probabilitate.** În anul 1970, Th.Caplow menționa că „o ipoteză este enunțul unei relații cauzale într-o formă care permite verificarea empirică”¹⁴², iar É.Clément ș.a. consideră că ipoteza reprezintă o „explicație condițională și anticipată a faptelor, care cere întotdeauna o verificare experimentală ... marile ipoteze sunt niște idei preconcepționale, care trebuie să ghideze investigația ... însă, cu toate acestea, ele nu sunt idei fixe, în definitiv, ceea ce decide asupra adevărului unei ipoteze este observarea faptelor”.¹⁴³

Ipoteza constituie o explicație plauzibilă ce urmează a fi verificată prin faptele de observație, iar plauzibilitatea ipotezelor rezultă din acordul cu cunoștințele verificate anterior. Deci, pentru a fi plauzibile, ipotezele trebuie să aibă coerență externă. În același timp, ipotezele trebuie să fie și coerente intern, adică să nu conțină elemente contradictorii. În științele sociale și comportamentale (asistență socială, sociologie ș.a.) ipoteza reprezintă o reflectare într-o formă specifică a realității obiective, este un enunț cu caracter de probabilitate despre esența, interconștientizarea și cauzalitatea faptelor, fenomenelor și proceselor sociale, având un conținut reflectoriu. Desigur, este vorba despre o formă specifică de

¹⁴² A se vedea: Caplow Th. *L'Enquête sociologique*. Paris, 1970, p.119.

¹⁴³ A se vedea: Clément É., Demonque Ch., Hansen-Löve L., Kahn P. *Filosofia de la A la Z*. București, 1999, p.255.

reflectare, pentru că, până la confirmare, adevărul din ipoteză rămâne la stadiul de probabilitate¹⁴⁴.

O generalizare a precizărilor terminologice permite a identifica următoarele aspecte fundamentale ale conceptului de ipoteză:

- caracterul de presupunere, care implică estimarea unui rezultat așteptat;
- existența unor premise pe care se sprijină;
- descrierea unei relații de ordin cauzal sau de altă natură dintre fenomene;
- impunerea unui proces prin care adevărul ei să fie confirmat sau infirmat.

Ipoteza este operația mintală prin care cercetătorul construiește explicații posibile despre fenomene sau fapte încă necunoscute și a căror semnificație caută să o cunoască/descopere. În felul dat, orice ipoteză este „punctul de plecare” al unei încercări de a explica ceva stabilit. Din acest motiv, se poate vorbi despre un „**ciclu al ipotezelor**”. Orice explicare științifică pleacă inițial de la niște fapte, care sunt obiectul cercetării sau asupra cărora se fixează activitatea de cercetare științifică. De aici se trece la formularea ipotezelor. Apoi se construiesc teorii coerente și, în final, se extrag și se formulează legi sau principii ce se întemeiază pe faptele de la care s-a plecat în cercetarea științifică (Fig.6.1). În felul acesta, orice cercetare științifică, pentru a putea fi validă, trebuie să dovedească faptul că între ipoteze și rezultatele obținute există o corespondență perfectă, că ele nu se contrazic, ci exprimă același lucru.

¹⁴⁴ A se vedea: Chelcea S. *Tehnici de cercetare sociologică*. București, 2001, p.30.

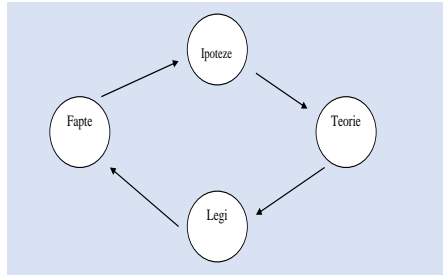

Fig.6.1. Corelația dintre ipoteză/fapte/teorii/legi

Orice ipoteză probează actul de trecere de la idee la faptă, de la supoziție la certitudine. Ea este o etapă preliminară, obligatorie a oricărui raționament intelectual, a oricărei activități de cercetare și cunoaștere științifică. Ea oferă posibilitatea trecerii de la cunoașterea faptelor la cunoașterea legilor de producere a acestor fapte. O ipoteză reprezintă o prezumție clară, explicită și verificabilă referitoare la relațiile sau diferențele existente între două sau mai multe variabile. Plecând de la cele menționate mai sus, rezultă că o ipoteză de cercetare este legată, evident, de obiectivele cercetării. Deoarece o ipoteză urmează să fie testată statistic, formularea acesteia trebuie făcută în termeni de claritate maximă, fără ambiguități, demersul testării ipotezelor fiind unul logic și demonstrabil prin procedee statistice specifice.

Nu orice enunț despre relația probabilă dintre două sau mai multe variabile reprezintă o ipoteză în cercetările empirice. S.Chelcea identifică trei condiții pe care trebuie să le îndeplinească un enunț pentru a deveni ipoteză:

1. Enunțul trebuie să fie testabil, astfel încât ipotezele să poată fi confirmate sau infirmate;
2. Ipoteza trebuie să fie o explicație plauzibilă ce urmează să fie verificată prin faptele de observație;
3. Ipoteza trebuie să aibă un conținut reflectoriu, adică să reflecte realitatea obiectivă.

Cu alte cuvinte, orice ipoteză reprezintă o presupunere rațională în legătură cu cauzele, condițiile și legile fenomenelor avute în vedere. Modalitățile prin care se ajunge la formularea ipotezelor sunt următoarele:

- *calea inductivă*, care înseamnă a pleca de la fapte concrete, atât pe plan intuitiv (considerarea datelor oferite de realitate), cât și pe plan rațional (examinarea atentă a faptelor prin judecăți adecvate);
- *calea deductivă*, constând în luarea în calcul, cu prioritate, a ideilor preexistente: deducerea ipotezei dintr-o teorie formulată, deducerea ei din lucrări anterioare și deducerea ei cu ajutorul raționamentului analogic.¹⁴⁵

Referindu-se la dimensiunile ipotezei, S.Krausz și I.Stegarl îl citează pe cercetătorul J.Galtung, care evidențiază condițiile pe care trebuie să le îndeplinească o ipoteză pentru a fi validă:

1. Generalitatea, care înseamnă faptul că ipoteza nu se referă la cazuri particulare, rare, ci la situații de interes general. O ipoteză de genul „*persoanele în vârstă de peste 100 de ani au șanse mai mari de a avea probleme de sănătate*” poate fi adevărată, testabilă, verificabilă etc., dar se va referi doar la câteva (ori câteva zeci de) cazuri. Dar un enunț ca „*posesia unei calificări adecvate avantajează integrarea individului în muncă*” se referă la milioane de cazuri, indiferent de perioada de timp, ramura concretă de activitate, țara în care se face cercetarea etc. Ipotezele cu conținut restrâns sunt apriori respinse de știință. K.R. Popper menționa că ipotezele cu conținut mai mare sunt preferabile, pentru că ele obligă la mai multe controale și la verificări mai variate;

2. Complexitatea ipotezei are în vedere posibilitatea de a avea ipoteze de diferite niveluri, în funcție de numărul variabilelor pe care le conține. Ipotezele implicând o variabilă sunt de nivelul 1, cele cu

¹⁴⁵ A se vedea: Cazacu A. *Teorie și metodă în sociologia contemporană*. Partea I. București, 1991, p.97-98.

două variabile de nivelul 2 etc. Cu cât variabilele implicate sunt în număr mai mare, cu atât ipoteza este mai complexă;

3. Specificitatea ipotezei este cu atât mai pronunțată cu cât variabila în cauză ia mai multe valori. Când variabila implică doar două valori („*da*” – „*nu*”; „*posedă*” – „*nu posedă*”; „*acord*” – „*dezacord*”) ipoteza este mai puțin specifică decât în situații în care ar lua 3-5-7 valori. Spre exemplu, acordul/dezacordul poate fi evidențiat mai fin (mai specific) prin: „*întru totul de acord*”, „*de acord*”, „*în general de acord*”, „*nici acord, nici dezacord*”, „*în general dezacord*”, „*dezacord*”, „*dezacord total*”. Iar posesia/non-posesia a ceva poate fi redusă la „*da-nu*”, dar poate fi și: „*integrală*”, „*în mare măsură*”, „*în măsură potrivită*”, „*în mică măsură*” și „*deloc*”. Iar dacă am adăuga și variantele „*în foarte mare măsură*” și „*în foarte mică măsură*”, am ajunge de la 5 valori la 7 valori. Aceste exemple de „defalcare” pe mai multe valori a variabilei sunt oarecum doar exerciții teoretice, pentru că în practică nu vom formula ipoteza în funcție de o scalare atât de fină. Deoarece tendința spre generalitate este inversă tendinței spre specificitate. Spre exemplu, formularea „*posesia unei calificări avantajează integrarea în muncă a individului*” este foarte generală. Îi putem crește specificitatea prin formulări ca „*posesia unei calificări adecvate ...*”, „*posesia unei bune calificări ...*”, ori „*posesia în mare măsură a unei calificări ...*” etc. Până la urmă, trebuie căutat un echilibru între generalitate – specificitate, echilibru ce poate depinde de mai mulți factori, printre care tema cercetării, cunoștințele anterioare asupra ei, scopul cercetării etc.;

4. Determinarea este o dimensiune corelată pozitiv cu specificitatea. Unele ipoteze sunt mai mult (mai înalt) deterministe, acest lucru fiind vizibil și din termenii relaționali pe care îi conțin. Dacă un demers corect de formulare a ipotezei conduce la enunțuri ce conțin termeni de genul „*produce*”, „*determină*”, „*este direct (ori invers) proporțional*”, „*cauzează*” etc., acest lucru semnalează o ipoteză deterministă. Dacă enunțul implică formulări de genul

„posibil”, „probabil”, „există șansa” etc., ipoteza este mai degrabă de tip probabilist. Cu cât ipoteza este mai mult (mai înalt) deterministă și mai puțin probabilistă, cu atât gradul ei de determinare este mai mare;

5. Falsificabilitatea este o dimensiune esențială a ipotezei și constă în proprietatea ei de a fi infirmată. Un enunț ce nu poate fi verificat, care nu poate fi testat, nu poate fi admis ca ipoteză. Dimensiunea falsificabilității implică, deci, existența unor teste de verificare, a posibilității de a confirma/infirma teoretic și empiric enunțul ipotetic;

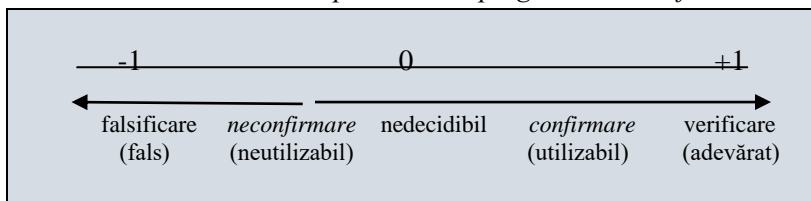
6. Predictivitatea este dimensiunea care, implicând faptul că ipoteza descrie și explică un fenomen, permite și formularea șanselor de (re)producere a lui în condiții similare ori apropiate. Deci, formularea „dacă x , atunci y ” odată confirmată (dovedită), înseamnă nu doar explicația post-factum a producerii unui anumit fenomen, ci și previziunea că în aceeași situație (a lui x și y) fenomenul se va produce din nou și cam la fel;

7. Comunicabilitatea este o dimensiune legată de felul în care este receptată (înțeleasă) ipoteza. Dacă ea dispune de o formulare care permite o bună înțelegere atât în lumea specialiștilor, cât și a publicului larg, înseamnă că ipoteza are o comunicabilitate ridicată. Pentru aceasta, ipoteza trebuie să fie logică, neaglomerată cu termeni echivoci ori prea specializați, concisă, corectă din punctul de vedere al topicii enunțului;

8. Reproductibilitatea este dimensiunea care permite ca repetarea cercetării (de către același cercetător ori de către alții) să conducă la obținerea aceluiași rezultat. Cu cât reproductibilitatea este mai ales de tip intersubiectiv (deci, realizabilă de către alți cercetători), cu atât ipoteza este mai obiectivă;

9. Utilitatea este o dimensiune pe care am putea-o considera ca „de sinteză” pentru ipoteză, ca o consecință a dimensiunilor deja menționate (Casetă 6.1).

Caseta 6.1. Evaluarea ipotezelor după gradul de confirmare

Odată emisă și supusă verificării, orice ipoteză primește un „verdict” ce se plasează pe un punct în cadrul unui continuum ce are la extreme falsificarea și verificarea totală. Ipoteza va fi cu atât mai utilă, cu cât se plasează (în intervalul -1 0 $+1$) mai spre dreapta, deci mai aproape de confirmare și de adevăr.¹⁴⁶

6.2. Clasificarea ipotezelor

În literatura de specialitate sunt prezentate diverse clasificări ale ipotezelor. I.Mărginean distinge două categorii de ipoteze: teoria-ipotetică și ipotezele de cercetare.

Teoria-ipotetică este definită drept o explicație ce ține efectiv locul unor teorii, fiind adoptată în acele domenii în care nu se poate ajunge la teorii veritabile prin ipoteze de cercetare verificabile. Teoria-ipotetică se bazează pe anumite raționamente și ar trebui să reprezinte cea mai bună opțiune explicativă într-un domeniu sau altul. Semnificația ei rezidă exclusiv în puterea explicativă. Pornind de la o teorie-ipotetică se obțin explicații acceptabile ale domeniului. Teoria-ipotetică este menținută atât timp cât nu există o explicație mai bună în domeniul respectiv. Sunt și situații când se înregistrează teorii-ipotetice concurente. Teoriile-ipotetice sunt acceptate și în științele naturii: originea universului (teoria Kant-Laplace), originea vieții pe pământ (teoria Oparin) etc. Referitor la științele sociale, teoriile-ipotetice iau forma unor opțiuni „explicative” fundamentale, iar contradicțiile dintre ele sunt aproape o regulă. Printre teoriile-

¹⁴⁶ A se vedea: Krausz S., Stegar I. *Metodologia și metodică sociologiei*. București, 2007, p.51-53.

ipotetice considerate ireconciliabile se pot enumera evoluționismul, pe de o parte, creaționismul, pe de altă parte. Totuși, se constată că cercetatorul unui anumit fenomen social nu are nevoie să implice explicații bazate pe astfel de teorii-ipotetice foarte generale. Ele aparțin mai degrabă discursului filosofic, reflecției ideologice decât teoriei sociale.

Ipotezele de cercetare pot fi situate la diferite niveluri de generalitate. Preluând tipologia lui R.Merton („Social Theory and Social Structure”), I.Mărginean clasifică ipotezele de cercetare în:

– **ipoteze teoretice sau generale**, care propun interpretări noi ale faptelor și fenomenelor și delimitează ceea ce a fost numit „revoluțiile științifice”;

– **ipoteze empirice** sau **de lucru**, care sunt testabile empiric în cercetările de teren și sunt vehiculate în cadrul „științei normale”. Ipotezele generale nu sunt direct testabile empiric. Pentru testarea empirică sunt derivate ipoteze mai puțin generale, până se ajunge la ipotezele de lucru testabile empiric. De menționat că ipotezele empirice iau forma unor implicații logice: „Dacă x , atunci y ”, „Cu cât crește (descreește) x , cu atât crește (descreește) y ”. Prin ipoteze se pot formula explicații cauzale sau funcționale. În procesul verificării ipotezelor empirice sunt derivate o serie de **ipoteze statistice**, prin care variabilele sunt supuse analizelor comparative, de asociere, corelație, regresie etc.

Din punctul de vedere al gradului de acoperire a fenomenului analizat, ipotezele de cercetare pot fi **direcționale** sau **non-direcționale**. O ipoteză direcțională este o predicție făcută de un cercetător cu privire la o schimbare, relație sau diferență pozitivă sau negativă între două variabile ale unei populații. Această predicție se bazează, de regulă, pe cercetări anterioare, teorie acceptată, experiență vastă sau pe literatura de specialitate. Cuvintele-cheie care disting o ipoteză direcțională sunt: *mai mare, mai mic, mai mult, mai puțin, crește, scade, pozitiv și negativ*. O ipoteză non-direcțională este un tip de ipoteză alternativă folosită în testarea semnificațiilor

statistice. O ipoteză non-direcțională spune pur și simplu că o variabilă o afectează într-un fel pe alta, dar nu specifică cum.

Sociologul M.Grawitz distinge alte trei tipuri de ipoteze (**ipoteze de uniformitate, cele care vizează corelații empirice și care se referă la relațiile dintre variabile analitice**). Astfel, **ipotezele de uniformitate** avansează supoziția uniformității cazurilor. De exemplu, într-o cercetare empirică se încearcă verificarea ipotezei că rata divorțurilor este mai mare la categoriile sociale cu venituri mai ridicate. De fapt, se urmărește o cuantificare a distribuției comportamentelor într-o populație determinată. Este tipul de ipoteză care dacă a confirmat și în alte cazuri existența unei anumite relații între variabile, vrea să sugereze că lucrurile sunt în aceeași relație „*ca și atunci ...*”, ori „*ca și acolo ...*”. **Ipotezele care vizează corelații empirice** sunt cel mai frecvent întâlnite în cercetările de teren. Spre exemplu, cu privire la divorțialitate se pot formula numeroase ipoteze de acest tip: alcoolism-divorțialitate, comportament agresiv-divorțialitate, diferență mare de vârstă între soți-divorțialitate etc. Se încearcă identificarea caracteristicilor comune ale unor grupuri pentru explicarea asemănării comportamentelor lor. La rândul lor, **ipotezele care se referă la relațiile dintre variabile analitice** presupun un proces de elaborare mai amplu în vederea stabilirii unor relații probabile între variabile complexe: de exemplu, nivel economic-divorțialitate, religie-divorțialitate etc.¹⁴⁷

Verificarea ipotezelor reclamă efectuarea unor tipuri specifice de cercetare pentru a se putea obține informația relevantă. De exemplu, pentru testarea ipotezei „*Cu cât originea socială a unor persoane se situează mai jos pe scala prestigiului social, cu atât mai frecvent persoanele respective își vor ascunde proveniența și se vor orienta spre alte grupuri sociale*”, este adecvată și o simplă analiză

¹⁴⁷ A se vedea: Grawitz M. *Methodes des sciences sociales*. Paris, 1972, p.354-355.

corelațională a datelor obținute într-o anchetă. În schimb, pentru testarea ipotezei „*Cu cât crește gradul de expunere la mesaje tolerante, cu atât crește și frecvența comportamentului de această categorie în rândul unei populații*” este necesară montarea unui experiment, prin care să se urmărească relația dintre informație și schimbarea atitudinal-comportamentală. În plus, dat fiind specificul ipotezelor, prima are șanse de a fi confirmată pe colectivități relativ mari, cea de-a doua însă ar putea fi confirmată doar pentru anumite grupuri de populație.

Pentru analiza teoretică a ipotezelor se face apel la calculul propozițiilor. Acesta a fost construit de B.Russell ca teorie a implicației și apoi dezvoltat de Lukasiewicz și Tarski (1985) sub denumirea de calcul extins al propozițiilor. Relația dintre cei doi termeni ai implicației antecedent (P) și consecvent (Q) este analizată prin funcțiile logice. Acestea din urma pot lua valoarea adevărat (A) și fals (F). Din Tabelul 6.1. rezultă o matrice, în care valorile logice sunt adevărate în trei ipostaze și false numai în una.

Tabelul 6.1.

Matrice pentru analiza teoretică a ipotezelor

P	Q	P→Q
A	A	A
A	F	F
F	A	A
F	F	A

Se observă că adevărul implică numai adevărat, dar este implicat de orice. Falsul implică orice, dar este implicat numai de fals. Septimiu Chelcea arată că negarea implicației se poate face doar printr-o conjuncție: antecedent adevărat, consecvent fals, și nu prin confirmarea altei ipoteze. Conținutul informativ al unei propoziții depinde de numărul situațiilor în care aceasta este falsă. Pe primul loc se află conjuncția, cu o singură funcție adevărată (P adevărat și Q adevărat) și trei valori false, urmează echivalența, cu două valori

false (când P și Q au valori de adevăr diferite), și apoi implicația și disjuncția, cu o singură valoare falsă (pentru implicație, când P este adevărat și Q fals, iar pentru disjuncție, când ambele variabile sunt false). Toate aceste formulări orientează activitatea de testare empirică a ipotezelor, dar contribuie și la obținerea unei coerențe adecvate a discursului, prin eliminarea contradicțiilor.¹⁴⁸

Ipotezele sunt formulate atât în cazul studiilor care urmăresc stabilirea unor relații dintre variabile (numite și *studii corelaționale*), cât și pentru cercetările ce vizează existența unor diferențe dintre variabile (*studii factoriale*). O primă distincție se poate face între două tipuri de ipoteze. **Ipotezele unilaterale (unidirecționale)** se utilizează în momentul în care avem o idee despre sensul, direcția în care evoluează variabilele. Aceste ipoteze sunt mai precise și permit dezvoltarea unor studii pertinente, existând șanse mai mari să fie susținute de analiza datelor. O ipoteză unilaterală se recunoaște după modul de formulare, deoarece în enunțul acesteia regăsim direcția de evoluție a variabilelor. De exemplu, dacă este desfășurată o cercetare care are ca scop analiza legăturii dintre anxietate și depresie, poate fi formulată o ipoteză unidirecțională de tipul: „*există o legătură pozitivă între nivelul anxietății și nivelul depresiei*”. În această situație, ipoteza va fi susținută numai în cazul în care legătura dintre anxietate și depresie este pozitivă, adică în situația în care subiecții cu anxietate mare manifestă și puternice simptome depresive sau subiecții cu anxietate mică nu prezintă simptome depresive. Ipoteza nu se susține dacă, de exemplu, subiecții cu anxietate mică manifestă puternice simptome depresive (cazul unei corelații negative). Deși mult mai precisă, există în permanență riscul să nu putem susține ipoteza în condițiile în care sensul formulat nu este reprezentat de datele cercetării, chiar dacă, în urma analizei, pot rezulta și alte sensuri specifice. **Ipotezele bilaterale** nu impun direcția de evoluție

¹⁴⁸ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași, 2004, p.65-67.

a variabilelor. Deși mai puțin precise în comparație cu cele unilaterale, ipotezele bilaterale oferă o mai mare libertate cercetătorului. O formulare de genul „*există o legătură între nivelul de anxietate și predominanța simptomelor depresive*” poate fi susținută atât în cazul în care corelația este pozitivă, cât și în situația unei corelații negative. Ipoteza nu este susținută doar în condițiile în care, cu o mare probabilitate, se demonstrează inexistența unei asemenea relații.

Pe lângă aceste clasificări de bază, în literatura de specialitate se face referire și al alte tipuri de ipoteze:

- **ipoteze descriptive**, utilizate în identificarea și clasificarea aspectelor din realitate;

- **ipoteze statistice (probabiliste)** sau **ipoteze nule** folosite în explorarea unor corelații între variabile, sau la extrapolarea caracteristicilor unui eșantion asupra întregii populații cercetate. Ipoteza nulă nu înseamnă lipsa unei corelații sau lipsa unei diferențe dintre medii, ci probabilitatea ca diferența sau corelația să fie obținută ca rezultat al unei erori de eșantionare. O legătură între două variabile, chiar foarte scăzută, există totuși, doar că probabilitatea ca această relație să fie rezultatul unor erori de eșantionare există și nu trebuie ignorată. Prin urmare, ipoteza nulă nu afirmă, de fapt, că nu există o legătură, ci trebuie privită mai degrabă ca o ipoteza ce urmează să fie anulată și nu ca ipoteza absenței¹⁴⁹;

- **ipoteze noologice**, constând în anticipări ale condițiilor și modalităților de formulare a legităților;

- **ipoteze post-factum**, care rezultă dintr-o cercetare încheiată și sugerează legături posibile între aspecte ce nu au fost cuprinse în cercetare, identificând continuarea demersului și atingerea unui grad superior al cunoașterii.

¹⁴⁹ A se vedea: Opariuc-Dan C. *Statistică aplicată în științele socio-umane. Noțiuni de bază - Statistici univariate*. Cluj-Napoca, 2009, p.231-235.

6.3. Modalități de elaborare a ipotezelor

Sociologul român S.Chelcea evidențiază trei modalități de elaborare a ipotezelor. **Prima modalitate este deducerea ipotezelor din teorie.** Considerând teoria sociologică și, mai general, din științele socioumane ca un sistem de ipoteze care au un nivel de maximă generalitate, se pot deduce ipoteze de nivel intermediar, cu rază medie de generalitate și din acestea numeroase ipoteze de lucru testabile prin cercetările empirice. Pentru a exemplifica raporturile dintre cele trei tipuri de ipoteze, S.Chelcea îi citează pe R.J. Bogdan și A.Milcoveanu (1974): Să considerăm enunțul: „*Toate societățile au o structură socială*” ca pe o ipoteză cu nivel maxim de generalitate (teorie). Din ea se poate deduce ipoteza cu nivel intermediar de generalitate (teorie cu rază medie de generalitate). „*Toate structurile sociale au ca părți componente grupurile de apartenență și grupurile de referință*”. Nici prima ipoteză (1), nici cea de-a doua (2) nu sunt direct testabile. Doar ipotezele de lucru deduse din ele: „*Studentii preiau în cursul procesului de socializare secundară normele și valorile sociale caracteristice profesorilor lor*” (3a) sau „*Muncitorii au un comportament profesional asemănător cu cel al liderilor lor*” (3b) ș.a.m.d. (3n). Prin intermediul ipotezelor de lucru se verifică indirect teoriile cu rază medie și cu nivel maxim de generalitate. Pentru exemplificare, prezentăm următoarea formulă:

Tabelul 6.2.

Verificarea indirectă a teoriilor cu rază medie și cu nivel maxim de generalitate prin intermediul ipotezelor de lucru

Teoria de maximă generalitate (cuprinde ipoteze de nivel maxim, indirect testabile)	determină → include	Teoria cu rază medie de generalitate (cuprinde ipoteze de nivel mediu, indirect testabile)	determină → include	Ipoteze cu nivel minim de generalitate (direct testabile)
--	---------------------------	---	---------------------------	--

A doua cale de stabilire a ipotezelor în cercetările empirice o constituie experiența directă a cercetătorului, saturată de literatura științifică, care are capacitatea de a intui relații între faptele și fenomenele observate. Observând faptele și fenomenele din viața cotidiană se formulează ipoteze despre regularitatea probabilă a producerii lor, despre legăturile posibile dintre ele. De asemenea, analizând datele din cercetările empirice anterioare putem avea intuiția unor noi raporturi dintre variabile. Julian L.Simon (1969) afirmă că se cunosc mai multe aspecte din lumea înconjurătoare atunci când se reușește stabilirea raporturilor dintre două variabile. În evaluarea legăturilor, a raporturilor dintre variabile se va porni de la ceea ce este „vizibil cu ochiul liber”, arătând diferențele „care strigă”, pentru ca apoi, pe măsura cunoașterii, să căutăm diferențele care „șoptesc”. Evoluția cercetărilor privind schimbarea atitudinală oferă un bun exemplu în acest sens. Primele cercetări sistematice au vizat caracteristicile sursei mesajelor persuasive. S.E. Asch (1948) a testat legătura dintre prestigiul sursei și capacitatea de influențare a mesajului persuasiv; C.Hovland (1951) a pus în relație competența sursei și schimbarea atitudinilor în urma expunerii la mesajele persuasive. În fine, H.C. Kelman (1961) a verificat raportul dintre atractivitatea sursei și schimbarea atitudinală. Prestigiul, competența, atractivitatea sunt caracteristici „vizibile”. Modul de tratare a informațiilor constituie o variabilă „ascunsă”. Cercetătorii și-au pus relativ târziu problema privind legătura dintre modul de tratare a informațiilor și schimbarea atitudinilor: R.E. Petty și J.T. Cacioppo (1983) au formulat ipoteza existenței a două căi (centrală și periferică) de tratare a informațiilor. Tratarea centrală presupune centrarea subiectului pe conținutul argumentării, iar tratarea periferică, mai superficială, se axează pe caracteristicile de suprafață ale mesajului (lungimea, numărul de argumente etc.).

A treia modalitate pentru noi ipoteze o reprezintă analogia. O serie întreagă de ipoteze sociologice au fost stabilite prin analogie cu fenomenele fizice, chimice, biologice. Referindu-ne tot la problema schimbării atitudinilor observăm că una dintre cele mai fertile ipoteze privind rezistența la persuasiune – ipoteza inoculării, formulată de W.J. McGuire (1964), a fost stabilită prin analogie cu strategia medicală de sporire a rezistenței organismului la îmbolnăvire prin vaccinare. Analog, subiecții expuși la o serie de argumente slabe resping mai apoi argumentele puternice ale mesajelor contraatitudinale.¹⁵⁰

M.Comșa menționează *forma de exprimare* drept un criteriu utilizat în elaborarea ipotezelor. O ipoteză trebuie să specifice care este variabila dependentă și cea independentă, precum și relația dintre acestea. În funcție de respectivele dimensiuni, se deosebesc formulări de tip „**dacă – atunci**”, **matematic, continuu** și de tip **diferență**. În cazul formulării de tip „*dacă – atunci*” ipoteza ia *forma* „*dacă x – atunci y*”, formulare numită și implicație în logică. S.Krausz specifică că astfel de formulări reprezintă situația în care o variabilă/cauză (independentă) produce un efect (variabilă dependentă). Spre exemplu, enunțul „*grupurile de muncă mici sunt mai coezive*” pune în relație ipotetică variabila „mărimea grupului” cu efectul – „coeziunea” lui. Cercetarea urmează să confirme ori nu faptul că dacă grupul este mic că mărime (număr de membri), el este mai coeziv decât grupurile mari, cu mulți membri. Ipoteza astfel formulată are două componente: un enunț supozițional (*dacă ...*) și unul concluziv (*atunci ...*). Forma simplă „*dacă x – atunci y*” poate fi amendată ca o consecință a complexității vieții sociale, apărând și variante atât în privința enunțului supozițional, cât și a celui concluziv:

- „*dacă x1, x2 ... xn, atunci y1, y2 ... yn*” este situația în care mai multe cauze generează mai multe efecte;

¹⁵⁰ A se vedea: Chelcea S. *Tehnici de cercetare sociologică*, p.32-33.

- „dacă $x_1, x_2 \dots x_n$, atunci y ”, când mai multe cauze ipotetice conduc la un efect;
- „dacă x , atunci $y_1, y_2 \dots y_n$ ” este situația unei cauze care produce mai multe efecte.

Aceste variante sugerează necesitatea ca în formularea ipotezelor să se aibă în vedere interdependența faptelor și fenomenelor și modificările ce pot interveni între elementele unei situații, modificări ce obligă la schimbări în formularea ipotezelor.

Formularea de tip **matematic** (este adecvată doar în cazul variabilelor evaluate cantitativ) poate fi de genul $Y = f(X)$, unde Y este funcție de X ($P = 10 - 1/2E$, adică nivelul de prejudecată este egal cu 10 minus jumătate din nivelul educației). **Formularea continuă** ia forma „cu cât mai mare/mic Y ” (cu cât mai mare nivelul de educație cu atât mai mic nivelul de prejudecată). Formularea de **tip diferență** se referă la diferența înregistrată de o variabilă cantitativă sau calitativă în cadrul categoriilor altei variabile (calitative). Dacă variabila independentă este una calitativă, se va folosi formularea de tip diferență, nu pe cea de tip continuu. Prin urmare, formularea ipotezelor nu este un proces simplu, demersul de la o „afirmație” mai mult sau mai puțin specific la ipoteza corespunzătoare fiind uneori destul de dificil. Acest parcurs este ilustrat de următoarele exemple de formulare/clarificare a unei ipoteze.

Tabelul 6.3.

Exemple de formulare/clarificare a ipotezei

Afirmație	Întrebări	Răspunsuri
Sărăcia duce la analfabetism	Care sunt variabilele? Care este unitatea de analiză? Cum anume măsurăm variabilele?	Nivelul de sărăcie și analfabetismul Națiunea (poate fi și individul) PIB mediu pe locuitor, respectiv ponderea analfabeților (variable cantitative)

	<p>Care este sensul relației?</p> <p>Alegerea formulării adecvate</p>	<p>Sărăcia este variabilă independentă și analfabetismul – variabilă dependentă.</p> <p>Dacă PIB mediu pe individ este scăzut, atunci rata analfabetismului va tinde să fie mare.</p> <p>Dacă PIB mediu pe individ este ridicat, atunci rata analfabetismului va tinde să fie mică.</p>
--	---	---

Exemplele respective au un punct comun, și anume – faptul că relația statuată nu este una absolută (adevărată sau falsă), ci una probabilistă (formulări de tipul „*tind să*” sau „*într-o măsură mai mare – mai mică*”). Chiar dacă formulări ale ipotezelor de tip „*dacă – atunci*” sau de tip matematic dau iluzia unor afirmații absolute, caracter probabilist apare și aici (relația de dependență este definită cel mai adesea relativ la eșantioane de populație, indivizii statistici se abat mai mult sau mai puțin de la regula teoretică). Aceste formulări sunt conforme cu imaginea asupra realității sociale ca o realitate complexă, cu determinări și interacțiuni multiple.¹⁵¹

În formularea ipotezei sunt conținute **trei categorii de termeni**:

- ***termeni care se referă la clasa/clasele de unități ori structuri analizate.*** Este vorba de universul la care se referă ipoteza, univers ce poate fi compus din indivizi, grupuri, organizații, instituții, localități, circumscripții etc. La rândul lor, aceste unități pot rezulta

¹⁵¹A se vedea: Comșa M. *Designul și practica cercetării sociale*. Universitatea Babeș-Bolyai/http://sites.google.com/site/mirceacomsa/LI_DC_draft_curs_design_comsa.pdf?attredirects=0, p.46-47.

dintr-o înregistrare și cuprindere exhaustivă, dintr-o eșantionare riguroasă ori dintr-o selecție intenționată. Important este ca clasa de unități să fie specificată, precizată, deci să se evite formulări de genul „în grup ...”, „în organizație ...” etc., care sunt prea generale și sugerează că ipoteza s-ar referi la orice grup ori organizație. Grupul poate fi de muncă, familial, de prieteni, de infractori, de divertisment etc. Organizația poate fi economică, politică, culturală, științifică, militară, religioasă etc. Ori este de presupus că anumite fenomene (coeziunea, relațiile, conducerea, controlul, organizarea etc.) se manifestă diferit în ele, deci și ipotezele trebuie să indice aria la care se referă;

- ***termeni care definesc atributele variabile ale clasei/claselor analizate.*** Sub acest aspect este vorba de nivelul de abstractizare la care este formulată ipoteza. Ea poate fi formulată folosind concepte generale, enunțuri foarte abstracte (deci, la „nivel teoretic”) fără folosirea unor termeni cu incidență empirică directă (de aceea vor fi numite ipoteze teoretice). Dar ipoteza poate folosi termeni predicativi (atributivi) cu incidență empirică evidentă, și atunci va fi taxată ca ipoteză empirică;

- ***termeni care indică tipul de relație ce se presupune a exista între atribute ori setul de atribute, ori între unitățile și/sau structurile analizate.*** A fost indicat deja tipul cel mai obișnuit („dacă ... atunci ...”), dar există o multitudine de formulări, precum: *determină, cauzează, cu cât ... cu atât ..., conduce la, produce, asigură, generează, variază, depinde, este proporțional (direct, invers) cu, corelează, se schimbă odată cu, reflectă, este contingent cu, influențează* etc.¹⁵²

¹⁵² A se vedea: Vlăsceanu L. *Metodologia cercetării sociologice*. București, 1982, p.247-251.

6.4. Validitatea ipotezelor

Poetul și teoreticianul german Novalis (a.v.1772-1801) spunea că ipotezele sunt niște plase și doar cel care le aruncă va putea ceva prinde. S.Chelcea confirmă afirmația, dar o desfășoară metaforic: trebuie să înnozi plasele astfel, încât să mărești probabilitatea de a prinde și, pe cât posibil, chiar exemplare uriașe. Astfel se pune problema condițiilor de validitate a ipotezelor.

Caseta 6.2. Condiții de validare a ipotezei

Pentru a fi valide, ipotezele trebuie să se fondeze pe fapte reale, să fie verificabile (*să utilizeze concepte operaționale*) și specifice (*să nu se piardă în generalități*) (M.Grawitz, 1972).

Totodată, chiar dacă pentru a fi valide ipotezele trebuie să fie în conformitate cu conținutul actual al cunoașterii științifice, trebuie subliniat că doar ipotezele îndrăznețe sunt cu adevărat unelte eficiente pentru producerea adevărului. „O ipoteză (teorie) este îndrăzneată dacă are un înalt nivel de generalitate, dacă explică o mare varietate de fapte și legi științifice cunoscute, inclusiv fapte între care nu s-a văzut până atunci nicio legătură; este îndrăzneată dacă are, în general, un conținut bogat, dacă spune mult peste ceea ce se știa despre domeniul la care se referă în momentul când a fost formulată; este îndrăzneată dacă reprezintă o descriere structurală a lumii așa cum este ea dincolo de nivelul aparenței și cu atât mai îndrăzneată cu cât este mai mare distanța dintre lumea aparențelor și realitatea descrisă de această ipoteză; este îndrăzneată sau riscantă dacă face predicții despre evenimente și fenomene observabile încă necunoscute; îndrăzneala și caracterul ei riscant sporesc pe măsură ce cresc numărul, varietatea și exactitatea acestor predicții”¹⁵³.

¹⁵³ A se vedea: Popper K.R. *Logica cercetării*. București, 1981, p.34-35.

O ipoteză trebuie să îndeplinească la cel mai înalt grad **caracteristicile interogațiilor de cercetare:**

– să fie simplă, specifică și clară conceptual, fiabilă și pertinentă. Posibilitatea operaționalizării se referă la posibilitatea exprimării conceptelor implicate într-o formă măsurabilă. O ipoteză trebuie să fie de asemenea specifică, adică să precizeze, sub forma unei afirmații declarative, relația așteptată dintre aceste variabile în termeni de direcție (relație pozitivă/negativă sau chiar inexistența unei relații în anumite situații) și condițiile în care această relație apare sau va fi observată. Condițiile se referă la unitatea de analiză, timp, spațiu, menționarea lor fiind necesară deoarece condiții diferite pot duce la date care să susțină sau nu o ipoteză. O situație destul de frecventă relativ la influența condițiilor o constituie unitatea de analiză, deseori schimbarea acesteia modificând sau anulând existența relației. Translația concluziilor de la un nivel de analiză la altul duce frecvent la așa-numita eroare ecologică. Spre exemplu, relația dintre educație și partizanatul politic poate fi studiată la nivel de individ, grup sau secție de vot, concluzia (existența sau nu a corelației/cauzalității) putând diferi în funcție de unitatea de analiză aleasă;

– să fie exprimată într-o formă observabilă, adică, trebuie să indice modalitatea de verificare empirică a ceea ce afirmă, precum și implicațiile empirice, condițiile în care poate fi falsificată;

– trebuie să existe posibilitatea să fie testată/verificată, în sensul că trebuie să existe instrumentele necesare pentru măsurarea variabilelor sau cel puțin să existe posibilitatea de a construi astfel de instrumente;

– trebuie să fie relaționată cu cunoștințele anterioare, în sensul că trebuie să rezulte din cunoștințele precedente și să vizeze modificarea, completarea lor. Cel mai adesea o ipoteză rezultă sau este dedusă dintr-o teorie, iar susținerea ei empirică influențează teoria respectivă. O ipoteză trebuie să nu fie condiționată axiologic („value-free”), în sensul că valorile sau preferințele subiective ale

cercetătorului să nu fie implicate în formularea ei. Deoarece acest lucru este dificil de realizat uneori, soluția preferată este ca acestea să fie conștientizate și prezentate ca atare. De asemenea, o ipoteză nu trebuie să conțină prejudecăți, cum se întâmplă uneori atunci când ipotezele sunt generate pe baza unor fapte de observație nesistematică (de exemplu: accidentele de circulație sunt în creștere din cauza șoferilor femei);

– trebuie să fie operaționalizabilă, altfel spus, să fie exprimată în termeni măsurabili (conceptele și relația dintre ele).¹⁵⁴

Validarea ipotezelor depinde de o serie de factori, între care se specifică condițiile praxiologice, nivelul de dezvoltare a științei, calitățile personale ale cercetătorului. Formularea și testarea ipotezelor, în diferite moduri, constituie o preocupare centrală atât în cercetările cantitative, cât și în cele calitative. În acest sens, S.Chelcea îl citează pe S.I. Miller (1994/1996), care menționa că în cercetările cantitative ipotezele sunt formulate a priori, iar în cele calitative a posteriori, chiar dacă în primul tip de cercetări, pentru testarea lor, se face apel la metode cantitative, iar în al doilea tip de cercetări se mobilizează, în principal, metode calitative, conținutul procesului de cercetare în științele socioumane fiind același – apropierea continuă de adevăr.

Întrebări de recapitulare:

1. Care sunt aspectele fundamentale care definesc noțiunea de ipoteză a cercetării?
2. Care sunt argumentele care susțin utilitatea ipotezei pentru o cercetare?
3. Care sunt principalele tipuri de ipoteze, în funcție de obiectivul cunoașterii științifice?
4. Ce se înțelege prin ipoteză nulă (sau ipoteză statistică)?

¹⁵⁴ A se vedea: Comșa M. *Designul și practica cercetării sociale*, p.45.

5. Care sunt modalitățile de elaborare a ipotezelor?
6. Care sunt caracteristicile pe care trebuie să le întrunească o ipoteză a cercetării?
7. Cum se validează ipotezele?

Sarcini de lucru individual:

- Elaborați ipoteze de cercetare reieșind din schema operațională.
- Pentru fiecare dintre ipotezele propuse prezentați o scurtă argumentare (fundamentare).
- Extrageți un număr de cel puțin 5 ipoteze din articole științifice specifice domeniului de sociologie sau de asistență socială.

Bibliografie selectivă:

1. BABBIE, Ea. *Practica cercetării sociale*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1274-1
2. CAPLOW, Th. *L'Enquête sociologique*. Paris: Armand Colin, 1970.
3. CAUC, I., MANU, B., PÂRLEA, D., GORAN, L. *Metodologia cercetării sociologice. Metode și tehnici de cercetare*. Ediția a II-a. București: Editura Fundației România de Măine, 2004. ISBN 9737251350
4. CAZACU, A. *Teorie și metodă în sociologia contemporană*. Partea I. București: Sirius și Hyperion XXI, 1991.
5. CHELCEA, S. *Tehnici de cercetare sociologică*. București: SNSPA, 2001.
6. COMȘA, M. *Designul și practica cercetării sociale*. Universitatea Babeș-Bolyai/http://sites.google.com/site/mirceacomsa/LI_DC_draft_curs_design_comsa.pdf?attredirects=0.
7. CLÉMENT, ÉL., DEMONQUE, Ch., HANSEN-LÖVE, L., KAHN, P. *Filosofia de la A la Z*. București: All, 1999. ISBN 973-684-299-1

8. ENĂCHESCU, C. *Tratat de teoria cercetării științifice*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 978-973-46-0410-4
9. FOULQUIÉ, P., SAINT-JEAN, R. *Dictionnaire de la Langue Philosophique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1962.
10. GRAWITZ, M. *Methodes des sciences sociales*. Paris: Dalloz, 1972.
11. KRAUSZ, S., STEGAR, I. *Metodologia și metodică sociologiei*. București: Matrix Rom, 2007. ISBN 978-973-755-210-5
12. MĂRGINEAN, I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2004. ISBN 973-683-480-8
13. OPARIUC-DAN, C. *Statistică aplicată în științele socio-umane. Noțiuni de bază – Statistici univariate*. Cluj-Napoca: ASCR, 2009.
14. POPPER, K.R. *Logica cercetării*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
15. VLĂSCEANU, L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2013. ISBN 978-973-46-3292-3

VII. CERCETAREA SOCIALĂ

7.1. Definierea și caracteristicile cercetării sociale versus cercetarea sociologică

7.2. Tipuri de cercetări sociale

7.3. Etapele cercetării sociale

Obiective:

- să definească noțiunea de cercetare;
- să compare cercetarea sociologică cu cea socială;
- să stabilească tipurile de cercetări sociale;
- să compare cercetările în corespundere cu criteriile de clasificare;
- să analizeze limitele diverselor tipuri de cercetare;
- să stabilească etapele cercetării;
- să compare traseul linear cu cel ciclic al cercetării;
- să evalueze o cercetare din perspectiva parcurgerii etapelor de cercetare;
- să exemplifice derularea unei cercetări.

Competențe:

- ✓ determinarea tipului de cercetare în funcție de fenomenul social;
- ✓ proiectarea unei cercetări științifice.

Cuvinte-cheie: cercetare științifică, cercetare socială, cercetare sociologică, tipuri de cercetare socială, etape ale cercetării.

7.1. Definierea și caracteristicile cercetării sociale versus cercetării sociologice

În literatura de specialitate se menționează că cercetarea științifică are funcția de a produce cunoștințe. Dar de ce avem nevoie să producem cunoștințe? Pentru că prin cunoașterea comună noi nu găsim răspuns la toate întrebările noastre. În cercetarea științifică are loc o debarasare de bănuielele proprii pentru a nu comite anumite greșeli. Problema dată este de o importanță deosebită în studiile care

fundamentează documente de politici sau de intervenție socială, în baza cărora se vor determina soluții pentru diverse probleme.

Etimologia termenului de cercetare o regăsim în latinescul *circitāre*, ceea ce semnifică a examina, a cerceta, a iscodi, a verifica. Reieșind din etimologia termenului, cercetarea este definită ca investigație, studiu în vederea descoperirii și punerii în evidență a noi cunoștințe (legi, fenomene, procese etc.). În același timp, cercetarea este analizată ca fiind o activitate sistematică de cunoaștere, care are drept scop obținerea de cunoștințe, date, informații noi etc., cu referire la studierea unor anumitor probleme prin utilizarea de metode standardizate speciale (experimentul, observația etc.).¹⁵⁵

Cu privire la definirea noțiunii de *cercetare științifică* menționăm că există o serie de abordări, printre care:

– cercetare orientată spre producerea de cunoștințe noi și descoperirea legităților, caracterizată prin *obiectivitate, reproductibilitate, concludență și acuratețe*, incluzând drept componente: formularea problemei, documentarea și analiza informației în domeniu, condițiile și metodele de soluționare a problemei, formularea ipotezelor, culegerea datelor, analiza și generalizarea rezultatelor, verificarea ipotezelor, formularea raționamentelor¹⁵⁶;

– modalitate de exercitare și dezvoltare a științei, de studiere prin intermediul metodelor științifice a proceselor și fenomenelor, a influenței asupra acestora a diversilor factori, a interrelațiilor dintre fenomene cu scopul de a obține răspunsuri și soluții convigătoare și utile pentru știință¹⁵⁷;

¹⁵⁵ A se vedea: Осипов Г.В. *Социологический энциклопедический словарь*. Москва, 1998, p.114.

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ A se vedea: Лудченко А.А., Лудченко Я.А., Примак Т.А. *Основы научных исследований: Учебное пособие*. Киев, 2001.

– proces de căutare sistematică de informații, de formulare de cunoștințe, de elaborare de teorii și de testare a acestora, în legătură cu un anumit domeniu de interes.¹⁵⁸

Un tip distinct de cercetare este cea desfășurată în domeniul social. *Cercetarea socială* este definită ca fiind **cercetarea axată pe studierea comportamentului oamenilor, grupurilor, proceselor sociale, care influențează dezvoltarea socială.**¹⁵⁹ Desfășurarea cercetărilor sociale este determinată de necesitatea proiectării de produse și servicii care să răspundă diferitelor nevoi ale oamenilor.

Caseta 7.1. Înțelegerea termenului de cercetare socială

Cercetarea socială este un studiu desfășurat de oamenii de știință și cercetătorii din domeniul social pentru a afla despre oameni și societăți, astfel încât să poată proiecta produse/servicii care să răspundă diferitelor nevoi ale oamenilor.

Ca știință socială, sociologia și-a dezvoltat propria metodologie de cercetare, imprimând un specific demersului de investigare. Astfel, *cercetarea sociologică* este definită în sursele bibliografice ca fiind:

– cercetarea obiectelor sociale, relațiilor, proceselor, orientată spre obținerea de informații noi și relevarea legităților de organizare a vieții sociale, fundamentate prin teorii, metode și procedee caracteristice sociologiei;¹⁶⁰

– un instrument de studiere sociologică a fenomenelor sociale în situații concrete prin intermediul metodelor, care permit colectarea de date cantitative și calitative, măsurarea, generalizarea și analiza informației sociologice;

¹⁵⁸ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași, 2000, p.18.

¹⁵⁹ A se vedea: Осипов Г.В. *Социологический энциклопедический словарь*, p.114.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

– cercetarea sociologică este procesul de colectare sistematică a informațiilor/datelor cu scopul testării unei teorii existente sau pentru a genera alta nouă.¹⁶¹

Din definițiile menționate *supra* pot fi stabilite anumite particularități și diferențe dintre cercetarea socială și cea sociologică. Sociologii ruși V.Dobrencov și A.Cravcenco au evidențiat câteva diferențe dintre cele două tipuri de cercetări, printre care:

– conceptul „cercetare socială” are o sferă mai largă comparativ cu conceptul „cercetare sociologică”;

– cercetarea socială nu este fundamentată printr-o știință, însă cercetarea sociologică este fundamentată prin sociologie;

– cercetarea sociologică are stabilite obiectul și problematica de cercetare, metode sociologice, în schimb cercetarea socială nu le are stabilite;

– cercetarea sociologică este marcată de metode specifice, pe care nu le prezintă cercetarea socială;

– cunoașterea în cercetarea sociologică este una de natură intradisciplinară, iar în cazul cercetării sociale – de natură interdisciplinară etc.¹⁶²

Problema cu privire la diferențele dintre cercetarea socială și cea sociologică încă nu a fost definitiv soluționată de către cercetători, care continuă să contrapună aceste două tipuri de cercetări.

Primele cercetări sociologice de teren au avut loc în perioada primei revoluții industriale din Marea Britanie. Cercetările sociologice concrete au o istorie de cel puțin 100 de ani, fiind dezvoltate ca urmare a schimbărilor sociale, a revoluției industriale și a sărăciei. Unul dintre momentele istorice de o relevanță deosebită pentru dezvoltarea domeniului a fost publicarea în anul 1722 a lucrării *Jurnal din anul ciumei*, elaborată de D.Defoe. Autorul

¹⁶¹ A se vedea: Kendell D. *Sociology in Our Times*, 2001, p.40.

¹⁶² A se vedea: Добреньков В.И., Кравченко А.И. *Методы социологического исследования*. Москва, 2006, p.32.

prezenta realist lumea interlopă londoneză, utilizând multiple surse de date, printre care: actele statistice din *Buletinele mortuare săptămânale*, informațiile din conversațiile cotidiene, din ordonanțele Lordului Primar al Londrei, din istorioarele și anecdotele referitoare la „ciuma săracilor”, date de observație.

C.A. Moser (1967) menționa că istoricul anchetelor din Marea Britanie ar trebui să demareze cu lucrarea lui M.Eden *The State of the Poor in the History of the Labouring Classe in England*, publicată în anul 1792, cu lucrarea lui H.Mayhew *London Life the London Poor* (1861) sau cu lucrarea lui Ch.Booth, în 17 volume, *The Life and Labour of the People of London* (1889–1902), în care autorul a abordat problema sărăciei. Astfel, C.A. Moser conchide că „părintele” anchetei sociale științifice ar trebui considerat Ch.Booth.¹⁶³

7.2. Tipuri de cercetări sociale

Analiza lucrărilor de referință în domeniul metodologiei de cercetare a evidențiat o varietate a cercetărilor socio-umane empirice. Acestea pot fi clasificate în conformitate cu o serie de criterii, care sunt reprezentate în figura ce urmează.

În corespundere cu Figura 7.1. , cercetările pot fi clasificate:

(1) În funcție de principiul metodologic al cercetării sociologice – unitatea dintre teoretic și empiric – pot fi identificate: *cercetarea sociologică „teoretică”* („sociologie de cabinet”) și *cercetarea sociologică „empirică”* (sociologie de teren). Cercetarea teoretică semnifică utilizarea și testarea unor teorii sociologice¹⁶⁴ ce contribuie la formarea unor noi principii și la dezvoltarea unor noi

¹⁶³ A se vedea: Chelcea S. *Inițiere în cercetarea sociologică*. București, 2004, p.89.

¹⁶⁴ A se vedea: Санжаревский И.И. *История, методология и техника исследования проблем общества и личности в социологии*. Изд. 4-е, испр. и доп. Тамбов, 2012.

cercetări, care pot fi de lungă durată și costisitoare,¹⁶⁵ în schimb cercetarea de teren/empirică presupune observarea directă a realității sociale, prin aplicarea unor metode și tehnici specifice de culegere a informațiilor și de prelucrare a lor.¹⁶⁶

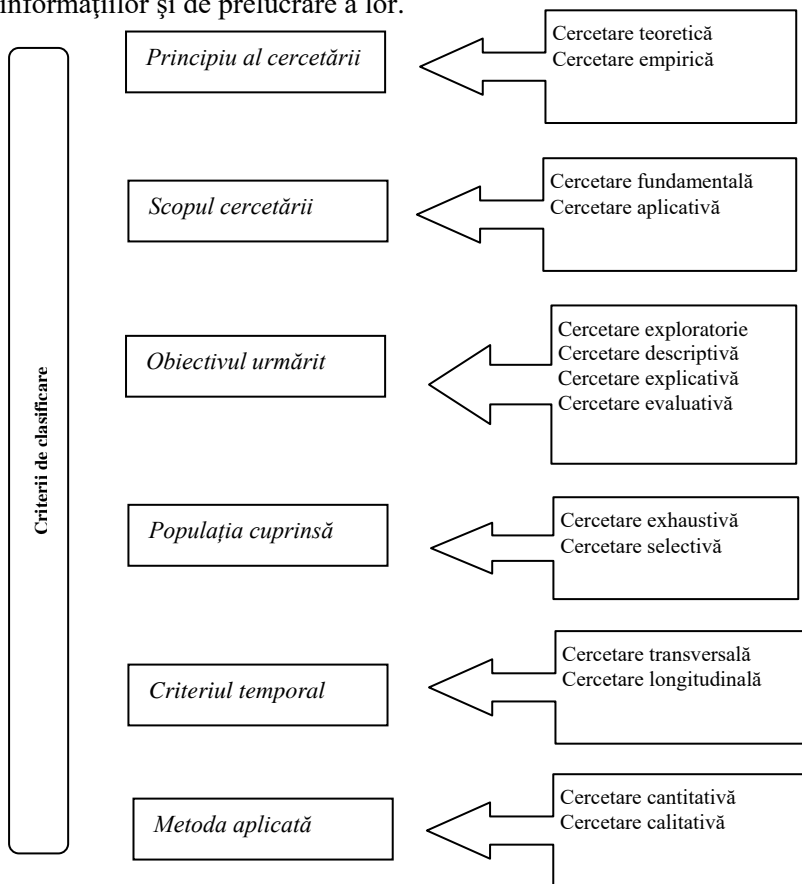

Fig.7.1. Tipologia cercetărilor sociale

¹⁶⁵ A se vedea: Лудченко А.А., Лудченко Я.А., Примак Т.А. *Основы научных исследований: Учебное пособие*, 2001.

¹⁶⁶ A se vedea: Chelcea S. *Inițiere în cercetarea sociologică*, p.90.

Rezultatele cercetării de teren sunt de obicei teoretizate, contribuind ulterior la identificarea unor noi arii de cercetare.

(2) În conformitate cu scopul lor, cercetările pot fi:

a) *fundamentale*, axate pe cunoașterea conexiunilor dintre diverse fenomene sociale, pe studierea unor teme esențiale,¹⁶⁷ a legității de producere a acestora și eliminarea ambiguităților.¹⁶⁸ Aceste cercetări de obicei sunt realizate de mediul academic, sunt de durată și conduc spre direcții noi de cercetare;

b) *aplicative*, axate pe analiza unor probleme sociale concrete și pe valorificarea rezultatelor în soluții pentru rezolvarea acestora; aceste cercetări răspund nevoii societății¹⁶⁹, sunt desfășurate în termeni restrânși și au ca finalitate propunerea de soluții viabile pentru problema cercetată.

(3) În funcție de obiectivul urmărit, cercetările sunt:

a) *explorative*, care mai sunt numite „studii de fezabilitate” sau „studii pilot”, sunt realizate cu scopul explorării unui subiect necunoscut, prin acest studiu cercetătorul familiarizându-se asupra fenomenului. Acest tip de cercetare utilizează metode calitative de culegere a datelor, precum focus grupul sau discuțiile în cadrul unor grupuri mici, în cele mai dese cazuri în afara unui instrument de cercetare. Valoarea acestui tip de studii constă în rolul acestora în procesul de documentare a cercetătorului asupra unui subiect nou de cercetare, neexplorat până la moment. Totodată, limita principală a acestui tip de cercetare constă în faptul că rareori oferă răspunsuri satisfăcătoare și definitive la întrebările de cercetare, dat fiind selecția persoanelor/grupurilor cercetate, care ar putea să nu fie parte a eșantionului în alte studii realizate ulterior (considerându-se irelevante);

¹⁶⁷ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.103.

¹⁶⁸ A se vedea: Chelcea S. *Inițiere în cercetarea sociologică*, p.96.

¹⁶⁹ A se vedea: Лудченко А.А., Лудченко Я.А., Примак Т.А. *Основы научных исследований: Учебное пособие*, 2001.

b) *descriptive* sunt studiile științifice sociale care au ca scop major să descrie situațiile și evenimentele. Pentru că observația științifică este atentă și deliberată, descrierile științifice sunt de obicei mai corecte și mai precise decât cele obișnuite. Un exemplu elocvent de cercetare descriptivă este recensământul, având drept scop descrierea corectă și precisă a unui spectru de caracteristici ale populației;

c) *explicative*, care au ca scop valorificarea relațiilor dintre fenomenele sociale.¹⁷⁰ Acestea sunt analizate în comparație cu cercetările descriptive, menționându-se că dacă studiile descriptive răspund la întrebări de tipul „ce?”, „unde?”, „când?” și „cum?”, atunci cercetările explicative – la întrebări de tipul „de ce?”. Spre exemplu, raportarea intențiilor de vot ale populației are caracter descriptiv, însă raportarea motivelor pentru care unele persoane intenționează să voteze pentru candidatul X, iar alții pentru candidatul Y are caracter explicativ.¹⁷¹

Comparând cercetările descriptive și cele explicative putem conchide că în timp ce cercetările explicative își propun testarea ipotezelor, cercetările descriptive oferă informații pentru formularea ipotezelor. Totuși, astăzi nu putem demarca cercetările descriptive de cele explicative, căci orice cercetare explicativă conține și o descriere a situației, și orice cercetare descriptivă este un început al unei explicații teoretice. Prezentarea în această formă a celor două tipuri de cercetări reprezintă o abordare extremă;

d) *evaluative*, care constau în determinarea efectelor diferitelor acțiuni întreprinse în societate¹⁷² sau realizate cu scopul de a determina impactul unor intervenții sociale sau de a identifica și aprecia sistematic efectele generate de tratamente, programe, politici,

¹⁷⁰ A se vedea: Chelcea S. *Inițiere în cercetarea sociologică*, p.94.

¹⁷¹ A se vedea: Babbie Ea. *Practica cercetării sociale*. Iași, 2010, p.137-140

¹⁷² A se vedea: Șandor, S.D. *Metode și tehnici de cercetare în științele sociale*. București, 2013, p.49.

practici și produse.¹⁷³ În cadrul acestui tip de cercetare pot fi identificate câteva subtipuri:

- studii de evaluare a necesităților, care au ca scop determinarea existenței sau răspândirii unei probleme în cadrul unui segment de populație;
- studiile cost-beneficiu, care determină dacă rezultatul unui program poate fi justificat prin costul acestuia (nu doar financiar, dar și de alte tipuri);
- studiile de monitorizare, care furnizează un flux continuu de informații despre un fenomen care prezintă interes;
- studiile de evaluare a programului sau evaluarea rezultatelor prin care se determină dacă o intervenție socială a produs rezultatul intenționat.¹⁷⁴

(4) În dependență de populația cuprinsă în cercetare, cercetările pot fi:

- *exhaustive* sau *generale*, când studiului este supusă întreaga populație, cel mai elocvent exemplu fiind recensământul;
- *selective*, realizate pe eșantioane extrase din populația generală¹⁷⁵, care sunt desfășurate cu o frecvență mai mare decât cercetările fundamentale, ținându-se cont de avantajele de ordin aplicativ, economic și de cunoaștere.

(5) Din perspectivă temporală, cercetările se clasifică în:

a. *studii transversale*, care se bazează pe observații pe un eșantion dintr-o populație sau pe un fenomen la un anumit moment de timp;¹⁷⁶

¹⁷³ A se vedea: Jupp V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași, 2010, p.93.

¹⁷⁴ A se vedea: Babbie Ea. *Practica cercetării sociale*, p.475-476.

¹⁷⁵ A se vedea: Coman Cl. *Statistică aplicată în științele sociale*. Iași, 2011, p.77.

¹⁷⁶ Exemplu: Studiul „Violența față de femei în familie în Republica Moldova, 2011. Disponibil pe: https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Violenta/Raport_violenta_fam.pdf

b. *studii longitudinale* axate pe colectarea de informații în diferite momente de timp, permițând analiza comparativă. În categoria studiilor longitudinale sunt incluse următoarele tipuri de studii:

– studiul de tendință este un tip de studiu longitudinal, în care o caracteristică dată unei populații este monitorizată în timp. Studiul Barometrul opiniei publice este un exemplu de acest tip de studiu;¹⁷⁷

– studiul de cohortă este un studiu în care cercetătorul examinează anumite subpopulații, numite cohorte, pe măsură ce acestea se schimbă în timp. În cazul dat populația investigată nu se schimbă, doar obiectul cercetării se poate schimba. Acest tip de studiu se realizează de cele mai deseori în studiile demografice;

– studiul panel reprezintă un tip de studiu longitudinal, în care datele sunt colectate de la aceeași populație în anumite momente de timp. Un exemplu elocvent de acest tip de studiu este studiul *Generații și Gen*, realizat cu scopul identificării schimbărilor de comportament reproductiv într-o populație, care se realizează în câteva valuri (2-3 valuri).¹⁷⁸ O limită a studiilor panel este uzura panelului, în sensul că unii participanți din primul val nu ar putea participa la următoarele valuri, fapt ce contribuie la distorsionarea datelor.¹⁷⁹

Utilizarea studiilor longitudinale sau transversale derivă din tipul de date obținute, studiile longitudinale având un avantaj evident asupra celor transversale, furnizând informații care descriu procesele de-a lungul timpului, chiar dacă implică costuri mari.

(6) În dependență de metoda și datele obținute, cercetările se clasifică în:

¹⁷⁷ Metodologia și rezultatele BOP a se vedea pe <https://ipp.md/sectiuni/barometrul-opinii-publice/>

¹⁷⁸ Metodologia internațională a studiului GGP a se vedea pe <https://www.ggp-i.org/data/methodology/>

¹⁷⁹ A se vedea: Babbie Ea. *Practica cercetării sociale*, p.156-160.

– *cercetări cantitative* care au un traseu deductiv și care își propun culegerea de date în formă numerică în vederea analizei cantitative, fiind asociate cu tradiția pozitivistă¹⁸⁰, prin utilizarea de metode și tehnici structurate, de observare din exterior¹⁸¹, permițând determinarea parametrilor specifici manifestărilor fenomenelor (frecvență, probabilitate, intensitate);

– *cercetări calitative* ce comportă caracteristici ale design-ului inductiv de studiere a fenomenelor sociale și investighează aspecte ale vieții sociale ce nu sunt verificabile printr-o măsurare cantitativă, fiind asociate cu sociologia interpretativă, fenomenologia, antropologia culturală etc.; contribuie la evidențierea naturii fenomenelor sociale prin utilizarea de metode și tehnici nestructurate și semistructurate care pot furniza o înțelegere „mai profundă” a acestora¹⁸² și favorizează înțelegerea subiectivității umane.

Ch.Ragin, în lucrarea *Constructing Social Research: The Unity and Diversity of Method*, analizează 3 tipuri de strategii de cercetare, dat fiind coerența și frecvența utilizării acestora în câmpul cercetărilor sociale:

1. *Cercetări calitative pentru studierea asemănărilor* – cercetătorul examinează intensiv câteva cazuri, studiind aprofundat o multitudine de aspecte ale acestora, având drept scop crearea unui profil social.

2. *Cercetări comparative pentru studierea diversității* – cercetătorul studiază în mod comprehensiv un număr moderat de cazuri, relevând tiparele diferențelor și asemănărilor dintre acestea în ceea ce privește un număr moderat de aspecte, cu scopul de a identifica diversele mecanisme sociale care operează între cazuri.

¹⁸⁰ A se vedea: Jupp V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*, p.87-88.

¹⁸¹ A se vedea: Iluț P. *Abordarea calitativă a socioumanului: concepte și metode*. Iași, 1997, p.40-41.

¹⁸² A se vedea: Silverman D. *Intereptarea datelor calitative: metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii*. Iași, 2004, p.48-49.

3. *Cercetări cantitative pentru studierea covariației variabilelor* – cercetătorul studiază extensiv un număr foarte mare de cazuri, evidențiind covariația unui număr relativ mic de aspecte, având ca scop de a identifica tipare ample de regularități.¹⁸³

În funcție de interesul cunoșterii, cercetarea calitativă poate fi de câteva tipuri:

– *cercetare etnografică* presupune descrierea și interpretarea tiparelor¹⁸⁴ culturale, a credințelor, valorilor, normelor, ritualurilor caracteristice unui grup (spre exemplu, cercetarea bandelor de infractori, a plasamentului în servicii sociale etc.);

– *cercetare etnometodologică*, axată pe studiul a „ce” și „cum” fac actorii sociali diverse lucruri în viața cotidiană, examinându-se metodele și procedurile aplicate (spre exemplu, cercetarea îngrijirii la domiciliu a vârstnicilor singuratici etc.);

– *cercetare fenomenologică* reprezintă descrierea, înțelegerea și interpretarea înțeleșurilor experiențelor de viață (spre exemplu, cercetarea experienței divorțului, primei nașteri etc.).¹⁸⁵

Necesitatea de cunoaștere profundă și complexă a realității sociale impune combinarea strategiilor de cercetare calitativă și cantitativă, dat fiind complementaritatea acestora.

Alte tipuri de cercetări reflectate în sursele de specialitate sunt:

a) *cercetarea normativă*, care are ca scop identificarea caracteristicilor pe care ar trebui să le aibă un anumit obiect sau o anumită acțiune, prin identificarea celor mai bune căi pentru a le îmbunătăți;¹⁸⁶

¹⁸³ A se vedea: Rughiniș C. *Explicația sociologică*. Iași: 2007, p.42, apud Ragin Ch., 1994, p.48-49.

¹⁸⁴ Prin tipar se înțelege model de gândire, acțiune, comportament

¹⁸⁵ A se vedea: Oceretnii A., Scârneci-Domnișoru F. Cercetare. În: Neamțu G. (coord.) *Enciclopedia asistenței sociale*. Iași, 2016, p.214-215.

¹⁸⁶ A se vedea: Șandor S.D *Metode și tehnici de cercetare în științele sociale*, p.51.

b) *cercetarea narativă* este studiul care utilizează sau analizează materiale narative, fiind un tip de cercetare calitativă. Informațiile pot fi culese sub formă de povești sau alte forme, fiind povestite anumite evenimente, întâmplări, experiențe etc. Cercetarea se realizează pe grupuri mici de persoane, obținându-se date complexe¹⁸⁷, cercetătorul având posibilitatea de a analiza perspectiva individuală a povestitorului și nu cea a societății sau comunității. F.Scârnci identifică în acest caz *cercetări biografice* (povestea vieții sau istoria vieții) și *cercetări de istorie orală*.¹⁸⁸ Cercetarea biografică se referă la povestea vieții, fiind descrisă experiența de viață a unei persoane (spre exemplu, prin povestea vieții unui tânăr dependent de droguri asistat social se va încerca de a se determina modalitatea în care serviciile de asistență socială au contribuit la reabilitarea socială a acestuia, raportul dintre tânăr și specialiști etc.) sau a unui grup (spre exemplu, constituirea unor povești ale grupurilor de tineri delincvenți, copii ai străzii etc.). Cercetarea de istorie orală reprezintă o cercetare a unor evenimente din perioade de timp trecute, care nu sunt fixate prin anumite documente, bazată pe amintiri și interpretări ale participanților la studiu;

c) *cercetarea-acțiune* (termen introdus de L.Kurt în anul 1946), care se efectuează concomitent cu participarea activă la schimbarea socială sau care vizează îmbunătățirea situațiilor sociale prin intervenții de schimbare, implicând un proces de colaborare între cercetători și participanți, fiind în același timp o cercetare aplicată, implicată, combinată și angajată, întrunind următoarele caracteristici: este naturalistă, recurge la metode calitative de culegere a datelor și la metode de analiză calitativă sau cvasi-calitativă și oferă ocazia unei explicări și a unei analize a acțiunii decât a unei expuneri a rezultatelor. Un tip distinct de cercetare-acțiune este cercetarea

¹⁸⁷ A se vedea: Lieblich A., Tuval-Mashiach R., Zilber T. *Cercetarea narativă. Citire, analiză și interpretare*. Iași, 2006.

¹⁸⁸ A se vedea: Scârnci F. *Îndrumar de cercetare calitativă în științele sociale*. Brașov, 2006, p.37.

participativă,¹⁸⁹ care se aplică inclusiv pe larg în studiile de asistență socială. Optarea pentru cercetarea participativă este argumentată de tipul de abordare de „jos în sus” a realității sociale, punându-se un accent deosebit pe viziunile și experiențele de la nivel local. Acest aspect vine să combată modelul cercetării convenționale/tradiționale considerată un „model elitist”, care transformă „subiecții cercetării” în „obiectele cercetării”. Prin cercetarea participativă membrii comunităților învață să își identifice nevoile și să acționeze astfel încât să fie determinate soluții viabile, adaptate la specificul comunității. Cercetătorii J.Swain și S.French prezintă următoarele caracteristici ale cercetărilor participative:

1) cercetătorul își propune să reflecteze, să exploreze și să disemineze părerile, sentimentele și experiențele participanților la cercetare din punctul lor de vedere. Astfel, punctul de vedere este unul al participanților și nu al cercetătorului, rolul acestuia fiind organizarea celor expuse de către participanți;

2) participarea presupune implicarea participanților în design-ul, desfășurarea și evaluarea cercetării în curs, transformând participanții în co-cercetători;

3) cercetarea participativă este o cercetare mai mult *împreună* cu, decât *pe oameni*. Ceea ce preocupă cercetătorul sunt atât datele care urmează a fi colectate, cât și modul de interacțiune și cooperare a localnicilor pe parcursul cercetării;

4) procesul de cercetare în sine este văzut ca proces al schimbării, caracterizat cel mai frecvent ca proces de împuternicire a localnicilor;

¹⁸⁹ A se vedea: Oceretnii A. Cercetarea participativă: limite și avantaje în investigarea socialului. În: *Școala internațională de metodologie în științele socio-umane*. Chișinău, 2016, p.175-185.

5) cercetarea poate fi un proces al schimbării prin faptul că influențează, spre exemplu, politicile și practicile sociale, reflectând profesional opiniile utilizatorilor de servicii.¹⁹⁰

Nu orice tip de dialog sau interacțiune cu localnicii poate fi considerat ca fiind „cercetare participativă”, iar cercetătorii pot să se identifice ca angajați în cercetare participativă atunci când, de fapt, ei sunt implicați doar în relații contractuale cu localnicii. Astfel, cercetătorul S.Biggs, investigând problemele din domeniul agriculturii, a determinat 4 modele de participare, printre care:

✓ *participare contractuală* – localnicii sunt contractați în proiecte de cercetare pentru a lua parte la studiu;

✓ *participare consultativă* – localnicii sunt consultați de către cercetători înainte de intervenție;

✓ *participare colaborativă* – cercetătorii și localnicii lucrează împreună la proiecte inițiate, proiectate și gestionate de către cercetători;

✓ *participare colegială* – cercetătorii și localnicii lucrează împreună ca și colegi cu abilități și cunoștințe diferite, aflați într-un proces de învățare reciprocă, în care localnicii exercită control asupra procesului.

Apariția și aplicarea cercetărilor participative sunt determinate de particularitățile de manifestare a fenomenelor sociale, care impune cercetătorul să-și adapteze strategia de cercetare, astfel încât rezultatele investigației să permită determinarea unor soluții optime. Acest fapt se datorează particularităților metodologiilor participative, care sunt identificate ca fiind *reflexive*, *flexibile* și *interactive* comparativ cu modelele liniare rigide ale cercetărilor convenționale. Punctul forte al cercetărilor participative constă în explorarea/descoperirea cunoștințelor și a experiențelor locale, prin adaptarea inovatoare a metodelor de cercetare la contextul local;

¹⁹⁰ A se vedea: Swain J., Frech S. Cercetarea dizabilităților. În: Jupp V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași, 2010, p.131.

d) *cercetarea vizuală* reprezintă studiul unor date de tip vizual, precum fotografia, desenul și filmul. F.Scârnci-Domnișoru prezintă cercetarea datelor vizuale din perspectiva avantajelor datelor vizuale: înregistrarea detaliată a realității; surprinderea lucrurilor care se desfășoară prea repede pentru a putea fi observate; prezentarea holistică a realității, acestea fiind mai puțin selective decât observațiile; capacitatea de a depăși bariere culturale și lingvistice (în special în cazul copiilor, care mai ușor se exprimă prin desen, sau în cazul cercetătorilor străini) etc.¹⁹¹ Datele vizuale au fost utilizate în cercetarea propagandei, a practicii fotografice și a semnificației imaginii fotografice (studii realizate de echipa coordonată de P.Bourdieu), a problemelor refugiaților, a comunităților rurale etc.;

e) în funcție de strategiile aplicate, I.Mărginean identifică: studii cu aplicarea de strategii *experimentale* și *neexperimentale*; strategii *comparative* și *noncomparative*; strategii *cu o singură metodă* sau *cu mai multe metode*; studii de caz (monografii) sau ale fenomenelor de masă; *cu interacțiunea* cercetător-subiect și *fără interacțiune*; *interactivă* (se conferă un rol activ subiectului în definirea cercetării) și *noninteractivă*;¹⁹²

f) în funcție de numărul de metode aplicate, strategiile de cercetare pot cuprinde aplicarea unei singure metode sau a unui mix de metode, care sunt selectate în funcție de particularitățile fenomenului social, tipul de date, resursele disponibile, perioada de timp disponibilă etc.

¹⁹¹ A se vedea: Scârnci-Domnișoru F. *Datele vizuale în cercetarea socială*. Cluj-Napoca, 2016, p.20-30.

¹⁹² A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.118-119.

7.3. Etapele cercetării sociale

Activitatea de cercetare socială în calitate de cercetare științifică este una organizată și destinată exclusiv specialiștilor cu pregătire în domeniu. Studiile de metodologie a cercetării prezintă o diversitate de modalități de tipizare a etapelor cercetării științifice, necesare de parcurs în procesul de studiere a fenomenelor.

Cercetătorul rus I.Deveatco menționează că „modelul tradițional al științei” prezintă procesul de cercetare ca o secvență liniară simplă ce cuprinde: verificarea teoriei generale (1), care determină ipoteza teoretică de bază (2), definirea conceptelor de bază în termeni ce vor putea fi măsurăți sau operaționalizarea (3), experimentarea (4), care conduce la confirmarea sau infirmarea ipotezei (5), iar indirect și a teoriei generale din care a fost extrasă ipoteza.¹⁹³

Cercetătorii ruși A.Ludcenco, I.Ludcenco și T. Primac propun 6 etape importante în realizarea cercetării științifice: 1. formularea temei, 2. formularea scopului și a obiectivelor cercetării, 3. cercetarea teoretică, 4. cercetarea experimentală, 5. analiza și formularea raționamentelor științifice, 5. implementarea și eficiența rezultatelor științifice.¹⁹⁴

Cercetătorul român C.Enăchescu consideră necesară planificarea cercetării științifice în timp, ea implicând o pregătire prealabilă ce ar consta în: instruirea profesională a viitorilor cercetători științifici, realizarea unui stagiu pregătitor într-un colectiv specializat în activitatea de cercetare, cunoștințe teoretice și capacitatea de a utiliza în practică metodele, tehnicile și instrumentele de cercetare și capacitatea de a inventa noi tehnici și metode adecvate cercetării. Acesta propune un design al cercetării științifice ce include unsprezece etape: 1. alegerea tematicii de cercetare, 2. informații

¹⁹³ A se vedea: Девятко И.Ф. *Методы социологического исследования*. Екатеринбург, 1998.

¹⁹⁴ A se vedea: Лудченко А.А., Лудченко Я.А., Примак Т.А. *Основы научных исследований: Учебное пособие*. Киев, 2001.

asupra temei de cercetare, 3. caracterul cercetării propuse, 4. obiectivele cercetării, 5. organizarea activității de cercetare, 6. metodologia activității de cercetare, 7. prelucrarea datelor rezultate din cercetare, 8. interpretarea datelor rezultate din cercetare, 9. valorificarea rezultatelor cercetării, 10. concluziile cercetării, 11. elaborarea unei lucrări științifice.¹⁹⁵

În cazul cercetării sociologice putem menționa că traseul științific urmărește etapele cercetării științifice, însă se impune o delimitare a etapelor cercetării cantitative, bazată pe metoda deductivă, și ale celei calitative, fundamentată pe metoda inductivă. În cazul *metodei deductive* D.Kendall prezintă următorii pași: selectarea și definirea problemei de cercetare, analiza literaturii de specialitate, formularea ipotezelor, elaborarea design-ului de cercetare, colectarea și analiza datelor, redactarea raportului de cercetare, iar în cazul *metodei inductive* traseul investigațional comportă două modalități: selectarea și definirea problemei de cercetare, precedată (1) fie de analiza literaturii, elaborarea design-ului de cercetare și colectarea și analiza datelor, (2) fie de elaborarea design-ului de cercetare, colectarea și analiza datelor și analiza literaturii, în final ambele trasee să conducă la generarea ipotezelor pentru construirea teoriei și la elaborarea concluziilor și a raportului.¹⁹⁶ În aceeași ordine de idei menționăm concepția cercetătorului U.Flick cu referire la etapele *strategiei deductive*, care comportă următoarele etape: teorie → ipoteze → operaționalizare → eșantionare → colectarea datelor → interpretarea datelor → validare; și etapele *strategiei inductive*: presupoziii → colectare și interpretare caz → eșantionare → colectare și interpretare caz → comparare → eșantionare → colectare și interpretare caz → teorie.¹⁹⁷ În urma analizei modelului dat putem

¹⁹⁵ A se vedea: Enăchescu C. *Tratat de teoria cercetării științifice*. Iași, 2007, p.396-400.

¹⁹⁶ A se vedea: Kendall D. *Sociology in Our Times*, 2001, p.40.

¹⁹⁷ A se vedea: Scărnci F. *Îndrumar de cercetare calitativă în științele socio-umane*, p.15-17.

conchide că cercetarea cantitativă/deductivă reprezintă un proces liniar, în care este necesară respectarea cu strictețe a fiecărei etape fără omiterea vreuneia, în timp ce cercetarea calitativă/inductivă reprezintă un proces circular, în care studiul este dezvoltat de la o etapă la alta, fără o respectare strictă.

În etapizarea cercetării sociologice/sociale sunt conturate diferite concepții, ca elemente distinctive ale fiecăreia fiind numărul etapelor. Sociologul englez A.Giddens propune următoarea clasificare a etapelor: 1. definirea problemei, determinându-se tema de cercetare; 2. revederea literaturii și familiarizarea cu cercetările care s-au efectuat pe subiectul cercetat; 3. formularea ipotezelor, prin care se stabilesc relațiile dintre variabile; 4. selectarea planului de cercetare, prin alegerea uneia sau mai multor metode de cercetare; 5. colectarea datelor și înregistrarea informațiilor; 6. prelucrarea și interpretarea rezultatelor; 7. raportarea rezultatelor cercetării, prin discutarea acestora în cadrul comunității academice, conducând ulterior la inițierea unor cercetări noi.¹⁹⁸

În concepția cercetătorului american Ea.Babbie, procesul de cercetare socială/sociologică este fundamentat pe anumite idei, interese și teorii referitoare la faptele sociale și legăturile posibile dintre ele, care determină formularea temei de cercetare (1), conceptualizarea domeniului, etapă în care are loc specificarea conceptelor și a variabilelor de studiat (2), operaționalizarea, prin care se stabilește ce și cum se va măsura (3), alegerea metodei de cercetare (care are loc concomitent cu celelalte două etape precedente), racordată la tema de cercetare (4), determinarea populației și eșantionarea, existând o legătură directă între tema și metoda de cercetare aleasă (5), cu o influență asupra observațiilor sau a procesului de colectare a datelor pentru analiză și interpretare (6), procesarea datelor, prin care are loc transformarea datelor colectate într-o formă adecvată manipulării și analizei (7), analiza

¹⁹⁸ A se vedea: Giddens A. *Sociologie*. București, 2000, p.577-600.

datelor și formularea concluziilor (8) și aplicarea sau raportarea și estimarea implicațiilor lor (9).¹⁹⁹

Cu referire la acest fapt cercetătorul rus I.Deveatco conchide că procesul de cercetare sociologică include în mod obligatoriu următoarele etape: 1. etapa de conștientizare a lipsei sau insuficienței cunoștințelor asupra unui fenomen social la nivel teoretic și practic, 2. etapa de formulare a problemei și a structurilor ipotetice, 3. etapa de verificare empirică a problemei formulate, care este urmată de cele mai multe ori de 4. etapa de reformulare sau concretizare a problemei sau ipotezelor, care dau startul unui nou ciclu investigațional. Cercetătorul conchide că varietatea programelor de cercetare existente în domeniul sociologiei, contextele sociale reale, obiectivele urmărite de cercetător, precum și restricțiile tehnice și etice pot determina schimbări în desfășurarea procesului de cercetare.

Profesorii ruși V.Dobrenicov și A.Cravecenco relevă în calitate de etape esențiale ale cercetării sociologice următoarele: formularea problemei (1), specificarea scopului și a obiectivelor (2); analiza logică a conceptelor (3); construirea modelului teoretic al obiectului de cercetat (4); formularea ipotezelor și operaționalizarea conceptelor (5); elaborarea schemei empirice a obiectului de cercetat (6); determinarea eșantionului cercetării (7); alegerea metodelor și elaborarea instrumentelor (8); cercetarea de teren (9); prelucrarea și interpretarea datelor obținute (10); formularea concluziilor și pregătirea raportului științific (11).²⁰⁰

Cercetătorul român I.Cauc propune următoarea schemă de desfășurare a procesului de cercetare sociologică ce cuprinde: 1. stabilirea problemei sociale (obiectul analizei); 2. analiza dimensională a conceptelor (operaționalizarea conceptelor); 3.

¹⁹⁹A se vedea: Babbie Ea. *Practica cercetării sociale*, p.164-170.

²⁰⁰ А se vedea: Добреньков В.И., Кравченко А.И. *Методы социологического исследования*, p.150-151.

analiza ipotezelor științifice; 4. determinarea populației supuse investigației sociologice; 5. stabilirea metodelor de cercetare; 6. elaborarea instrumentelor necesare recoltării informațiilor sociale; 7. testarea instrumentelor (ancheta-pilot); 8. recoltarea informațiilor (cercetarea de teren); 9. prelucrarea informațiilor; 10. analiza informațiilor și explicarea proceselor socioeconomice studiate; 11. întocmirea raportului de cercetare.²⁰¹

I.Mărginean a recurs la o analiză detaliată a procesului de cercetare, delimitând 43 de etape: 1. stabilirea temei, 2. fixarea obiectivelor, 3. documentarea preliminară, 4. delimitarea universului cercetării, 5. dezvoltarea cadrului teoretic al cercetării, 6. definirea unităților de analiză și înregistrare, 7. elaborarea ipotezelor, 8. stabilirea tipului de cercetare, 9. selectarea surselor de informare, 10. specificarea unităților (populației) studiate, 11. construcția variabilelor (descrierea calitativă), 12. cuantificarea (descrierea cantitativă) și pregătirea măsurării, 13. alegerea metodelor de cercetare, 14. stabilirea tehnicilor de lucru, 15. identificarea procedeeleor de lucru, 16. elaborarea instrumentelor de culegere a datelor, 17. cercetarea-pilot, 18. definitivarea instrumentelor, 19. multiplicarea instrumentelor, 20. organizarea echipei de cercetare, 21. selecția și instruirea colaboratorilor, 22. organizarea culegerii datelor, 23. identificarea unităților (persoanelor) studiate, 24. aplicarea instrumentelor de cercetare (msăurarea propriu-zisă), 25. controlul culegerii datelor, 26. verificarea informațiilor rezultate, 27. machete de prelucrare a datelor, 28. modalități de prelucrare, 29. codificarea, 30. trecerea datelor pe suporturi de stocare, 31. elaborarea catalogului variabilelor, 32. prelucrarea datelor, 33. analiza datelor (verificarea ipotezelor), 34. interpretarea rezultatelor (teoretizarea), 35. formularea propunerilor de soluționare a problemelor sociale vizate de cercetare, 36. redactarea raportului, 37.

²⁰¹ A se vedea: Cauc I. ș.a. *Metodologia cercetării sociologice: metode și tehnici de cercetare*. București, 2004, p.18-37.

discutarea raportului, 38. definitivarea raportului, 39. diseminarea rezultatelor, 40. arhivarea datelor, 41. discutarea soluțiilor la problema socială ce a alcătuit tema și obiectivele cercetării, 42. implementarea soluțiilor, 43. evaluarea efectelor implementării soluțiilor.²⁰² Analiza etapelor propuse de I.Mărginean relevă un model caracteristic în mare parte cercetărilor aplicative.

În colaborare cu S.Chelcea cercetătorii români numiți *supra* (I.Mărginean și I.Cauc) propun următorul traseu de desfășurare a activității de cercetare: stabilirea problemei sociale (obiectul analizei); 2. analiza dimensională a conceptelor (operaționalizarea conceptelor); 3. determinarea populației supuse investigației; 4. stabilirea metodelor de cercetare; 5. elaborarea instrumentelor necesare recoltării informațiilor; 6. testarea instrumentelor (ancheta-pilot); 7. recoltarea informațiilor (cercetarea de teren); 8. prelucrarea informațiilor; 9. analiza informațiilor și explicarea proceselor socioeconomice studiate; 10. întocmirea raportului de cercetare.²⁰³

Totodată, Cl.Corman analizează etapele cercetării bazate pe eșantioane, indicând următoarele etape: specificarea scopurilor și a obiectivelor cercetării (1); identificarea populației țintă (2); conceperea și testarea instrumentului cercetării (3); realizarea cercetării-pilot (4); conceperea design-ului eșantionului (5); colectarea și managementul datelor (6); analiza statistică a datelor și interferențele despre populația studiată (7); interpretarea, sintetizarea și prezentarea rezultatelor (8).²⁰⁴ Concepțiile acestor autori prezintă demersul de investigare caracteristic în mare parte studiilor cantitative.

În schimb, cercetătorul rus G.Osipov evidențiază în cadrul procesului de cercetare șase etape: 1. determinarea problemei de cercetare, formularea scopului și a sarcinilor, dezvoltarea concepției

²⁰² A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.101-140.

²⁰³ A se vedea: Chelcea S., Mărginean I., Cauc I. *Cercetarea sociologică: metode și tehnici*. Deva, 1998, p.145-160.

²⁰⁴ A se vedea: Coman Cl. *Statistică aplicată în științele sociale*, p.77.

(elaborarea programului de cercetare), 2. determinarea și elaborarea metodelor de culegere a datelor, 3. culegerea datelor (etapa de teren), 4. pregătirea datelor pentru prelucrare și analiză, 5. prelucrarea și analiza informațiilor, 6. prezentarea rezultatelor cercetării.²⁰⁵ Modelul dat ar putea fi aplicat atât în cazul cercetărilor cantitative, cât și în cazul celor calitative.

Analiza schemelor de desfășurare a cercetării permite să conchidem că orice demers de cercetare a fenomenelor sociale ar cuprinde în esență 3 faze esențiale: pregătirea cercetării, desfășurarea cercetării, analiza și interpretarea datelor, în cadrul cărora sunt evidențiate etape particulare.

Orice demers investigațional demarează cu etapa de **stabilire a temei sau problemei de cercetare (1)**: în toate cazurile cercetătorii trebuie să pornească de la o problemă socială reală, care reprezintă fenomenul social ce afectează o anumită colectivitate, se află în sfera ei de preocupare și asupra căruia se dorește să se intervină pentru a i se determina evoluția ulterioară. Formulării problemei de cercetare trebuie să i se acorde maximă atenție, pentru a nu avea o sferă prea largă a problemei, astfel proiectul de cercetare riscând să caute răspuns nu la o problemă dar la mai multe. Cercetarea mai multor probleme printr-o singură cercetare comportă anumite impedimente, printre care elaborarea unui instrument de lucru prea „încărcat” (voluminos), ceea ce se va reflecta asupra calității informației colectate și operativității/duratei desfășurării cercetării (determinând astfel „învechirea” datelor de cercetare și utilitatea scăzută a lor). Deci, condițiile care trebuie respectate în procesul de formulare a temei sunt:

- să contribuie la rezolvarea unei probleme;
- să fie restrânsă la proporții rezonabile în funcție de resursele alocate;

²⁰⁵ A se vedea: Осипов Г.В. *Социологический энциклопедический словарь*, p.428.

- să fie examinată în cunoștința literaturii de specialitate, fiind identificat gradul de nouitate;
- să fie formulată clar și precis prin utilizarea unei terminologii adecvate;
- să fie integrată într-o teorie.

Problema de cercetare se reflectă ulterior în **formularea scopului și a obiectivelor cercetării (2)**. În timp ce scopul cercetării reprezintă modelul așteptat al rezultatului final (rezolvarea problemei), care poate fi atins doar prin desfășurarea cercetării, obiectivele sunt cerințele concrete, solicitate pentru analiza și soluționarea problemei de cercetare, având un caracter instrumental. Obiectivele cercetării pot fi generale sau particulare²⁰⁶ sau principale și secundare.²⁰⁷ Esențial în cadrul demersului investigațional este legătura logică între temă, scop și obiective, decurgând una din cealaltă.

Etapă dată este urmată de **documentarea preliminară (3)**, care presupune analiza lucrărilor de specialitate și a studiilor empirice desfășurate în domeniu, cu scopul de informare asupra elementelor esențiale cercetate până la moment, și stabilirea fundamentului teoretic. Această etapă are un rol important în proiectarea ulterioară a cercetării și evitarea sau minimizarea potențialelor surse de eroare.

Operaționalizarea conceptelor (4) este o sarcină practică de transformare prin intermediul unor operații, a unui concept abstract în indicatori observabili în mod direct, pentru a putea fi măsurat și genera valori pentru fiecare dintre observațiile din studiu. În cadrul acestei etape cercetătorul va defini conceptele-cheie, ajungând la definirea operațională a conceptului-cheie și la elaborarea schemei operaționale ce va întruni principalele dimensiuni și indicatori de cercetare. În cazul studiilor calitative această etapă ar putea fi

²⁰⁶ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.105.

²⁰⁷ A se vedea: Добреньков В.И., Кравченко А.И. *Методы социологического исследования*, p.162-163.

suplinită de conceptualizare – proces mental prin care noțiunile vagi și imprecise devin mai specifice²⁰⁸, fără a realiza operaționalizarea (stabilirea modalităților de măsurare a conceptelor), dat fiind caracteristicile acestui tip de cercetare. Nerealizarea conceptualizării și/sau a operaționalizării conduce la dificultăți în formularea ipotezelor de cercetare, construirea instrumentului și în ulterioara analiză a datelor.

Formularea ipotezelor (5) în cazul cercetărilor cantitative și a unor întrebări de cercetare în cazul studiilor calitative. Ipoteza este un enunț despre relația probabilă dintre două sau mai multe variabile (dependente și independente), care urmează a fi testat. Rolul ipotezelor în cercetarea științifică este să sugereze explicația pentru anumite fapte și să ghideze investigația.

Stabilirea universului populației și a tipului de eșantionare (6), în cadrul căreia cercetătorul va recurge la operații metodologice distincte: stabilirea colectivității statistice generale, stratificarea populației și alegerea eșantionului ce va fi în mod nemijlocit investigat.²⁰⁹ În funcție de obiectivele cercetării și resursele disponibile, se va determina volumul eșantionului. În cazul studiilor cantitative este prezentă în mare parte eșantionarea statistică, în timp ce în cazul studiilor calitative putem vorbi despre o eșantionare „teoretică”²¹⁰.

Alegerea metodelor de cercetare (7) se referă la selectarea argumentată a unei sau mai multor metode de cercetare, cu condiția realizării scopului și a obiectivelor cercetării, dispunerea de resurse materiale și umane necesare aplicării metodei/metodelor selectate și existența surselor de informare accesibile. Aplicarea mai multor metode de cercetare (cantitative și calitative) sau triangularea

²⁰⁸ A se vedea: Babbie Ea. *Practica cercetării sociale*, p.185.

²⁰⁹ A se vedea: Chelcea S., Mărginean I., Cauc I. *Cercetarea sociologică: metode și tehnici*, p.149.

²¹⁰ A se vedea: Mucchielli A. *Dicționarul metodelor calitative în științele umane și sociale*. Iași, 2002, p.144-145.

metodelor este necesară doar cu condiția obținerii de date complementare sau verificării celor obținute prin aplicarea altor metode.²¹¹

Elaborarea instrumentelor de lucru (8) – chestionar, ghid de interviu, ghid de moderare, fișă de observație, grilă de monitorizare, test sociometric etc., care vor fi aplicate în investigarea nemijlocită a fenomenelor sociale sau în culegerea datelor. Instrumentele trebuie elaborate cu condiția respectării unei ordini logice și psihologice a itemilor. Orice instrument necesită a fi pretestat, realizându-se astfel cercetarea-pilot, care are rolul de a determina relevanța metodei de cercetare, de a testa și ajusta instrumentele și procedeele de lucru, de a estima costurile și durata totală a terenului, de a evalua pregătirea personalului antrenat în colectarea datelor etc.

Odată fiind definitivat instrumentul de cercetare, are loc desfășurarea **colectării și verificării datelor (9)**, pe parcursul căreia are loc culegerea prin instrumentele de cercetare a informațiilor primare. Verificarea datelor presupune urmărirea completitudinii, exactității și uniformității datelor și validarea în final a datelor culese reținute pentru prelucrare.

Prelucrarea și analiza datelor (10) include pregătirea datelor pentru a fi prelucrate prin postcodificare (în cazul cercetărilor cantitative) și transcriere și reducere a datelor (în cazul cercetărilor calitative), prelucrarea lor manuală sau computerizată, analiza și interpretarea acestora. Prelucrarea datelor cantitative poate fi una *sumară* prin construirea unor tabele uni- sau bidimensionale, și *avansată* prin constuirea unor tipologii, scale complexe, modele deterministe etc. Prelucrarea datelor calitative se realizează prin reducerea datelor conținute în transcriptul discuțiilor avute.

Analiza datelor reprezintă un tip distinct de activitate în cadrul cercetării, orientată spre determinarea proprietăților fenomenului

²¹¹ A se vedea: Silverman D. *Interpretarea datelor calitative: metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii*, p.256.

cercetat, confirmarea sau infirmarea ipotezelor și determinarea tendințelor de evoluție a fenomenului, iar interpretarea reprezintă teoretizarea acestora. *Analiza cantitativă* poate fi definită ca reprezentarea numerică și manipularea observațiilor în scopul descrierii și explicării fenomenelor cercetate. În analiza cantitativă a datelor se aplică *analiza univariată* (analiza unei singure variabile în scopuri descriptive, fiind considerată cea mai simplă analiză), *analiza bivariată* (analiza simultană a două variabile, cu scopul de a stabili relația empirică dintre acestea) și *analiza multivariată* (analiza relațiilor simultane dintre mai multe variabile).²¹² *Analiza calitativă* a datelor reprezintă examinarea și interpretarea nonnumerică a observațiilor cu scopul descoperirii semnificațiilor și a modelelor de relații.²¹³ În cercetarea calitativă, codarea reprezintă un proces de bază în analiza datelor calitative, având ca finalitate clasificarea și categorisirea elementelor individuale de date, cu scopul formulării teoriei. Pot fi aplicate următoarele tipuri de codări: *codare teoretică*, care poate fi deschisă, axială sau selectivă, prin care se urmărește decuparea cu ajutorul cuvintelor a esențialului din textul supus analizei; *codare tematică*, axată pe studierea unor anumite teme sau subiecte specifice din ansamblul materialului analizat și studiul comparativ al acestora și *analiza globală*, care prezintă o perspectivă generală asupra materialului analizat, făcând posibilă obținerea unui inventar al temelor.²¹⁴

Întocmirea raportului de cercetare (11), elaborat sub forma unui text expus cu maximă claritate, reprezintă etapa de finalizare a cercetării. Prin raport de cercetare vom înțelege textul sau formatul vizual în care informațiile sunt prezentate în mod sistemic, astfel încât utilizatorul să poată trage concluzii valide și găsi soluții sau intervenții adecvate. Orice raport de cercetare îndeplinește

²¹² A se vedea: Babbie Ea. *Practica cercetării sociale*, p.543-568.

²¹³ *Ibidem*, p.512.

²¹⁴ A se vedea: Scârnci F. *Îndrumar de cercetare calitativă în științele socio-umane*, p.76-92.

următoarele *funcții*: a) facilitatea punerii rezultatelor la dispoziția publicului și a altor cercetători, b) examinarea și validarea metodelor de investigare de către grupul de egali (alți cercetători), c) contribuție la cunoașterea științifică, d) stimularea și orientarea spre viitoare cercetări.

Forma și conținutul raportului de cercetare va diferenția în funcție de *metoda de cercetare aplicată*: un raport al unei cercetări cantitative va „abunda” în cifre sub formă de tabele și figuri grafice, iar un raport al unei cercetări calitative va cuprinde interpretări ale cuvintelor participanților într-un limbaj natural, cu puține date statistice și reprezentări grafice, și de *comanditarul cercetării*. Totodată, în literatura de specialitate și rapoartele de cercetare suprimă o diversitate de structurări.

În structura raportului se vor regăsi următoarele elemente²¹⁵ organizate într-o succesiune logică, ajutând cititorul să înțeleagă ce s-a cercetat, cum s-a cercetat și care sunt principalele descoperiri: (1) *titlul*; (2) un *abstract* care reprezintă o privire de ansamblu asupra cercetării, fiind prezentate principalele obiective, metode și concluzii; (3) *cuvinte-cheie*, fiind enumerate între 4 și 10 cuvinte; (4) *mulțumiri*, indicându-se contribuțiile altor persoane la realizarea cercetării; (5) *obiective*, care este o privire de ansamblu detaliată asupra ceea ce s-a propus să se realizeze; (6) *introducere*, care este o secțiune succintă în care se explică contextul cercetării; (7) *recenzia literară* care cuprinde o analiză a studiilor desfășurate anterior; (8) *întrebările cercetării* care reprezintă o listă a aspectelor-cheie ce rumează a fi cercetate, care pot fi reprezentate inclusiv sub forma unor ipoteze; (9) *metode de cercetare*, parte în care este prezentată modalitatea de realizare a cercetării, fiind descrise metodele de cercetare și argumentarea adecvării lor în raport cu întrebările/ipotezele de cercetare, resursele disponibile etc., tehnicile

²¹⁵ A se vedea: Denscombe M. Redactarea cercetării. În: Jupp V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași, 2010, p.334-336.

de analiză, eşantionul cercetării, perioada de culegere a datelor; (10) *constatări/rezultate*, fiind prezentate principalele aspecte identificate/descoperite în cadrul studiului, în special fiind doar descrise rezultatele fără a propune careva explicații ale acestora; (11) *discuție*, secțiune în care vor fi analizate constatările și explicații factorii determinanți; în unele rapoarte componentele constatări și discuții sunt integrate într-o singură componentă; (12) *concluzii*, parte relativ succintă, dar importantă, în care sunt prezentate implicațiile descoperirilor rezultate din studiu; (13) *anexe* care cuprind diverse materiale tehnice (instrumentele de cercetare, tabele și figuri) necesare cititorului pentru înțelegerea textului raportului; (14) *referințe* – o listă a lucrărilor publicate și citate în raport. Alte componente ale cercetării care pot fi integrate în raport sunt: *rezultate*, în care sunt prezentate contribuțiile la fondul de cunoștințe, cadrul teoretic, recomandări practice; *limitări* – o recunoaștere a limitelor a ceea ce poate fi dedus din cercetare; *etică*, fiind o trecere în revistă a dilemelor etice pe care le ridică cercetarea în legătură cu tematica studiată, metodele de culegere și analiză a datelor etc.

În concluzie, cu toate că literatura de specialitate prezintă mai multe modalități de clasificare a etapelor unei cercetări, importantă este respectarea cu rigoare a logicii generale de desfășurare a cercetării științifice, astfel încât să nu se omită niciuna dintre etape, ceea ce ar putea compromite cercetarea.

Întrebări de recapitulare:

1. Care sunt caracteristicile cercetării sociale în calitate de cercetare științifică?
2. Care sunt diferențele și asemănările dintre cercetarea socială și cea sociologică?
3. Ce caracteristici întrunesc tipurile de cercetări sociale?
4. Care sunt etapele de desfășurare a cercetării sociale?

Sarcini de lucru individual:

- Analizați studiile propuse pentru a determina tipul de cercetare desfășurat și particularitățile strategiei aplicate.
- Analizați, în baza lucrării „Cercetare participativă și știința sociale aplicate” (autor M.Pascaru), utilitatea design-ului de cercetare participativă în studierea unor comunități sociale.

Bibliografia selectivă:

1. BABBIE, Ea. *Practica cercetării sociale*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1274-1
2. CAUC, I., MANU, B., PÂRLEA, D., GORAN, L. *Metodologia cercetării sociologice: metode și tehnici de cercetare*. București: Fundația România de Măine, 2004. ISBN 978-973-163-012-8
3. CHELCEA, S. *Inițiere în cercetarea sociologică*. București: Comunicare.ro, 2004.
4. CHELCEA, S., MĂRGINEAN, I., CAUC, I. *Cercetarea sociologică: metode și tehnici*. Deva: Destin, 1998. ISBN 973-9105-30-0
5. COMAN, Cl. *Statistică aplicată în științele sociale*, Iași: Institutul European, 2011. ISBN 978-973-611-722-0
6. ENĂCHESCU, C. *Tratat de teoria cercetării științifice*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 978-973-46-0410-4
7. GIDDENS, A. *Sociologie*. București: BIC ALL, 2000. ISBN 973-571-314-4
8. ILUȚ, P. *Abordarea calitativă a sociumanului: concepte și metode*. Iași: Polirom, 1997. ISBN 973-9248-65-9
9. JUPP, V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1616-9
10. MĂRGINEAN, I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2000. ISBN 973-683-480-8

11. MUCCHIELLI, A. (coord.) *Dicționarul metodelor calitative în științele umane și sociale*. Iași: Polirom, 2002. ISBN 973-681-015-1
12. OCERETNÎI, A. Cercetarea participativă: limite și avantaje în investigarea socialului. În: *Școala internațională de metodologie în științele socio-umane*. Chișinău: CEP USM, 2016, p.175-185. ISBN 978-9975-71-852-3
13. OCERETNÎI, A., SCÂRNECI-DOMNIȘORU, F. Cercetare. În: NEAMȚU, G. (coord.) *Enciclopedia asistenței sociale*. Iași: Polirom, 2016, p.206-218. ISBN 978-973-46-4439-1
14. PASCARU, M. *Cercetare participativă și științe sociale aplicate*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2011. ISBN 978-973-595-345-4
15. ROTARIU, T., ILUȚ, P. *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*. Iași: Polirom, 1997. ISBN 973-9248-65-9
16. RUGHINIȘ, C. *Explicația sociologică*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 978-973-46-0669-6
17. SCÂRNECI, F. *Datele vizuale în cercetarea socială*. Brașov: Universitatea Transilvania, 2006. ISBN 978-973-598-059-7
18. SCÂRNECI-DOMNIȘORU, F. *Îndrumar de cercetare calitativă în științele socio-umane*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2016. ISBN 978-606-37-0095-8
19. SILVERMAN, D. *Interpretarea datelor calitative: metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii*. Iași: Polirom, 2004. ISBN 973-681-517-X
20. ȘANDOR, S.D. *Metode și tehnici de cercetare în științele sociale*. București: Tritonic, 2013. Disponibil: <https://docplayer.net/21004557-Metode-si-tehnici-de-cercetare-in-stiintele-sociale-sorin-dan-sandor.html>
21. VLĂSCEANU, L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2013. ISBN 978-973-46-3292-3
22. БАТЫГИН, Г.С. *Лекции по методологии социологических исследований*: Учебник. Disponibil: https://ecsocman.hse.ru/data/945/678/1219/Lektsii_po_metodologii_glava_2.pdf
23. ДЕВЯТКО, И.Ф. *Методы социологического исследования*. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1998.

- Disponibil: <http://socioline.ru/pages/if-devyatko-metody-sotsiologicheskogo-issledovaniya>)
24. ДОБРЕНЬКОВ, В.И., КРАВЧЕНКО, А.И. *Методы социологического исследования*. Москва: Инфра-М, 2006. ISBN 5-16-002113-2
 25. ЛУДЧЕНКО, А.А., ЛУДЧЕНКО, Я.А., ПРИМАК, Т.А. *Основы научных исследований: Учебное пособие*. Киев: Знания, 2001. Disponibil: <http://socioline.ru/pages/ludchenko-yaa-primak-taosnovy-nauchnyh-issledovaniy>)
 26. ОСИПОВ, Г.В. (коорд.) *Социологический энциклопедический словарь*. Москва: ИНФРА М-НОРМА, 1998. ISBN 5-89123-162-X
 27. САНЖАРЕВСКИЙ, И.И. *История, методология и техника исследования проблем общества и личности в социологии*. Изд. 4-е, испр. и доп. Тамбов, 2012. Disponibil: http://read.virmk.ru/s/SANZ_SOC/index.htm

VIII. PROGRAMUL DE CERCETARE

- 8.1. *Necesitatea proiectării cercetării*
- 8.2. *Principiile elaborării și structura programului de cercetare*
- 8.3. *Compartimentul teoretico-metodologic*
- 8.4. *Compartimentul metodic*
- 8.5. *Elaborarea planului organizatoric al cercetării*
- 8.6. *Efectuarea cercetării-pilot*
- 8.7. *Elaborarea raportului de cercetare*

Obiective:

- să elucideze concepțiile cercetătorilor cu privire la proiectarea cercetării;
- să analizeze componentele unui program de cercetare;
- să stabilească principiile elaborării compartimentului metodic al programului de cercetare;
- să argumenteze rolul cercetării-pilot în verificarea și definitivarea programului de cercetare;
- să determine populația unei cercetări;
- să stabilească corespondența dintre temă, problemă, obiect, subiect de cercetare și metoda de cercetare în cazuri concrete;
- să realizeze un program de cercetare (compartimentul teoretico-metodologic).

Competențe:

- ✓ elaborarea proiectelor de cercetare în domeniul social;
- ✓ cooperarea în cadrul echipelor de cercetare.

Cuvinte-cheie: *proiectare a cercetării, proiect de cercetare, structură a proiectului de cercetare, compartiment teoretico-metodologic, compartiment metodic, plan organizatoric, cercetare-pilot, anchetă-pilot, raport de cercetare.*

8.1. Necesitatea proiectării cercetării

Cercetarea sociologică vizează obținerea unor cunoștințe noi care au valoare specifică și satisfac nevoile practice ale anumitor clienți (agenții guvernamentale, agenții internaționale, șefi de întreprinderi, reprezentanți ai organizațiilor publice, partide, organizații ale societății civile, mass-media). Există mai multe posibilități de descoperire a realității sociale, de aceea este important să fie elaborat **programul de cercetare** (sociologii americani utilizează frecvent termenul „protocol de cercetare”) care stabilește *ce* dorim să studiem și *care* sunt cele mai bune metode de a descoperi ceea ce ne interesează. Programul de cercetare prezintă strategia fundamentală a cercetării, acesta nu se rezumă la simpla aplicare a metodelor și tehnicilor de cercetare.

Elaborarea programului de cercetare este determinată, în opinia sociologului englez V.Jupp și a colaboratorilor acestuia, de: (i) necesitatea de a demonstra că studiul care urmează să fie elaborat va produce concluzii valide și credibile care decurg logic din dovezile generale existente; (ii) stabilirea strategiei de cercetare în beneficiul audienței, cercetătorilor, finanțatorilor și al persoanelor studiate; (iii) elaborarea unui plan util pentru cercetător.²¹⁶

Cercetătorul social dispune de libertate în elaborarea programului de cercetare. Nu există un model standard al unui program de cercetare, însă există unele principii care stau la bază acesteia și unele componente-cheie.

Cerințele pentru programul de cercetare sunt următoarele: (i) desemnarea clară a fenomenului cercetat; (ii) delimitarea modalităților de măsurare; (iii) stabilirea constrângerilor existente (de date, de timp, de resurse, factori politici etc.).

Printre **componentele-cheie** evidențiem un set de întrebări clare ce pot fi cercetate. Întrebările privind *ce* trebuie de cercetat, *de ce*,

²¹⁶ A se vedea: Jupp V. (coord.). *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași, 2010, p.161.

cum trebuie justificate. De asemenea, un proiect de cercetare arată cum întrebările de cercetare se aliniază la sursele de date și la metodele relevante, ținând cont de problemele legate de validitate, eșantionare, fidelitate și generalizare, subiectele comparative, cosiderentele practice (resurse, acces, abilități) și de cele etice (consimțământ, anonim, confidențialitate). Nu în ultimul rând, programul de cercetare trebuie să identifice modul în care se va realiza procesarea datelor, precum și metoda de analiză.

Pentru a întocmi un proiect de cercetare eficient este nevoie de percepere. Este simplu să adresăm întrebări, precum *ce* se studiază și să schițăm *de ce* și *cum* va fi efectuată cercetarea. În practică însă, acestea sunt adesea întrebări complexe. Întrebarea fundamentală *care* este tema de cercetare include trecerea în revistă a pozițiilor ontologice și epistemologice. *Cum* va fi realizată cercetarea este un process complex, cu multe etape de luare a deciziilor, în care se ține cont de diferite provocări (timp, buget, context politic etc.). Selectarea metodelor de cercetare implică preocupări intelectuale și practice, dar și compromisuri. Aceste caracteristici importante pentru un proiect de cercetare eficient se aplică în egală măsură proiectelor de cercetare sociologică teoretică sau practică, celor cantitative, calitative sau mixte.

S.Moscovici, psiholog social francez de origine română, subliniază că programul de cercetare trimite la strategia fundamentală a cercetării și la logica subiacentă, fapt ce permite desprinderea unor concluzii. Necesitatea programului de cercetare apare și atunci când cercetătorul dorește să facă anumite generalizări pornind de la concluziile sale.²¹⁷ Astfel, demersul cercetătorului trebuie să înceapă cu lecturarea a tot ce s-a publicat pe subiectul respectiv pentru a putea elabora programul de cercetare.

²¹⁷ A se vedea: Moscovici S., Buschini F. (coord.). *Metodologia științelor socioumane*. Iași, 2007, p. 54-58.

O parte definitorie a programului de cercetare este, în primul rând, o fundamentare profundă și cuprinzătoare a abordărilor teoretico-metodologice pentru studierea unei probleme sociale. Elaborarea programului de cercetare permite evitarea greșelilor în timpul colectării datelor și analizei acestora. Deci, studiul proceselor sociale începe cu dezvoltarea unui program de cercetare sociologică de către cercetător/ri. Eficacitatea tuturor lucrărilor ulterioare depinde de calitatea programului.

Programul de cercetare este un document care ajută cercetătorul prin faptul că stabilește principiile metodologice, metodice și permite desfășurarea cercetării, indicând etapele de lucru. Programul de cercetare mereu se completează, se concretizează, se perfecționează. Sociologii ruși menționează că acesta este un know how a cercetătorului, modelul prin care acesta își câștigă existența.²¹⁸ Respectiv, dacă programul este bine elaborat și original, acesta constituie un partener de încredere în realizarea cercetării.

Unii cercetători începători cred că pot să realizeze cercetări fără a proiecta cercetarea, fără a planifica și a acorda suficient timp înțelegerii riscurilor existente. Lipsa planificării sau o planificare insuficientă a unui program de cercetare devine evidentă, de obicei, după etapa de colectare a datelor. De aceea, este important să acordăm suficient timp proiectării cercetării pentru a nu pierde din vedere anumite aspecte esențiale.

Proiectarea cercetării este un exercițiu intelectual îndelungat, complex, creativ. Adesea, cercetătorul/ii revin și realizează unele precizări, concretizări, adaptări. Programul de cercetare este un document obligatoriu în cercetarea sociologică/socială, indiferent că cercetarea este una teoretică sau practică. Acesta reprezintă un document științific, care atestă schema trecerii de la aspectele teoretice expuse în ipoteze la cele practice prin elaborarea instrumentelor de cercetare.

²¹⁸ A se vedea: Кравченко А.И. *Методология и методы социологических исследований*. Юрайт, 2015, p.132.

8.2. Principiile elaborării și structura programului de cercetare

Primul pas în elaborarea programului de cercetare îl constituie analiza principiilor metodologice care vor sta la baza cercetării. Desfășurarea cu succes a oricărei cercetări sociologice presupune luarea în considerare a unor principii metodologice: unitatea dintre teoretic și empiric, unitatea dintre înțelegere și explicație, unitatea dintre catitativ și calitativ, unitatea dintre judecățile constatative și cele evaluative.

Alte principii științifice care pot ghida proiectarea cercetării sociale sunt: (i) **principiul determinismului** – presupune că în cadrul unui sistem elementele componente se află într-o relație de interdependență, determinându-se reciproc; (ii) **principiul holismului** – se rezumă la faptul că orice sistem trebuie privit ca unitate integră și proprietățile lui nu trebuie explicate în termenii proprietăților părților; (iii) **principiul adecvării** – se referă la modul în care cercetătorul își determină și elaborează cadrul conceptual pentru problema sau tema de studiu formulată, dar și la strategia metodologică folosită în cercetarea ei; (iv) **principiul simplității** – pentru a putea înțelege și analiza un fapt sau fenomen social, cercetătorul obișnuiește să construiască un model teoretic, care să redea cât mai bine realitatea. Prin model este dată o reprezentare a faptului sau fenomenului social. Preferabil să avem un model cât mai simplu pentru reprezentarea și descrierea realității, deoarece o structură simplă este mai profitabilă decât una complexă.

Deci, proiectarea cercetării sociologice/sociale începe cu analiza principiilor metodologice care ne pot ajuta la elaborarea **programului de cercetare** care se conduce de un anumit model teoretic, pentru că cercetarea cuprinde un sistem de metode, tehnici, proceduri, scopul cărora constă în obținerea datelor obiective despre fenomenele și procesele sociale. Principiile procesului de cercetare se referă la următoarele aspecte importante: (i) empirismul (*ce*

observăm, *cum măsurăm, cum cuantificăm* etc.); (ii) obiectivitatea (*cum testăm, cum verificăm* etc.) și (iii) controlul (*cum eliminăm greșelile, erorile* etc.). Astfel, procesul de proiectare științifică cuprinde câteva **niveluri: selectiv, proiectiv și constructiv**, fiecare nivel având anumite etape și particularități (Tab.8.1).

Tabelul 8.1.

Ghidul de proiectare a unei cercetări în conformitate cu nivelurile de cercetare

Nivelurile cercetării	Întrebările-cheie	Componentele cercetării
Nivelul selectiv	<i>Ce mă interesează? Care este subiectul de cercetat?</i>	Formularea temei de cercetare Identificarea particularităților subiectului supus investigației Documentarea preliminară
	<i>De ce mă interesează?</i>	Formularea scopului și obiectivelor cercetării Explicarea motivației privind alegerea temei
	<i>Ce știu despre subiectul ales?</i>	Formularea ipotezelor Selectarea surselor de informare
Nivelul proiectiv	<i>Cum voi găsi răspunsul la întrebări?</i>	Operaționalizarea conceptelor Alegerea metodelor
	<i>Cu cine mă voi consulta? Pe cine voi întreba?</i>	Universul populației Eșantionarea
	<i>Ce anume voi întreba? Ce anume voi observa/ urmări?</i>	Elaborarea/construirea instrumentului de lucru
Nivelul constructiv	<i>Ce am constatat pe teren?</i>	Culegerea și validarea datelor
	<i>Ce am obținut? Cum folosesc informațiile obținute?</i>	Prelucrarea și analiza datelor
	<i>Ce am aflat? Cum pot optimiza procesul? Ce propuneri voi face?</i>	Scrierea raportului de cercetare

Nivelul selectiv cuprinde următoarele aspecte: (i) *stabilirea/formularea temei de cercetare* – în toate ipostazele este recomandat ca cercetătorul să se orienteze după semnificația socială a temei, să urmărească să răspundă unei comenzi sociale, să contribuie la rezolvarea diferitelor probleme sociale; (ii) *documentarea preliminară* – nicio cercetare empirică nu poate fi imaginată fără prezența unei teorii pe care se sprijină în înțelegerea și explicarea fenomenului cercetat; (iii) *elaborarea scopului și obiectivelor cercetării* – acestea urmăresc descrierea particularităților unui fenomen social, formularea unor explicații privind relațiile dintre fenomene/fapte, elaborarea unor prognoze referitoare la evoluția fenomenului, identificarea unor soluții pentru fundamentarea unor decizii, evaluarea impactului unor politici etc.; (iv) *formularea ipotezelor* – a unor presupuneri care încearcă să surprindă relația dintre două sau mai multe fenomene (variabile); (v) *selectarea surselor de informare* – luând în calcul rezultatele documentării preliminare, urmează să fie stabilite sursele de informare care vor fi utilizate (bibliografia).

Nivelul proiectiv include următoarele: (i) *operaționalizarea conceptelor* – definiția operațională are o mare importanță în proiectarea cercetărilor, deoarece prin acest tip de definiție se stabilește o relație între „simbolurile” ce apar la nivel teoretic și „elementele” direct observabile; (ii) *alegerea metodelor și tehnicilor de cercetare* – presupune realizarea unei corelații între toate etapele amintite la primul nivel (selectiv), astfel încât să se atingă, în mod eficient, scopul și obiectivele propuse; (iii) *stabilirea universului populației și tipului de eșantionare* – în funcție de obiectivele cercetării și resursele diplomatice se stabilesc natura, caracterul și volumul populației care va intra în atenția cercetătorului, pentru a fi investigate; (iv) *elaborarea instrumentelor de lucru* care servesc nemijlocit la culegerea datelor și care trebuie să ajute la rezolvarea a două tipuri de probleme: de conținut și de formă.

Nivelul constructiv se referă la: (i) *colectarea și verificarea datelor* – în funcție de natura surselor de informare și a procedeelelor de lucru se aplică instrumentele de lucru, iar după colectarea datelor în teren urmează verificarea înregistrării răspunsurilor sau comportamentelor pe fiecare instrument de lucru sau pe protocoalele anexe; (ii) *prelucrarea și analiza datelor* – impune alegerea unei metode de prelucrare și analiză în funcție de metodele utilizate, gradul de profunzime și compexitate a cercetării; (iii) *scrierea raportului de cercetare* – elaborat sub forma unui text clar și ușor de parcurs, cu date sau exemple absolut necesare pentru înțelegerea ideilor prezentate.

Aceste trei niveluri ale proiectării științifice, formează **două compartimente mari ale programului de cercetare: teoretico-metodologic și metodic** (Tab.8.2). Elaborarea acestora necesită o pregătire teoretico-metodologică și metodică aprofundată a cercetătorului, deținerea abilității de a analiza logic fenomenele și procesele sociale.

Tabelul 8.2.

Compartimentele programului de cercetare

Teoretico-metodologic	Metodic
Stabilirea temei de cercetare	Alegerea metodelor și tehnicilor de cercetare
Formularea scopului și obiectivelor cercetării	Stabilirea universului populației și tipului de eșantionare
Determinarea obiectului și subiectului cercetării	Elaborarea instrumentelor de lucru
Operaționalizarea conceptelor/analiza logică a conceptelor	Colectarea și verificarea datelor
Alegerea modelului teoretic de analiză (teorie/teorii de referință)	Prelucrarea și analiza datelor
Alegerea unităților de analiză și de înregistrare	
Elaborarea ipotezelor	

8.3. Compartimentul teoretico-metodologic

Temele de cercetare sociologică/socială sunt extrem de diverse și acestea pot fi alese pe baza interesului de cercetare sau pot fi comandate de diverite instituții (agenții, organizații, instituții publice și private). În primul caz, cercetătorul își aduce o contribuție la elucidarea unei probleme științifice, realizând o **cercetare fundamentală (academică)**, axată pe studierea unei teme esențiale. În al doilea caz, sociologul realizează o **cercetare empirică (practică)**, aducându-și contribuția la înțelegerea cauzelor acestei probleme și la identificarea unor soluții pentru remedierea acesteia. În toate ipostazele, însă, este recomandat ca cercetătorul să se orienteze să-și aducă contribuția la rezolvarea unor probleme sociale. Dincolo de dorința individuală, mecanismele finanțării cercetării impun identificarea unor teme de interes public.

Punctul de plecare al oricărei cercetări, inclusiv al cercetării sociologice, este situația problematică care se dezvoltă în viața reală. **Identificarea și formularea problemei** este primul pas al compartimentului teoretico-metodologic. Problema este o formă de declarații interogative care exprimă incertitudine ce este supusă clarificării științifice și practice. Cu alte cuvinte, o problemă este o ordine socială care trebuie cercetată și explicată.

I.Mărginean îi citează pe P.Horton și G.Leslie, care în lucrarea *The Sociology of Social Problems* (1955) menționează că **problema socială** este definită ca o deficiență și presupune câteva caracteristici: (i) afectează un număr mare de persoane; (ii) afectează negativ populația; (iii) atestă că trebuie întreprinse câteva măsuri; (iv) cere o acțiune socială colectivă.²¹⁹ De exemplu, migrația populației din Moldova constituie o problemă socială pentru că o parte semnificativă a populației este implicată în procesul migraționist, copiii rămânând fără supraveghere, iar bătrânii singuri.

²¹⁹ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași, 2000, p.103.

În abordarea unei probleme sociale trebuie să ținem cont de *globalitatea* acesteia. Identificarea și definirea problemei presupune: (i) sesizarea faptelor care ne indică existența unei probleme; (ii) definirea problemei prin prisma teoriilor sociologice, psihologice, economice etc. aplicabile în domeniul de manifestare a problemei; (iii) surprinderea modului cum este percepută de public, de specialiști și de populația afectată; (iv) identificarea principalelor categorii de populații afectate de problemă; (v) cercetarea cauzelor ce au generat problema și a efectelor pe care le are nerezolvarea problemei asupra populațiilor afectate, precum și asupra sistemului social și al comunității; (vi) delimitarea principalelor variabile ale populații.

O problemă socială există atunci când existența ei este recunoscută de comunitate, deși, uneori, pot exista și probleme latente care nu sunt percepute de membrii comunității (alături de cele manifeste), precum și probleme potențiale (nu doar actuale).²²⁰ Cercetătorul trebuie să fie extrem de atent pentru a nu se concentra pe probleme false, generate de definirea defectuoasă a unor probleme deja existente.

În procesul de clarificare a problemei, cercetătorul trebuie să efectueze două proceduri de bază: (1) înțelegerea situației problemei prin documentare prealabilă și (2) formularea problemei. În procesul de formulare a problemei, cercetătorul realizează o documentare prealabilă. Acesta apelează atât la analiza datelor secundare – literatura de specialitate, arhive și rapoarte de cercetare, documente statistice, cât și la date primare – observații, discuții cu specialiștii, vizite în localități, instituții etc. Totodată, documentarea ne ajută să cunoaștem ce au studiat alți cercetători despre problema dată, cum au studiat, la ce concluzii au ajuns. O situație problematică este o contradicție care există de fapt în realitatea socială, modalitățile de

²²⁰ A se vedea: Zamfir C., Stănescu S. *Enciclopedia dezvoltării sociale*. Iași, 2007, p.456-457.

soluționare care nu sunt încă cunoscute sau clare. Atunci când se dezvoltă un program de cercetare sociologică aplicată, este necesar să se explice contradicția socială, care este stabilită intuitiv și exprimată vag în conștiința publică, în limbajul interpretării teoretice exacte. Aceasta înseamnă cerința de a separa cele cunoscute de necunoscute, probleme deja rezolvate care nu necesită o analiză specială de cele care necesită acțiuni teoretice și practice, bine definite, care vizează obținerea de noi cunoștințe necesare de aplicat în practică și care pot duce, ca rezultat, la rezolvarea problemei.

Nu în ultimele rânduri, evidențiem că o problemă de cercetare nu trebuie să fie generală, dar cât mai concretă pentru a avea o abordare de adâncime. Practic, cercetătorul decide de a cerceta și ulterior a evidenția „multe despre puțin” sau „puțin despre mult”. D.Silverman sublinia că una dintre greșelile cercetătorilor constă în alegerea unor probleme de cercetare extrem de vaste și practic imposibil de abordat. Exemplul oferit de sociologul englez este cel al descoperirii cauzelor oamenilor fără adăpost. O asemenea problemă de cercetare se află dincolo de scopul uni cercetător, cu timp și resurse limitate.²²¹

Al doilea pas al programului de cercetare constă în **formularea scopului și a obiectivelor de cercetare**. Conținutul problemei, caracteristicile obiectului și subiectului studiat determină strategia cercetării aplicate și focalizarea acesteia, exprimată în scopul și obiectivele sale. **Scopul cercetării** reprezintă rezultatul final al cercetării, este un rezultat planificat, spre realizarea căruia sunt direcționate activitățile de cercetare. Scopul unei cercetări evidențiază specificul unui fenomen, achiziționarea de noi cunoștințe despre obiectul cercetării, structura acestuia, interacțiunea cu alte fenomene. Previziunile direcțiilor principale de dezvoltare a fenomenelor sau proceselor studiate sunt adesea utilizate ca scop al studiului. De exemplu, scopul poate fi cunoașterea gradului de

²²¹ A se vedea: Silverman D. *Interpretarea datelor calitative. Metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii*. Iași, 2004, p.20-27.

răspândire a bullying-ului în rândul adolescenților, inclusiv a particularităților de manifestare, care să permită elaborarea unor acțiuni de prevenire și combatere, ținând cont de necesitățile adolescenților, părinților, pedagogilor, psihologilor.

Obiectivele de cercetare urmăresc evidențierea specificului unui fenomen social; identificarea cauzelor fenomenului studiat și relațiile dintre cauze; analiza impactului; identificarea unor strategii de acțiune etc. Scopul și obiectivele cercetării trebuie să fie coordonate cu ipotezele. Astfel, obiectivele pentru scopul anunțat mai sus pot include: (i) analiza percepțiilor și atitudinilor față de fenomenul bullying; (ii) cunoașterea prevalenței și a particularităților de manifestare a bullying-ului; (iii) analiza comportamentelor de tip bullying (agresor, victimă, martor); (iv) evaluarea factorilor protectivi și a celor de risc, în situațiile de bullying; (v) cunoașterea gradului de informare a părinților/îngrijitorilor despre bullying și riscurile acestui fenomen; (vi) evaluarea sistemului de servicii pentru copiii-victime ale violenței, inclusiv ale bullying-ului; (vii) analiza intervenției diferitor categorii de specialiști care interacționează cu adolescenții, în cazurile de bullying; (viii) cunoașterea opiniilor diferitor categorii de specialiști privind măsurile ce trebuie întreprinse pentru prevenirea și combaterea violenței, inclusiv a bullying-ului, etc.

Al treilea pas constă în **determinarea obiectului și subiectului de cercetare**. Un **obiect de cercetare** este un ansamblu de fenomene, procese sau o anumită sferă a realității sociale, către care se îndreaptă activitatea cognitivă a unui cercetător. În partea metodologică a programului, pe baza esenței problemei selectate, este necesar să se formuleze ideile inițiale despre obiectul cercetării, relevanța și importanța studierii acestuia. **Subiectul cercetării** este o parte specifică sau proprietate (proprietăți), caracteristicile unui obiect, specificate pentru studiu. Alegerea subiectului de cercetare permite delimitarea cadrului proiectului de cercetare în curs de desfășurare și, în același timp, selectarea acelor aspecte, proprietăți

ale obiectului studiat și conexiunile existente între ele, care exprimă cel mai clar esența problemei. În cadrul aceluiași obiect de cercetare pot exista mai multe subiecte de cercetare (Tab.8.3).

Tabelul 8.3.

*Elemente ale programului de cercetare sociologică
(obiectul și subiectul cercetării)*

Obiectul de cercetare <i>indică spre ce este orientată, direcționată cercetarea</i>	Subiectul de cercetare <i>reprezintă idei, proprietăți, particularități, caracteristici ale obiectului de cercetare</i>
Exemple	
Migrația populației	<ol style="list-style-type: none"> 1. Factorii care influențează migrația. 2. Impactul migrației asupra copiilor rămași fără supravegherea părinților. 3. Procesul de reintegrare a migrantilor moldoveni în țările de destinație etc.
Siguranța copiilor în mediul online	<ol style="list-style-type: none"> 1. Comportamentul copiilor în mediul online. 2. Implicarea instituțiilor de învățământ în asigurarea protecției și siguranței copiilor în mediul online. 3. Infracțiunile asupra copiilor în mediul online.
Egalitatea de gen	<ol style="list-style-type: none"> 1. Percepția egalității de gen. 2. Egalitatea de gen și responsabilitățile în cadrul gospodăriei. 3. Manifestarea egalității de gen în domeniul educației.

Urmează **stabilirea și interpretarea conceptelor de bază (operaționalizarea), inclusiv alegerea tehnicilor de măsurare**. O parte esențială a programului de cercetare sociologică/socială este analiza logică a conceptelor fără de care este imposibil să introducem conceptul de cercetare în cutia de instrumente. Analiza logică a conceptelor necesită o explicație profundă și exactă a conținutului și structurii acestora, raportul dintre elementele necesare, proprietățile

fenomenului social studiat. Analiza acestor elemente și proprietăți va face posibilă formarea unei idei mai mult sau mai puțin holistice a stării (dinamică, statică) a fenomenului social studiat. Cu cât mai complexe sunt cercetările sociologice, cu atât mai ramificată și mai complexă este structura analizei logice a conceptelor de bază. Dar, cu cât mai profundă este această analiză, cu atât mai logic și mai complet este setul de instrumente pentru colectarea informațiilor sociologice primare, care pot fi măsurate.

C. Rughiniș menționează că operaționalizarea unui concept reprezintă definirea acestuia, astfel încât să poată fi observat empiric.²²² În cadrul activității de operaționalizare este important să studiem literatura de specialitate și să vedem care aspecte ale fenomenului propus pentru analiză au fost studiate, cum au fost măsurate etc. Sociologul american Ea. Babbie evidențiază că înțelesul variabilelor dintr-un studiu este determinată parțial de modalitatea în care acestea sunt măsurate.²²³ O parte din această sarcină este influențată și de decizia referitoare la modalitatea de colectare a datelor: observație directă, analiză a documentelor oficiale, chestionar sau interviu individual aprofundat.

Operaționalizarea stabilește sensul conceptului. Astfel, mai puțin contează definiția termenului din dicționar; dacă doi cercetători îl vor observa prin metode diferite, ei vor folosi, practic, două sensuri ale acestuia. De exemplu, putem operaționaliza conceptul de femicid prin: (i) întrebări puse specialiștilor din domeniul violenței în familie, evidențiind particularitățile de manifestare a acestuia în societatea moldovenească; (ii) studiind cazurile de femicid reflectate în mass-media; (iii) analizând deciziile instanțelor de judecată în domeniul dat. Fiecare dintre metodele menționate are implicații diferite asupra ceea ce măsurăm.

²²² A se vedea: Rughiniș C. *Explicația sociologică*. Iași, 2007, p. 43.

²²³ A se vedea: Babbie Ea. *Practica cercetării sociale*. Iași, 2010, p. 167-168.

Operaționalizarea presupune identificarea dimensiunilor conceptului: de exemplu, femucidul ca rezultat al violenței în familie care a cauzat vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății soldată cu decesul victimei sau omorul intenționat săvârșit asupra unui membru de familie. Pentru fiecare dimensiune, ulterior se stabilesc indicatori, adică aspectele din realitatea empirică care urmează a fi studiate (numărul femeilor decedate, vârsta acestora, relația cu agresorul, prezența copiilor, locul săvârșirii infracțiunii, metoda aplicată etc.). Atunci când vrem să înțelegm mai bine un fenomen social, este important să alegem aspectele pe care vrem să le măsurăm.

Un aspect important al programului de cercetare, menționat de I.Mărginean, constă și în **identificarea unei teorii/teorii de referință** care are rolul de ghid al cercetării atât la etapa de pregătire a cercetării, prin sistemul conceptual specific de analiză, de abordare a ipotezelor, indicatorilor etc., cât și la etapele de realizare și finalizare a raportului de cercetare, de interpretare și explicare a datelor.²²⁴ Teoria/teoriile de referință reprezintă o sursă de derivare a altor cunoștințe. Cu ajutorul teoriei de referință cercetătorul se apropie de obiectul de studiu utilizând termeni și elemente teoretice, realizând anumite afirmații, predicții, dar cu o mai mare acuratețe. În condițiile în care pentru un anumit domeniu nu s-a conturat încă o teorie sau cea existentă este considerată nesatisfăcătoare, cercetătorul trebuie să schițeze o astfel de teorie, fie și la nivelul unor explicații ipotetice, și să construiască un cadru teoretico-metodologic suficient de articulat pentru efectuarea cercetării.

Alegerea unităților de analiză și de înregistrare este un pas important al compartimentului teoretico-metodologic și trebuie corelată cu procesul de elaborare a ipotezelor. Unitățile de analiză se pot referi la persoane, gospodării familiale, diverse grupuri umane (echipe, clase de elevi), asociații formale (organizații, întreprinderi),

²²⁴ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.54-55.

asociații informale (grupuri de prieteni) etc. În cadrul cercetării trebuie definită relația dintre unitatea de analiză și unitatea de înregistrare. Uneori, aceste două elemente pot coincide, alteori însă ele diferă.

Ultimul pas al compartimentului teoretico-metodologic constă în **elaborarea ipotezelor**. O ipoteză de cercetare este o presupunere fundamentată științific despre structura fenomenului social studiat sau despre natura legăturilor dintre componentele sale. Ipotezele sunt punctele de plecare pentru cercetare. O bună ipoteză se elaborează pornind de la cunoștințele anterioare. Uneori, pentru elaborarea ipotezelor și a procedurilor de cercetare, se efectuează un studiu-pilot preliminar.

Regulile de bază în privința elaborării ipotezelor sunt: (i) o ipoteză trebuie să fie în acord sau cel puțin să fie în concordanță cu toate faptele la care se referă; (ii) dintre numeroasele ipoteze pentru a explica o serie de fapte, sunt preferabile cele care explică relațiile dintre faptele sociale; (iii) pentru a explica o serie de fapte conexe, este necesar să propunem cât mai puține ipoteze, iar conexiunea lor ar trebui să fie cât mai strânsă; (iv) ipotezele sunt niște enunțuri probabile; (v) ipotezele nu pot fi contradictorii. Cercetările empirice, frecvent cuprind ipoteze generale și ipoteze de lucru (Tab.8.4).

Tabelul 8.4.

Ipoteze generale și ipoteze de lucru (exemple)

Tema de cercetare	Ipoteze generale	Ipoteze de lucru
Prevenirea fenomenului de exploatare prin muncă a copiilor	Numărul copiilor exploatați prin muncă crește din cauza migrației părinților la muncă peste hotare.	<ul style="list-style-type: none"> • Copiii din familiile monoparentale și copiii orfani sunt mai expuși riscului de a fi exploatați prin muncă (în special de a fi traficați). • Fenomenul exploatării prin muncă a copiilor este mai răspândit în mediul rural.

Fenomenul exploatării sexuale a copiilor	Lipsa unui mecanism metodologic de identificare a copiilor victime ale exploatării sexuale determină diminuarea subiectivă a fenomenului exploatării sexuale a copiilor	<ul style="list-style-type: none"> • În societățile tradiționaliste rata raportărilor cazurilor de exploatare sexuală a copiilor este mai mică, comparativ cu societățile moderne. • Copiii victime ale exploatării sexuale rareori se autoidentifică ca victime ale exploatării. • Copiii din mediul urban sunt mai expuși diferitor forme de exploatare sexuală comparativ cu copiii din mediul rural.
--	---	---

8.4. Compartimentul metodic

Compartimentul metodic al programului de cercetare începe cu **stabilirea și descrierea metodelor și tehnicilor de cercetare**. Fiecare metodă de cercetare are avantajele și dezavantajele sale. O temă poate fi cercetată prin intermediul unei/unor metode cantitative (ancheta sociologică) sau calitative (interviul individual aprofundat, studiul de caz, observația participativă), sau prin îmbinarea acestora. Metoda/ele de cercetare depinde/depind de modul de formulare a scopului și obiectivelor de cercetare. Un program eficient de cercetare presupune alegerea mai multor metode de cercetare, profitând de avantajele fiecăreia.

I.Mărginean evidențiază 4 elemente principale de care cercetătorul trebuie să țină cont în alegerea metodelor, tehnicilor și procedeele de cercetare: (i) adecvarea fiecărei tehnici la specificul domeniului și la obiectivele de cercetare; (ii) existența unor surse de informare accesibile pentru metodele, tehnicile și procedeele de lucru; (iii) combinarea metodelor, tehnicilor și procedeele (triangularea); (iv) dispunerea de logistica necesară realizării

cercetării în formatul stabilit (resurse umane, materiale, financiare, de timp etc.).²²⁵

Metodele de cercetare se pot aplica prin mai multe tehnici. De exemplu, ancheta sociologică în bază de chestionar poate fi aplicată: (i) în formă orală (față în față), la domiciliul subiectului; (ii) în formă orală, prin telefon; (iii) în formă scrisă, prin poștă; (iv) în formă scrisă, cu ajutorul tehnologiilor informaționale în varianta online etc.

Alegerea tehnicii de aplicare a metodei se face în funcție de considerentele științifice, dar și de constrângerile de natură practică (buget, timp, factori politici etc.). Totuși, există câteva cerințe elementare care trebuie respectate, altfel rezultatele nu au nicio valoare. Astfel, dacă dorim să aflăm intențiile de vot ale oamenilor în perioada preelectorală, se cere să aplicăm ancheta orală, față în față, la domiciliul respondentului. Colectarea datelor privind intențiile de vot la telefon poate determina distorsiuni extrem de mari.

Urmează **determinarea eșantionului de cercetare**. Clarificarea limitelor obiectului și a subiectului cercetării se efectuează în paralel cu calculul eșantionului de cercetare. De eșantionul de cercetare și metodele aplicate depinde volumul de lucru al echipei de cercetare și costul desfășurării cercetării. Eșantionul de cercetare depinde de tipul de cercetare (cantitativă, calitativă). În dependența de aceasta se alege strategia de cercetare (metodele, tehnicile, procedeele și instrumentele de lucru, modalitățile de analiză a informațiilor).

Populația generală este un set al tuturor elementelor, obiectelor de cercetare, limitată de timp și de un program de cercetare. *Eșantionul de cercetare* este o parte a elementelor extrase într-un anumit mod din ansamblu și destinate studiului direct (observării). Eșantionul de cercetare trebuie să fie similar cu universul cercetării în ceea ce privește caracteristicile sociodemografice de bază sau alte caracteristici esențiale. Un eșantion este o copie redusă (model) a populației din care a fost extras. Sociologii consideră că, de exemplu,

²²⁵ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.125-126.

atunci când se studiază problema migrației din Moldova, nu este nevoie să fie intervievați toți emigranții. Este suficient să participe la cercetare o parte, dar această parte ar trebui să fie similară cu ansamblul (în ceea ce privește sexul, vârsta, educația, statutul social și alți parametri care sunt importanți pentru problema dată). Cadrul de eșantionare îl constituie datele recensământului populației, anumite rapoarte statistice, listele electorale, dosarele departamentului de resurse umane (în cadrul unei organizații) și alte documente care pot fi accesate de un sociolog.

Elaborarea instrumentelor pentru colectarea datelor.

Instrumentele pot fi: chestionare, scheme de categorii, fișe de observație, tabele statistice, ghiduri de interviu, ghiduri de moderare a discuțiilor etc. La această etapă vorbim de instrumente provizorii pentru că acestea trebuie testate în cadrul cercetării-pilot și doar apoi se elaborează instrumentul definitiv.

Instrumentele de cercetare pun în evidență două tipuri de probleme: *de conținut* și *de formă*, fiecare instrument de cercetare (chestionar, ghid de interviu, fișă de observare etc.) având particularități specifice. În cazul cercetărilor cantitative, în care instrumentul este chestionarul, în partea *de conținut* cercetătorul trebuie să transpună conținutul cercetării în întrebări/indicatori. Acesta trebuie să decidă asupra tipurilor de întrebări (deschise, închise), expresiilor folosite (să fie pe înțelesul respondenților), să stabilească variantele de răspuns, să construiască scalele de atitudini etc. La această etapă este recomandabil consultarea experților, altor membri ai echipei care au experiență în dezvoltarea instrumentelor de cercetare.

Forma instrumentelor de cercetare se referă la ordinea întrebărilor, modalitatea de aranjare a acestora pe pagină sau în mediul online, stabilirea modului de înregistrare a răspunsurilor, decizia de a folosi instrumente auxiliare etc. Experiența la acest capitol se acumulează treptat, respectiv pentru începători este extrem de util să apeleze la cercetătorii cu experiență.

Unele aspecte ce țin de **colectarea și verificarea datelor**, precum și cele de **prelucrare și analiză a datelor** vor fi prezentate în compartimentul ce urmează.

8.5. Elaborarea planului organizatoric al cercetării

După elaborarea programului de cercetare trebuie elaborat **planul organizatoric al cercetării**. De obicei, planul include principalele proceduri și activități organizaționale, grupate pe secțiuni, care trebuie desfășurate în timpul studiului (Tab.8.5). Acest lucru face posibilă determinarea cu exactitate a costurilor de timp, efort, resurse etc.

Tabelul 8.5.

Planul tehnico-organizațional al cercetării (model)

Secțiuni și etape	Nr.	Activitatea	Perioada de realizare	Responsabil de realizare	Aspecte importante
Secțiunea I	1.	Aprobarea programului de cercetare			
	2.	Pregătirea instrumentelor de cercetare			
	3.	Formarea echipei de cercetare și instruirea			
	4.	Realizarea cercetării-pilot			
Secțiunea II	5.	Organizarea procesului de culegere și control a datelor			
	6.	Organizarea procesului de verificare și validare a datelor			
	7.	Codificarea și introducerea datelor			
	8.	Prelucrarea și analiza datelor			
Secțiunea III	9.	Elaborarea variantei inițiale a raportului de cercetare și a recomandărilor			
	10.	Discutarea variantei inițiale de raport, încorporarea			

		comentariilor și elaborarea variantei finale a raportului de cercetare			
	11.	Prezentarea publică a rezultatelor cercetării			
	12.	Arhivarea datelor			

Sociologii români T.Rotariu și P.Iluț evidențiază următoarele aspecte ale procesului de organizare a cercetării: (i) stabilirea calendarului cercetării și asigurarea măsurilor pentru respectarea acestuia; (ii) evaluarea costurilor fiecărei operațiuni și asigurarea măsurilor necesare pentru a intra efectiv în posesia banilor în toate momentele anchetei când trebuie făcute plăți; (iii) asigurarea tuturor mijloacelor și instrumentelor necesare deplasărilor pe teren; (iv) rezolvarea problemelor pe care le întâmpină operatorii de teren în obținerea informațiilor pe plan local în alegerea eșantionului; (v) asigurarea condițiilor de cazare și alimentare pentru operatori și restul personalului; (vi) stabilirea mijloacelor de verificare pe teren a muncii operatorilor; (vii) selectarea și instruirea operatorilor.²²⁶

Evidențiem că există cercetări elaborate de un singur autor, dar cel mai frecvent activitatea de cercetare sociologică presupune lucrul în echipă. În cadrul echipei, fiecare realizează anumite activități individuale și de grup (colectare, verificare, codificare etc.). Coordonatorul echipei de cercetare realizează planificarea tuturor activităților, eșalonarea acestora în timp, repartizarea atribuțiilor/sarcinilor și acoperirea costurilor. O echipă de cercetare este parte a unui centru, institut sau department de cercetare. În același timp, coordonatorul echipei de cercetare trebuie să soluționeze și alte aspecte de natură organizatorică (administrare, coordonare a activității contabile etc.)

²²⁶ A se vedea: Rotariu T., Iluț P. *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*. Iași, 2006, p.232.

În activitatea instituțiilor de cercetare care desfășoară cercetări sociologice cantitative, elementul cel mai sensibil îl constituie munca operatorilor de teren. În realizarea cercetărilor cantitative, operatorii sunt elementul crucial de care depinde succesul cercetării, respectiv factorul care introduce cele mai multe erori. Centrele de cercetare a opiniei publice fie posedă o rețea organizată ierarhic de operatori locali, fie o rețea de persoane mobilizabile care sunt trimise pe teren. Ambele variante au avantaje și dezavantaje. Rețeaua locală de operatori presupune costuri mai reduse, dar un control mai slab al acestora. Rețeaua de persoane care sunt mobilizate pentru a merge în teren presupune costuri mai mari (deplasare, cazare), în schimb aceștia sunt mai instruiți și mai controlați.

În procesul de colectare a datelor, operatorii de teren au obligația de a oferi informații despre instituția care realizează cercetarea, scopul și obiectivele de cercetare, tipul informațiilor colectate, valoarea acestora etc., atât pentru autorități, cât și pentru categoriile de participanți la cercetare. De asemenea, subliniem că operatorii de teren adesea au nevoie de sprijinul autorităților pentru accesul la date. Este important însă ca această interacțiune să nu afecteze grupul țintă de cercetare pentru a nu influența datele colectate.

Prima secțiune a planului organizatoric prevede procedura de pregătire, discutare, aprobare a programului și a instrumentelor de cercetare sociologică. În acest scop este extrem de importantă selectarea echipei de cercetare și instruirea membrilor acesteia pe aspectele specifice cercetării. Fiecare cercetare are anumite cerințe, respectiv, membrii care vor participa trebuie să facă față acestor cerințe. Instruirea operatorilor constă în transmiterea cunoștințelor referitoare la: (i) scopul și obiectivele cercetării, conținutul chestionarului; (ii) modalitatea alegerii și abordării persoanelor care trebuie chestionate; (iii) modalitatea corectă de aplicare a chestionarului și de soluționare a problemelor ce apar pe teren; (iv) activitățile de îndeplinit după aplicarea chestionarelor. Tehnologiile informaționale aduc schimbări în procesul de instruire și impun

necesitatea instruirii privind utilizarea dispozitivelor electronice în colectarea datelor.

O problemă specifică se referă la motivarea populației pentru colaborare la cercetare. De obicei, în cercetările de marketing participanților la cercetare li se oferă bani, anumite obiecte, eventual se organizează concursuri cu premii. Astfel de acțiuni sunt mult mai rare în cadrul cercetărilor axate pe probleme sociale.

Controlul culegerii datelor este o etapă importantă pentru procesul de colectare a datelor și presupune verificarea activității operatorilor de teren privind aplicarea instrucțiunilor de selectare a persoanelor, modul de lucru, timpul de colectare a datelor etc. Nevoia controlului atrage după sine și problema confidențialității datelor despre persoanele participante, a răspunsurilor oferite și respectarea drepturilor omului.

A doua secțiune este, de obicei, dedicată operațiunilor de planificare asociate pregătirii informațiilor colectate pe teren. Odată colectate chestionarele în teren, se trece la pregătirea acestora pentru prelucrarea statistică a datelor – verificarea modului de completare a chestionarelor, codificarea, introducerea informației.

Planul organizatoric trebuie să prevadă câți specialiști vor participa la aceste activități.

Codificarea informațiilor constă în transpunerea descrierilor verbale (calitative) în descrieri cantitative, prin atribuirea de valori (numere, simboluri). Înainte de a face acest lucru, cercetătorii elimină chestionarele care nu conțin răspunsuri la întrebări-cheie. Verificarea chestionarelor (informațiilor) colectate are drept scop utilizarea pentru prelucrare și analiză doar a informațiilor valide. Există 3 obiective ale verificării informației: *completitudinea*, *exactitatea* și *uniformitatea*.

Completitudinea informațiilor se determină prin gradul de colectare a informațiilor cerute. Instrumentele de cercetare care conțin multe omisiuni (+25% din informațiile colectate) sunt

eliminate din prelucrare.²²⁷ Totuși, se recomandă prelucrări separate în scopul înțelegerii și explicării non-răspunsurilor.

Pentru determinarea *exactității* se identifică contradicțiile dintre datele factuale. În măsura posibilităților se fac corecturi. Acest lucru însă nu se poate face pentru răspunsurile la întrebările de opinie. În general, utilizarea unui număr mai mare de operatori poate reduce volumul erorilor, deoarece fiecare operator are un volum mic de exemplare de instrumente de lucru aplicate. În cazul unor instrumente de cercetare care conțin atitudini rău intenționate, de neseriozitate, cu erori de completare sau cu alte aspecte care atrag neîncrederea, se recomandă eliminarea acestora.

În controlul *uniformizării* informației colectate, de asemenea, pot fi eliminate unele exemplare ale instrumentelor de cercetare.

Datele din chestionarele completate care au trecut procesul de verificare sunt introduse în programe speciale de prelucrare pentru a se elabora tabele cu datele colectate. Acestea prezintă corelări dintre răspunsurile respondenților și principalele variabile sociodemografice care pot explica anumite legături, relații privind fenomenele studiate.

Secțiunea a treia a planului organizatoric cuprinde activitățile de scriere a raportului, prezentare și discuții asupra rezultatelor cercetării. În baza tabelor de date, cercetătorii pregătesc un raport preliminar, intermediar sau final asupra cercetării sociologice efectuate, indicând principalele concluzii și în baza acestora formulează recomandări practice.

Analiza datelor poate fi **sumară** sau **avansată**.²²⁸ Analiza sumară a datelor oferă cercetătorului informații generale care îi vor ghida viitorul demers investigativ și constă în clasificarea cazurilor ce formează obiectul de cercetare în funcție de anumite criterii,

²²⁷ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.131.

²²⁸ A se vedea: Rotariu T., Iluț P. *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*, p.238-250.

validarea sau invalidarea unor ipoteze, stabilirea frecvenței de producere a unor fenomene sau în distribuția acestor cazuri la nivelul populației, validarea eșantionului sau studiul gradului de reprezentativitate, validarea instrumentului de lucru și consistența datelor obținute.

Analiza avansată a datelor presupune continuarea demersului pe trei posibile direcții: construcția de tipologii; construcția de scale complexe sau indici susceptibili să stabilească diferite ierarhii; elaborarea de modele deterministe, adică de relații cauzale între diverse variabile. Aceste tehnici de analiză intră în sfera de preocupare a specialiștilor.

Analiza datelor se realizează în acord cu teoria/teoriile care ghidează procesul dat. La această etapă, ipotezele elaborate în pregătirea programului de cercetare alcătuiesc cadrul de referință al analizei rezultatelor obținute în cercetare. Dacă este necesar, se pot elabora noi ipoteze pe baza datelor colectate. La această etapă, sociologul se confruntă cu provocări în realizarea unor explicații cât mai adecvate, pentru că realitatea socială este foarte complexă.

8.6. Efectuarea cercetării-pilot

Toate dimensiunile instrumentelor de cercetare trebuie să facă obiectul unei evaluări prealabile în privința eficacității lor, pentru a ne asigura că se colectează datele care sunt necesare, că respondenții înțeleg întrebările și limbajul este accesibil pentru ei. Este vorba de o acțiune costisitoare și care cere mult timp. Este foarte dificil (dar nu imposibil) să corectăm anumite aspecte din programul de cercetare. Corectările se pot face în urma realizării unor cercetări-pilot. I.Mărginean numește cercetarea-pilot „repetiție generală a cercetării propriu-zise”, doar că la o scară mai mică.

Cercetarea-pilot permite testarea schemei operaționale, a instrumentelor și procedeelelor de lucru, estimarea consturilor și

anticiparea rezultatelor. Acest tip de cercetare poate confirma demersul deja realizat sau poate conduce la abandonarea cercetării, eventual permite reformularea temei, completarea schemei operaționale, corectarea instrumentelor de lucru pentru adecvarea la temă, la procedeul de lucru și la populația studiată.

În cadrul cercetărilor cantitative se utilizează termenul de anchetă-pilot. Activitatea asupra anchetei-pilot servește la formularea exactă a întrebărilor, la stabilirea chestiunilor de procedură, a ordinii întrebărilor și la reducerea non-răspunsurilor din chestionar.

Cercetarea-pilot cere resurse considerabile (umane, financiare, de timp), dar absența acesteia riscă să coste și mai mult. Într-o anchetă, practic totul trebuie să fie pretestat, începând cu modul de a constitui eșantionul și până la alegerea modalității de adresare a întrebărilor și înregistrare a răspunsurilor (hârtie, electronic etc.). Un sociolog nu știe niciodată cu exactitate cum vor reacționa persoanele participante la cercetare. De aceea, se recomandă pretestarea tuturor întrebărilor din chestionar, a scalelor utilizate în cercetare, inclusiv a logicii acordării întrebărilor (pot fi 2-3 variante privind structurarea întrebărilor). În această ordine de idei, este important să fie respectate criteriile de rigurozitate privind eșantionul pentru studiul-pilot, categoriile de răspunsuri etc. Abia după aceasta se definitivează chestionarul, după care se trece la etapa de multiplicare și distribuire operatorilor de culegere a datelor.

Utilitatea cercetării-pilot rezidă în următoarele avantaje: (1) Confirmarea unui program inițial de cercetare care legitimează demararea cercetării; (2) Permite ajustări în conceptualizarea cercetării, care dau programului de cercetare mai multă precizie, concize și coerență. Perfecționările ce rezultă din ancheta-pilot – ajustările realizate înainte de demararea studiului propriu-zis aduce satisfacție cercetătorilor.

8.7. Elaborarea raportului de cercetare

Elaborarea raportului de cercetare constituie punctul final al cercetării. Raportul trebuie elaborat sub forma unui text clar și ușor de parcurs, presărat cu cifre sau exemple absolut necesare pentru înțelegerea ideilor prezentate. Raportul cuprinde câteva tabele sau grafice sugestive care rezumă, într-o manieră mai clară, informația prezentată. Pe lângă prezentarea fenomenului sau a faptelor studiate, se înaintează recomandări pentru soluționarea problemei sociale analizate.

Nu există reguli fixe privind scrierea raportului de cercetare. La elaborarea raportului de cercetare, sociologul trebuie să țină cont doar de unele exigențe generale și specifice (înaintate de finanțatorul cercetării). Exigențele generale se referă la respectarea regulilor deontologice în interpretarea datelor, dar și la prezentarea acestora într-un limbaj accesibil și într-un format profesionist. Obiectivitatea și neutralitatea sunt criteriile de bază în activitatea sociologilor.

Structura generală a unui raport de cercetare cuprinde: sumar executiv, introducere (context social), metodologia cercetării/aspecte metodologice, prezentarea principalelor rezultate ale cercetării, concluzii, recomandări, referințe bibliografice, anexe. S.Chelcea subliniază că este bine ca raportul de cercetare să conțină și trecerea în revistă a literaturii de specialitate cu referire la tema cercetată,²²⁹ însă aceasta nu este o practică extrem de răspândită.

T.Rotariu și P.Iluț evidențiază următoarele criterii de care trebuie să țină cont sociologul la elaborarea unui raport de cercetare: 1. *Enunțul problemei studiate*. Raportul trebuie să definească cu maximă claritate problema studiată, evitându-se orice ambiguități pentru că beneficiarii au o imagine vagă în legătură cu scopul cercetării realizate. În contextul enunțului problemei, este preferabil să se facă referiri, mai sumare sau mai ample, la testarea ipotezelor

²²⁹ A se vedea: Chelcea S. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*. București, 2004, p.594.

înaintate, semnificația socială a problemei cercetate, tratarea problemei în literatura de specialitate etc. 2. *Descrierea metodologiei de cercetare* prin evidențierea metodelor, tehnicilor și instrumentelor utilizate; eșantionul de cercetare, perioada de realizare, limitele cercetării. 3. *Prezentarea concluziilor* într-un mod clar și precis, gradul de detaliere fiind în funcție de destinația raportului. 4. *Interpretarea rezultatelor* trebuie să aducă argumente.²³⁰

Însă, I.Mărginean susține că un raport de cercetare cuprinde 3 compartimente mari: (i) descrierea situației, (ii) analiza și interpretarea datelor, (iii) propunerile de rezolvare a problemelor sociale, de sporire a eficienței activității.²³¹ Acesta menționează că cercetătorul nu trebuie să uite că cercetările sociologice au rolul de a informa publicul larg, mass-media, dar și specialiștii, pentru că cercetarea sociologică nu are doar rolul de a constata și explica, dar și de a oferi soluții pentru rezolvarea problemelor existente. Astfel, publicul larg se axează pe rezultatele cercetării, specialiștii au nevoie de informații metodologice, precum și de elaborări teoretice de substanță, iar finanțatorii cercetării așteaptă soluții la problemele care au fost studiate. De aceea, raportul de cercetare trebuie să conțină pe lângă explicarea fenomenului studiat și recomandări pentru soluționarea problemei sociale analizate, în mod special acest lucru trebuie realizat de cercetările aplicative.

Un raport de cercetare trebuie să conțină și anexe (anexă metodologică, anexă cu tabele etc.). Anexa metodologică va cuprinde instrumentele de cercetare aplicate, va face referință la eșantionul de cercetare, procedurile de eșantionare etc. Anexa cu tabele (în cazul cercetărilor cantitative) se impune de la sine, dat fiind faptul că nu toate datele sunt analizate și interpretate în partea

²³⁰ A se vedea: Rotariu T., Iluț P. *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*, p.250-252.

²³¹ A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.137.

de bază a raportului. Subliniem aici că există reguli elementare de construcție și prezentare a tabelor cu date.²³²

Diseminarea rezultatelor cercetării se realizează prin rapoartele de cercetare, comunicări științifice, buletine, pliante, articole în reviste de specialitate etc. Această etapă reprezintă o obligație a cercetătorului față de participanții la cercetare și, în primul rând, față de public. În unele situații, sociologii au posibilitatea să participe la discutarea soluțiilor la problemele cercetare și la implementarea unora dintre acestea.

Practica arhivării documentelor administrative din cadrul cercetării realizate este una obligatorie. Cea mai simplă metodă constă în păstrarea tuturor instrumentelor de cercetare cu datele colectate. Dezvoltarea tehnologiilor informaționale a adus noi posibilități, în special pentru datele calitative colectate, în cazul cărora trebuie asigurată păstrarea confidențialității și anonimității, dar și reguli specifice privind arhivarea acestora.

Întrebări de recapitulare:

1. Care este necesitatea elaborării programului de cercetare?
2. Cum pot fi explicate principiile metodologice utilizate în proiectarea cercetărilor sociologice?
3. Prin ce se deosebesc următoarele noțiuni: problemă, problemă socială și tema cercetării?
4. În ce constă analiza logică a conceptelor de bază?
5. Care sunt provocările/riscurile care pot apărea în procesul de realizare a programului de cercetare?
6. Care sunt principalele activități din planul de organizare a unei cercetări sociologice și provocările principale în implementarea acestuia?

²³² A se vedea: Mărginean I. *Proiectarea cercetării sociologice*, p.253-255.

7. Care sunt punctele comune și cele diferite între cercetarea-pilot și ancheta-pilot?

Sarcini de lucru individual:

- Analizați o cercetare sociologică din perspectiva:
 - (i) elementelor compartimentului metodologic al programului de cercetare,
 - (ii) elementelor compartimentului metodic al cercetării,
 - (iii) structurii raportului de cercetare.
- Elaborați în grup un program de cercetare.

Bibliografia selectivă:

1. BABBIE, Ea. *Practica cercetării sociale*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1274-1
2. CHELCEA, S. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*. București: Editura Economică, 2004. ISBN 973-590-945-6
3. CULIC, I. *Metode avansate în cercetarea socială. Analiza multivariate de interdependență*. Iași: Polirom, 2004. ISBN 973-681-607-9
4. *Dicționar enciclopedic de sociologie*. Chișinău: S.n., 2013. ISBN 978-9975-53-267-8
5. FERREOL, G. (coord.) *Dicționar de sociologie*. Iași: Polirom, 1998. ISBN 978-683-054-3
6. JUPP, V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1616-9.
7. KING G. *Strategia cercetării. Treisprezece cursuri despre elementele științelor sociale*. Iași: Polirom, 2005. ISBN 973-681-900-0
8. MĂRGINEAN, I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2000. ISBN 973-683-480-8
9. MOSCOVICI, S., BUSCHINI, F. (coord.) *Metodologia științelor socioumane*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 978-973-46-0596-5.

10. ROTARIU, T. *Fundamente metodologice ale științelor sociale*. Iași: Polirom, 2015. ISBN 978-973-46-5863-3
11. ROTARIU, T., ILUȚ, P. *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*. Iași: Polirom, 2006. ISBN 978-973-46-0411-2
12. RUGHINIȘ, C. *Explicația sociologică*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 978-973-46-0669-6
13. SIGLETON, R., STRAITS, B. *Approaches to Social Research*. 3ed edition. New-York: Oxford University Press, 1999. ISBN 0-19-510525-7
14. SILVERMAN, D. *Interpretarea datelor calitative. Metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii*. Iași: Polirom, 2004. ISBN 973-681-517-X
15. VLĂSCEANU, L. (coord.) *Sociologie*. Iași: Polirom, 2011. ISBN 978-973-46-1815-6
16. VLĂSCEANU, L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2013. ISBN 978-973-46-3292-3
17. ZAMFIR, C., STĂNESCU, S. (coord.) *Enciclopedia dezvoltării sociale*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 978-973-46-0702-0
18. КРАВЧЕНКО, А.И. *Методология и методы социологических исследований*. Москва: Юрайт, 2015. ISBN 978-5-9916-3330-7
19. КРАВЧЕНКО, А.И. *Социология в схемах и определениях*. Москва: Проспект, 2015. ISBN 978-5-392-14691-8
20. *Социология в схемах*. Москва: Приор, 2001. ISBN 5-7990-0378-0

IX. CANTITATIV *VERSUS* CALITATIV ÎN CERCETAREA SOCIALĂ

9.1. *Semnificația „cantitativului” și a „calitativului”*

9.2. *Specificul cercetărilor calitative și al celor cantitative*

Obiective:

- să determine semnificația cantitativului și a calitativului;
- să explice schema lui Brayman și nivelurile de analiză a cantitativului și calitativului;
- să diferențieze specificul cercetărilor calitative și al celor cantitative;
- să exemplifice utilizarea cercetărilor calitative și a celor cantitative;
- să propună teme de cercetare cu aplicarea diferitor tipuri de metode (cantitative și calitative).

Competențe:

- ✓ identificarea strategiei de cercetare aplicabile fenomenului social.

Cuvinte-cheie: *cercetare calitativă, cercetare cantitativă, traseu linear, traseu circular, comprehensiune, măsurare.*

9.1. *Semnificația „cantitativului” și a „calitativului”*

Una dintre distincțiile dihotomice întâlnite și discutate frecvent în lucrările asupra științelor socioumane este cea care opune abordările de tip cantitativ celor de tip calitativ. În limbajul științelor socioumane și al sociologiei, în particular, termenii de cantitativ și calitativ au primit o extrapolare ce se îndepărtează de la înțelesul lor curent, ajungându-se ca ei să desemneze două mari paradigme. Cercetătorii J.Mahoney și G.Goertz le denumesc „culturi

alternative”, având caracteristici distincte în materie de valori, credințe și norme.²³³

Unii reprezentanți ai sociologiei contrapun în teorie și în practica cercetării cele două abordări sau afirmă superioritatea netă a uneia. Sunt însă numeroși autori care văd complementarități și chiar marcante interferențe între ele. Complementaritatea constă în îmbinarea celor două tipuri de metode. Așa, de exemplu, elaborarea unui chestionar ar trebui să fie precedată, mai ales în cazul unor populații mai puțin cunoscute, de un studiu premergător, în care să se folosească interviuri individuale, de grup libere și de profunzime, analize de documente, autobiografii etc. sau în urma aplicării unui chestionar se poate trece și la utilizarea altor metode, intensiv-calitative.

În abordarea celor doi termeni, de obicei se pornește de la termenul de cantitativ, iar cel calitativ se definește în comparație cu primul.

Abordarea cantitativă își trage originile din pozitivismul lui A.Comte, care este considerat părintele sociologiei, preluând modelul de cercetare aplicat în științele naturii, considerat a fi probat eficacitatea în oferirea de răspunsuri valide și obiective la problemele cercetării științifice. Sociologii P.Iluț și T.Rotariu, citându-i pe G.Yule și M.G. Kendall, menționează că cantitativul îmbracă două forme: cea de *numărare* și cea de *măsurare*, forme care sunt clar și principial distincte, făcând apel la operațiuni logice și empirice diferite, deși în anumite situații se poate trece de la numărare la măsurare. Numărarea se referă la manipularea unor entități distincte, care formează o mulțime de elemente, în principiu de aceeași natură. Din punct de vedere empiric, la baza numărării stă posibilitatea de a distinge clar și corect elementele mulțimii respective și de a le pune în corespondență cu o parte finită a mulțimii numerelor naturale:

²³³ A se vedea: Dușa A. *Elemente de analiză comparativă*. București, 2014, p.6.

0, 1, 2, 3, 4...n. Spre exemplu, numărăm câți elevi răspund corect la un test de evaluare, câți oameni votează cu un anumit partid etc. Astfel, rezultatul numărării este întotdeauna o frecvență, adică un număr care indică o cantitate de entități/unități.

Pe de altă parte, măsurarea se referă la atribuirea unei valori numerice care redă intensitatea cu care se manifestă o caracteristică, o însușire a unei entități empirice. Pentru desfășurarea măsurării, este nevoie de un instrument de măsură, construit astfel încât caracteristica „obiectului” să poată fi evaluată pe o scală. Rezultatul măsurării este măsura exprimată printr-un număr care arată prin câte unități de măsură se poate exprima intensitatea caracteristicii date. Altfel spus, acest număr este o valoare exprimată în unități de măsură. Măsurarea vizează întotdeauna o caracteristică a obiectului vizat și nu obiectul în sine. Astfel, nu măsurăm o bucată de pânză, ci lungimea ei, așa cum prin cântărire măsurăm masa unui corp etc.²³⁴

Perspectiva cantitativă face posibilă producerea de „fapte” despre lume și comportament, prin intermediul variabilelor compuse din variația a foarte multe cazuri măsurate în același timp, contribuind astfel la extinderea cunoștințelor despre viața socială.

În opoziție cu paradigma cantitativistă, a fost dezvoltată paradigma calitativistă, întemeiată pe orientările interpretativiste sau subiective de cercetare, care evidențiază specificul ireductibil al științei sociale și independența față de științele naturii. Din perspectivă istorică, un rol important în dezvoltarea noii paradigme de cercetare l-a avut Școala de la Chicago, care în anii 1920-1930 a stabilit importanța cercetării calitative în investigarea vieții grupurilor sociale, propunând în calitate de metode de cercetare: observația, interviul și metoda biografică.²³⁵ Contribuția cercetătorilor reprezentanți ai acestei școli, printre care R.Park și

²³⁴ A se vedea: Rotariu T., Iluț P. *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*. Iași, 1997, p.27.

²³⁵ A se vedea: Mucchielli A. (coord.) *Dicționar al metodelor calitative în științele umane și sociale*. Iași, 2002, p.396-401.

E.Burgess, este incontestabilă în dezvoltarea sociologiei contemporane, identificând faptul că este nevoie de o „penetrare” a lumii interioare a actorilor sociali pentru a putea înțelege comportamentul acestora. Totuși, impunerea acestei noi paradigme s-a realizat la sfârșitul anilor 60 ai secolului al XX-lea, când cercetarea socialului este marcată de o schimbare de traiectorie, având loc o revedere a abordărilor științifice prin punerea unui accent deosebit pe o nouă perspectivă care să permită investigarea fenomenelor sociale din interior, într-o manieră interpretativă. Această „revoluție calitativă” a determinat formularea unor principii metodologice, neunificate încă, suscitând interesul atât al sociologilor, cât și al antropologilor, psihologilor etc.

Prin noua abordare s-a trecut la o nouă modalitate de explorare a sensurilor subiective prin intermediul cărora oamenii interpretează lumea, diferitele căi prin care este construită realitatea în anumite contexte. Evenimentele și fenomenele sociale sunt înțelese și văzute din perspectiva actorilor sociali, evitându-se astfel impunerea unor preconcepții și definiții ale cercetătorului.²³⁶

Dezvoltarea metodologiei calitativiste, diferită de cea a științelor naturii, este determinată de câteva aspecte, printre care:

- cercetătorul social este el însuși actor social,
- cercetarea socială nu studiază obiecte inerte, fără conștiință de sine, dar are în centrul atenției actori sociali implicați în diverse acțiuni și interacțiuni sociale.

Din această perspectivă cercetarea socială nu poate fi una exterioară, ci una ancorată în cunoașterea comună a actorilor sociali, care poate fi obiectivată de către cercetător. În acest context, cercetarea calitativă este denumită în literatura de specialitate prin utilizarea diferitor calificative, precum: comprehensivă, holistă, inductivă, naturalistă, umanistă, ecologistă etc.

²³⁶ A se vedea: Sumner M. Cercetare calitativă. În: Jupp V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași, 2010, p.86.

În consecință, cercetarea calitativă implică întrunirea a câtorva caracteristici:

(1) este concepută în mare parte dintr-o perspectivă comprehensivă;

(2) își abordează obiectul de studiu într-un mod deschis și amplu;

(3) include o culegere de date efectuată cu ajutorul metodelor calitative, adică al metodelor care nu implică, în momentul culegerii, nici o cuantificare, nici o prelucrare;

(4) dă prilejul unei analize calitative a datelor, în care cuvintele sunt analizate direct prin intermediul altor cuvinte, fără să fie trecute printr-o operație numerică;

(5) se termină cu o povestire sau o teorie, dar nu cu o demonstrație.²³⁷

9.2. Specificul cercetărilor calitative și al celor cantitative

Analiza literaturii de specialitate ne permite să determinăm particularitățile cercetării calitative și ale celei cantitative, diversele abordări punând accentul pe câteva aspecte relevante. Cercetătorii J.Mahoney și G.Goertz au identificat cel puțin 10 aspecte care diferențiază cele două tipuri de cercetări, printre care: abordări explicative; concepții despre cauzalitate; explicații multivariate; cauzalitatea multiplă, conjuncturală; acoperire și generalizare; practici de selectare a cazurilor; ponderarea observațiilor; abordarea cazurilor foarte importante; lipsa de adecvare; concepte și măsurare.

Deosebiriile dintre cercetarea calitativă și cea cantitativă pot fi determinate pornind de la concepția lui A.Bryman²³⁸ (Tab.9.1).

²³⁷ A se vedea: Mucchielli A. (coord.) *Dicționar al metodelor calitative în științele umane și sociale*, p.55.

²³⁸ A se vedea: Rotariu Tr., Iluț P. *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*, p.25.

Tabelul 9.1.

Diferențe dintre cercetarea cantitativă și cea calitativă

Dimensiuni	Cercetări de tip:	
	CANTITATIV	CALITATIV
<i>1. Orientare general-epistemologică</i>	Pozitivist-explicativistă, nomotetică	Fenomenologico-comprehensivă, idiografică
<i>2. Nivelul realității vizat</i>	Preponderent macrosocial, global, formal	Microsocial, local, contextual, „concret-natural”
<i>3. Natura realității vizate</i>	Statică și exterioară actorului social	Procesuală și construită social de actor
<i>4. Relevanța punctului de vedere în explicarea și înțelegerea realității</i>	Al cercetătorului	Al subiecților, lumea înțeleșurilor și interpretărilor cotidiene
<i>5. Relația dintre cercetător și subiect</i>	Distantă (poziție „din exterior”)	Apropiată (poziție „din interior”)
<i>6. Relația dintre teorie și cercetarea empirică</i>	De verificare a teoriei prin cercetarea empirică	De emergență a teoriei pe parcursul cercetării
<i>7. Selecția unităților de cercetat efectiv din populația vizată</i>	Preponderent prin eșantionare statistică	Întreaga populație sau eșantionare teoretică
<i>8. Timpul rezervat culegerii datelor</i>	Perioadă scurtă, episodică	Perioadă lungă, continuă
<i>9. Metode principale</i>	Experimentul, ancheta cu chestionar standardizat, analiza cantitativă a documentelor, observația sistematică din exterior	Observația participativă, interviul intensiv, biografiile, analiza calitativă a documentelor

Dimensiuni	Cercetări de tip:	
	CANTITATIV	CALITATIV
10. <i>Natura datelor obținute</i>	„Tari”, valide (de mare fidelitate)	Complexe, bogate, de adâncime
11. <i>Proceduri</i>	Proceduri codificate și fixe; se știe destul de exact ce va fi semnificativ	Proceduri variabile, a priori totul poate fi semnificativ
12. <i>Controlul variabilelor</i>	Control <i>a priori</i> al variabilelor	Control <i>a posteriori</i> al variabilelor
13. <i>Stilul raportului de cercetare</i>	Cifre, tabele, grafice, comentarii în limbaj natural	Limbaj natural, metaforic, cu puține date statistice și reprezentări grafice
14. <i>Preponderența disciplinelor socioumane (în sens restrâns)</i>	Sociologie (demografie), psihologie socială	Antropologie culturală, istorie

Adaptat după lucrările elaborate de T.Rotariu, P.Iluț și D.Silverman

Dintr-o perspectivă simplistă, cercetarea calitativă poate fi identificată ca fiind *cercetare orientată spre studii de caz*, având ca scop explicarea aspectelor particulare pentru fiecare caz în parte (persoană, grup, colectivitate etc.), în timp ce studiul cantitativ este catalogat ca fiind *orientat spre variabile* compuse din variația a mai multor cazuri măsurate în același timp. Cu alte cuvinte, cercetarea calitativă este axată pe investigarea aspectelor vieții sociale care nu sunt verificabile printr-o măsurare cantitativă, focalizându-se pe sensurile și interpretarea fenomenelor și proceselor sociale în contexte particulare.²³⁹

Distincția dintre cele două paradigme/abordări/cercetări este analizată în surse și sub forma distincției dintre *abordarea idiografică* și cea *nomotetică*. Astfel, din punct de vedere epistemologic, modelul cantitativist presupune investigarea unei realități sociale exterioare, prin adunarea a cât mai multor cazuri

²³⁹ A se vedea: Sumner M. Cercetarea calitativă. În: Jupp V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*, p.86.

căutând șabloane comune de producere a fenomenului, ceea ce conduce la descrieri și explicații de tip pozitivist. În schimb, modelul calitativist mizează pe subiectivitatea umană, pe socialul construit și interpretat de actorii sociali, cunoașterea fiind de tip comprehensiv și idiografic.

Prin *abordarea holistică* a realității sociale și prin modalitatea individuală de a privi lucrurile în contextul lor social, cercetarea calitativă oferă cercetătorului o perspectivă inedită de a cerceta mediul social, făcând posibilă observarea proceselor sociale așa cum se desfășoară fără a-și impune punctul de vedere. Modalitatea de analiză a cazurilor prin cercetarea calitativă se realizează într-o manieră cât mai exhaustivă și din perspectiva mai multor aspecte, ceea ce permite cercetătorului să se familiarizeze cu fiecare caz în parte, depunând un efort considerabil în atingerea acestei cunoașteri. Anume din acest considerent cercetarea se limitează la un anumit număr de cazuri, comparativ cu cercetarea cantitativă.

Cercetătorii canadieni M.Rothery, L.M. Tutty, R.M. Grinell consideră că cercetarea calitativă este realizată în *mediul natural* în care trăiesc oamenii, ținând spre cunoașterea sensului cuvintelor și al comportamentelor proprii acestora.²⁴⁰ Dacă ne-ar interesa modul de interacțiune și organizare a vieții în comunitățile rome, cercetarea calitativă este perspectiva optimă de cercetare, care oferă posibilitatea de a cunoaște din interior. Din acest considerent, cercetarea calitativă este una *complexă*, care rezidă în posibilitatea de a dezvolta studiul de la o etapă la alta, recurgând la procedeul triangulării, important în asigurarea validității studiilor calitative. În aceste condiții cercetătorul calitativist reușește să elaboreze concluzii pertinente, argumentate prin datele cercetării.

Pertinența și profunzimea concluziilor cercetării calitative este determinată în același timp și de *perioada îndelungată de contact*

²⁴⁰ A se vedea: Rothery M., Tutty L.M., Grinell R.M. *Cercetarea calitativă în asistența socială. Faze, etape și sarcini*. Iași, 2005, p.18.

dintre cercetător și subiecții investigați, comparativ cu cercetarea cantitativă, unde contactul este de scurtă durată. Nu de puține ori cercetătorul calitativist este în situația de a trăi și a relaționa cu subiecții investigați pentru un timp mai îndelungat, cu scopul de a descoperi și a explica lumea înțelesurilor cotidiene. Un adevărat cercetător calitativist este cel care părăsește comunitatea sa în favoarea celei investigate, fiind angajat într-o interacțiune cu cei studiați. Acest fapt îi permite să „cântărescă” cele observate, să le compare, să dezvolte anumite aspecte, care ar putea fi neglijate în cazul unei interacțiuni de scurtă durată. Astfel, realitatea vizată de cercetare nu este una statică și exterioară celui studiat, dar este una în *proces de construcție*, care este descoperită împreună cu cercetătorul sau chiar poate fi construită sau reconstruită de către actorul social în urma celor descoperite.

Cercetarea calitativă nu are ca scop testarea unor teorii, dar acestea se dezvoltă sau aderă la ele pe parcursul cercetării. Sociologii Th.J. Richards și L.Richards relevă faptul că construirea teoriei în cercetarea calitativă este *un proces creativ*, nu unul mecanic ca și în cazul cercetării cantitative.²⁴¹ „Testarea” teoriei este o parte a construcției teoretice, în cazul dat testarea având semnificația de verificare a modelului teoretic. Astfel, conceptele sunt capturate, ca ulterior legăturile dintre ele să fie explorate, create și „testate”. Orice idee este documentată și confruntată cu realitatea de multiple ori, astfel încât ulterior fiecare dintre ele să se regăsească în schemele sau modelele dezvoltate de cercetător. În acest mod are loc explorarea, specificarea, explicarea și elaborarea teoriei, care poate servi ulterior în calitate de teorie de referință în studii cantitative. În același timp, construcția teoretică și întreg design-ul de cercetare calitativă este unul *circular*, fapt ce permite cercetătorului

²⁴¹ A se vedea: Richards Th.J., Richards L. Using Computers in Qualitative Research. În: Denzin N., Lincoln Y. (ed.) *Handbook of Qualitative Research*. Sage Publications, 1994, p.447.

să verifice orice asumție și să elaboreze în final un model teoretic explicativ. Design-ul cercetării cantitative prezintă un proces *linear*: cercetătorul porniește de la obiectivele cercetării, identifică și operaționalizează conceptele, ulterior decide asupra analizelor statistice potrivite pentru testarea ipotezelor de cercetare. În cadrul acestora construiește instrumentul de măsurare, decide asupra procedurilor de culegere a datelor, colectează, prelucrează și analizează datele.

Totodată, diferența dintre cele două abordări constă în scopul desfășurării cercetării. Ambele tipuri utilizează evidența empirică pentru a construi reprezentări ale câmpului social studiat, însă modul cum se utilizează această evidență diferă atât în sensul metodei, cât și al scopului. Ambele cercetări își propun să explice realitatea socială, însă modalitatea de realizare este diferită. În cazul modelului cantitativist metodele aplicate întrunesc *proceduri standardizate* care urmăresc testarea ipotezelor, precum experimentul, ancheta, analiza de conținut cantitativă ș.a., iar modelul calitativist utilizează metode îndreptate spre *formarea conceptelor și explicarea cazurilor*, care prezintă o importanță teoretică, în special observația participativă și interviul intensiv. Cu alte cuvinte, metodele și tehnicile structurate sunt caracteristice modelului cantitativist, iar cele nestructurate – modelului calitativist. A. Bryman a identificat cinci metode cantitative utilizate în cercetarea socială: *ancheta pe bază de chestionar standardizat* (care se caracterizează prin utilizarea eșantioanelor aleatorii, variabilelor măsurabile, având ca avantaje reprezentativitatea și posibilitatea de a testa ipoteze), *experimentul* (care se distinge prin utilizarea stimulilor experimentali și a unui grup de control neexpus stimulilor, permițând o măsurare precisă), *analiza de conținut* (care utilizează categorii predeterminate, având un coeficient de siguranță a măsurătorilor), *observația structurată și externă* (bazată pe observații înregistrate în funcție de un ghid prestabilit), *statisticile oficiale sau analiza documentară* (bazată pe studiul unor date colectate anterior, obținându-se serii ample de

date). P.Halfpenny încearcă să descrie metodele cantitative în opoziție cu cele calitative, identificând următoarele trăsături ale metodelor cantitative: „tari”, fixe, obiective, nu sunt dependente de valori, sondaje, testează ipoteze, abstracte. În același timp, se consideră că cercetarea bazată pe metode cantitative este una care oferă un raport obiectiv asupra realității.

Sintetizând, *diferențele* dintre abordarea calitativă și cea cantitativă se referă la următoarele aspecte:

- a) cercetarea cantitativă este plasată epistemologic în albia pozitivismului, a explicației, pe când cea calitativă – în cea fenomenologico-comprehensivă, context în care cercetarea cantitativă este asociată științelor naturii, pe când cea calitativă comportă o abordare etnologică;
- b) în cercetarea cantitativă cuvintele-cheie sunt „control”, „întindere”, pe când în cea calitativă – „comprehensiune”, „contextual” și „profunzime”;
- c) cercetarea cantitativă este preocupată de obiectivitate și generalizare, în timp ce în cea calitativă aceste aspecte sunt secundare;
- d) în timp ce cercetarea cantitativă este dominată de logica verificării unor relații cauzale, cercetarea calitativă – de logica descoperirii ineditului și de stabilirea „cauzalității” locale;
- e) în cercetarea cantitativă procedurile sunt codificate și fixe, aspecte impuse de utilizarea metodelor și tehnicilor standardizate, pe când în cercetarea calitativă procedurile sunt variabile, oferind libertate cercetătorului în investigarea fenomenului;
- f) în cercetarea cantitativă poziția cercetătorului este una neutră și distantă, iar în cercetarea calitativă poziția cercetătorului este aceea de actor participant și apropiată de actorii sociali;
- g) datele cercetării cantitative sunt de mare fidelitate, iar cele ale cercetării calitative sunt bogate, complexe și de o mare profunzime;

h) raportul de cercetare cantitativă este alcătuit din cifre, tabele și grafice, iar cel al cercetării calitative este redactat într-un limbaj natural și metaforic, cu puține cifre sau acestea lipsesc.

Chiar dacă între aceste două abordări există o serie de caracteristici distincte, ar putea fi menționate și unele *asemănări*, printre care:

- în ambele tipuri de cercetări se pleacă de la același obiect de cercetare, doar modul de abordare este diferit;
- ambele tipuri utilizează ipoteze de cercetare;
- ambele tipuri colectează date bazate pe subiectivitatea umană și interpretează într-un fel sau altul aceste date;
- ambele tipuri încearcă verificarea și validarea datelor;
- ambele tipuri încearcă reducerea sau sintetizarea datelor la o concluzie compactă și contribuie la revizuirea/dezvoltarea teoriei în funcție de datele culese.

Astfel, cele două tipuri de cercetări/metode sunt complementare.

În alegerea abordării și a metodei de cercetare, cercetătorul trebuie să țină cont de faptul că evaluarea metodelor, atât a celor cantitative, cât și a celor calitative, se face pe criterii diferite, astfel că fiecare poate aduce argumente în favoarea sau defavoarea unei sau altei metode de cercetare. Cert este faptul că într-o strategie de cercetare ambele metode sunt utile și sunt complementare. În literatura de specialitate se consideră că pentru cunoașterea problemelor de sistem (adică, a problemelor instituțiilor sociale) sunt necesare cunoștințe bazate pe date cantitative și explicații sub formă de categorizări și abstracții, obținute în urma aplicării metodelor cantitative de cercetare. Cel mai mare avantaj al metodelor cantitative este faptul că datele obținute pot fi supuse unor analize statistice complexe și pot fi generalizate la o întregă populație, permițând evaluarea eficienței intervențiilor în diferite arii și domenii, în special în politica socială. În schimb, marele avantaj al metodelor

calitative este cel de abordare complexă, amplă și într-o formă deschisă a obiectului de cercetare.

Întrebări de recapitulare:

1. Care este semnificația termenilor de cantitativ și calitativ?
2. Care sunt caracteristicile cercetării calitative?
3. Prin ce se deosebește cercetarea calitativă de cea cantitativă?
4. Cum pot fi combinate cele două tipuri de metode/cercetări?

Sarcini de lucru individual:

- Evaluarea modalităților de combinare a metodelor cantitative și a celor calitative în cazul unor studii concrete.

Bibliografia selectivă:

1. BABBIE, Ea. *Practica cercetării sociale*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1274-1
2. CAUC, I., MANU, B., PÂRLEA, D., GORAN, L. *Metodologia cercetării sociologice: metode și tehnici de cercetare*. București: Fundația România de Mâine, 2004. ISBN 978-973-163-012-8
3. CHELCEA, S. *Inițiere în cercetarea sociologică*. București: Comunicare.ro, 2004.
4. CHELCEA, S., MĂRGINEAN, I., CAUC, I. *Cercetarea sociologică: metode și tehnici*. Deva: Destin, 1998. ISBN 973-9105-30-0
5. DENZIN, N., LINCOLN, Y. (ed.) *Handbook of Qualitative Research*. Sage Publications, 1994. ISBN 0-8039-4679-1
6. DUȘA, A. *Elemente de analiză comparativă*. București: Tritonic, 2014. ISBN 978-606-749-004-6
7. ILUȚ, P. *Abordarea calitativă a socioumanului: concepte și metode*. Iași: Polirom, 1997. ISBN 973-9248-65-9

8. JUPP, V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1616-9
9. KING, R.F. *Strategia cercetării. Treisprezece cursuri despre elementele științelor sociale*. Iași: Polirom, 2005. ISBN 973-681-900-0
10. MĂRGINEAN, I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2004. ISBN 973-683-480-8
11. MOSCOVICI, S., BUSCHINI, F. *Metodologia științelor socioumane*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 978-973-46-0596-5
12. MUCCHIELLI, A. (coord.) *Dicționarul metodelor calitative în științele umane și sociale*. Iași: Polirom, 2002. ISBN 973-681-015-1
13. OCERETNÎI, A., SCÂRNCI-DOMNIȘORU, F. Cercetare. În: NEAMȚU G. (coord.) *Enciclopedia asistenței sociale*. Iași: Polirom, 2016, p.206-218. ISBN 978-973-46-4439-1
14. ROTARIU, T., ILUȚ, P. *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*. Iași: Polirom, 1997. ISBN 973-9248-65-9
15. ROTHERY, M., TUTTY, L.M., GRINELL, R.M. *Cercetarea calitativă în asistența socială. Faze, etape și sarcini*. Iași: Polirom, 2005. ISBN 973-681-845-4
16. RUGHINIȘ, C. *Explicația sociologică*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 978-973-46-0669-6
17. SCÂRNECI, F. *Îndrumar de cercetare calitativă în științele socio-umane*. Brașov: Universitatea Transilvania, 2006. ISBN 978-973-598-059-7
18. SILVERMAN, D. *Intereptarea datelor calitative: metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii*. Iași: Polirom, 2004. ISBN 973-681-517-X
19. БАТЫГИН, Г.С. *Лекции по методологии социологических исследований: Учебник*. Disponibil: https://ecsocman.hse.ru/data/945/678/1219/Lektsii_po_metodologii_glava_2.pdf
20. ДЕВЯТКО, И.Ф. *Методы социологического исследования*. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1998. Disponibil: <http://socioline.ru/pages/if-devyatko-metody-sotsiologicheskogo-issledovaniya>

21. ДОБРЕНЬКОВ, В.И., КРАВЧЕНКО, А.И. *Методы социологического исследования*. Москва: Инфра-М, 2006. ISBN 5-16-002113-2
22. ЛУДЧЕНКО, А.А., ЛУДЧЕНКО, Я.А., ПРИМАК, Т.А. *Основы научных исследований: Учебное пособие*. Киев: Знания, 2001. Disponibil: <http://socioline.ru/pages/ludchenko-uaa-primak-taosnovy-nauchnyh-issledovanij>)

X. ETICA CERCETĂRII SOCIALE

10.1. *Principii etice ale cercetării sociale*

10.2. *Necesitatea respectării principiilor etice în cercetarea socială*

Obiective:

- să definească conceptele de etică și deontologie;
- să identifice relevanța normelor și a valorilor etice în desfășurarea cercetării sociale;
- să stabilească elementele de etică ale unei cercetări științifice;
- să identifice situații când nu se respectă etica cercetării;
- să determine specificul eticii muncii în echipă;
- să caracterizeze specificul eticii cercetării calitative și cantitative;
- să evalueze profesia de sociolog prin prisma competențelor și a responsabilităților;
- să evalueze rolul Codului deontologic pentru un profesionist.

Competențe:

- ✓ cooperare eficientă în cadrul echipelor de cercetare;
- ✓ identificarea principiilor etice ale cercetării sociale.

Cuvinte-cheie: *etică, deontologie, principii etice, Cod deontologic, etică profesională, deontologie profesională, fraudă, plagiat, autoplăgiat, eroare.*

10.1. **Principii etice ale cercetării sociale**

Cercetarea științifică implică o serie de responsabilități pe mai multe planuri, care acoperă toate domeniile vieții sociale, politice, morale, științifice, religioase, culturale etc. Rezultatele științifice obținute în urma cercetărilor exercită influențe asupra societății,

contribuind la dezvoltarea acesteia. Cercetarea socială, ca orice cercetare de tip științific, poate juca un rol progresist, poate influența factorii de decizie politică și administrativă pentru rezolvarea unor probleme cu care se confruntă societatea. În acest context este importantă respectarea principiilor de etică profesională. Etica muncii de cercetare include aspectele morale ale activității științifice de care este răspunzător cel implicat în această activitate.

Etica cercetării este, de fapt, o ramură aplicată a eticii generale. Ea impune responsabilitatea cercetătorului față de munca sa, față de implicațiile morale pe care le are caracterul muncii sale. Cercetătorul trebuie să justifice utilitatea și valabilitatea activității desfășurate, să aducă un beneficiu societății. Etica cercetării presupune un ansamblu de **principii și proceduri** coerente și comune tuturor disciplinelor de cercetare, reprezentând, în același timp, o latură educativă pusă la dispoziția tuturor celor care participă la cercetare. Părțile implicate în procesul de cercetare își asumă o serie de responsabilități privind: *planificarea proiectului de cercetare, calitatea cercetării, cunoașterea procedurilor de etică, luarea deciziei, derularea cercetării, planificarea proiectului de cercetare*. Cercetarea este un fenomen social complex ce presupune asumarea unor obligații esențiale la fiecare etapă. Aceasta presupune cunoașterea de către cercetători a consecințelor ce pot avea impact asupra persoanelor implicate în proiectul de cercetare.

Etica desemnează o disciplină filosofică care studiază problemele teoretice și practice ale moralei. Un comportament etic este un comportament decent. Eticianul F. Von Kutschera în lucrarea *Fondamenti dell 'Etica* formulează un postulat etic fundamental: „Fiecare trebuie să respecte pe altul ca personalitate”, care trebuie să devină o călăuză în acțiune pentru societatea contemporană, pentru relațiile interumane. În acest context, conceperea personalității se face pe următoarele facultăți: omul este liber în acțiunile și în alegerea scopurilor sale; omul posedă facultăți de cunoaștere în limite naturale, posedă valori și poate să se conducă de propriile

decizii în conformitate cu cunoștințele sale; omul este subiectul drepturilor și obligațiilor, facultăți care trebuie să fie luate în calcul de cei care se ocupă de crearea *Codurilor deontologice* necesare pentru bunul comportament al reprezentanților unor sau altor profesii.

În literatura de specialitate distingem 3 perspective etice principale. O primă perspectivă, cea a *eticii virtuții*, pornește pe linia de gândire inițiată de etica aristotelică, afirmând că acțiunile noastre trebuie judecate în măsura în care ele ne fac să fim oameni echilibrați. Noi învățăm din acțiunile pe care le facem, etichetându-le pe unele „erori” și pe altele „succese”. Dacă am avut un „succes”, încrederea noastră în capacitatea de a face acte similare crește. Prin raționalizare ajungem să ne ajustăm preferințele la ceea ce este disponibil și să considerăm că deciziile noastre anterioare au fost corecte. Dată fiind părtinirea oamenilor în evaluarea propriilor acțiuni ca fiind reușite și justificate, o decizie pe care am luat-o mai mult sau mai puțin conștient în cazul unei probleme morale duce la creșterea probabilității ca noi să adoptăm o decizie similară în viitor. Un instrument important de deliberare din perspectiva eticii virtuții constă în modele umane exemplare, personalități deosebite pe care am dori să le întruchipăm. De exemplu, dacă ne dorim să devenim un om precum Mahatma Gandhi, vom urmări acele hotărâri ale sale care l-au format în viață, precum și acele trăsături de caracter care l-au făcut să fie ceea ce este. Dacă dorim să devenim un om precum Margaret Thatcher, îi vom urma exemplul – ceea ce va duce la decizii deseori diferite de cele ale modelului Gandhi. Desigur, probabil că nu există niciun model uman pe care să îl putem prelua integral, fără a ne distanța de anumite decizii ale sale pe care le considerăm greșite, sau anumite trăsături de caracter pe care le dezaprobăm. Totuși, pornind de la astfel de personalități, vom reflecta asupra a ceea ce ne dorim să devenim noi înșine și vom acționa pentru a promova aceste virtuți.

A doua perspectivă etică importantă este cea a *eticii consecvențialiste* sau utilitariste, inițiată de filosofi precum J.Bentham și J.S. Mill. Aceasta consideră că decizia corectă este cea care duce la cele mai bune consecințe; conform afirmației lui Machiavelli, „scopul scuză mijloacele”. Nu este vorba despre orice scop și orice mijloace – Machiavelli însuși se referea la scopurile înalte, iar observația sa nu înseamnă că mijloacele incorecte puse în slujba unui scop măreț devin corecte, ci doar că ele pot fi scuzate. De asemenea, această perspectivă nu ne îndeamnă să căutăm cele mai bune consecințe pentru noi înșine, ci să căutăm cea mai bună stare de fapt pe care o putem crea prin acțiunile noastre, ținând cont de interesele tuturor persoanelor și entităților morale implicate. Există multe întrebări cu privire la cum putem compara posibilele stări de fapt, care vor rezulta ca urmare a deciziilor noastre, și la cum putem ști care este cea mai bună. Această perspectivă ne îndeamnă să ne întrebăm: care vor fi efectele acțiunilor noastre asupra lumii? Care curs de acțiune va duce la o stare de fapt mai bună? Deseori, orice decizie am lua va conduce la câștiguri și pierderi, consecințe pozitive și negative. Perspectiva consecvențialistă ne propune să adunăm cumva aceste plusuri și minusuri și să vedem care curs al acțiunii are un rezultat net preferabil. Nu este vorba despre o etică a „deciziilor care îmi convin cel mai mult”, ci despre o etică a rezultatelor bine calculate și judecate. În măsura în care alegem să decidem, pentru fiecare problemă cu care ne confruntăm, care soluție alternativă va conduce la o stare de fapt mai bună, avem de-a face cu perspectiva denumită „utilitarismul acțiunii”. Conform acestei perspective, suntem datori să respectăm reguli morale în luarea deciziilor, iar regulile valoroase și relevante sunt cele care ar conduce la cele mai bune rezultate, pentru noi și ceilalți, în majoritatea situațiilor de acel tip.

Al treilea tip de perspectivă etică este cea *deontologică*, care pornește de la filosofia lui Im.Kant. Conform acestei perspective, există anumite principii etice care nu pot fi încălcate cu niciun preț,

nici măcar atunci când respectarea lor ne-ar fi foarte defavorabilă, nouă sau celor din jur. Există valori morale care trebuie respectate cu orice preț, și există limite absolute impuse asupra acțiunilor noastre. Concepția dată caută aceste valori ultime care să ne ghideze deciziile și accentuează asupra faptului că principala virtute morală este capacitatea noastră de a ne respecta principiile cu consecvență, chiar și atunci când situația ne împinge în altă direcție. Im.Kant a propus două formulări ale imperativului categoric, și anume: ale principiului ultim de decizie morală. *Prima formulare* ne atrage atenția asupra coerenței deciziilor noastre cu deciziile celorlalți: trebuie să acționăm doar în acele feluri care pot fi generalizate fără a duce la catastrofe – „imperativul universal al datoriei ar putea fi exprimat și astfel: acționează ca și când maxima acțiunii tale ar trebui să devină, prin voința ta, lege universală a naturii”. *A doua formulare* a imperativului categoric reformulează ideea egalității fundamentale a oamenilor ca sursă a legii morale: „acționează astfel ca să folosești totdeauna umanitatea atât în persoana ta, cât și în persoana oricărui altuia și în același timp ca scop, iar niciodată numai ca mijloc”. Desigur, este inevitabil ca uneori să ne folosim de alți oameni ca mijloace pentru a ne atinge scopurile, dar acest imperativ ne atrage atenția că nu ne putem folosi de oameni numai ca mijloc, ci trebuie întotdeauna să ținem cont de faptul că ființele umane sunt scopuri în sine, ireductibile la statutul de obiecte utile. Acest statut impune limite de netrecut acțiunilor noastre.

Conform relativității principiilor morale, deosebim următoarele tipuri de etică:

– *Etica universalistă*, conform căreia toți oamenii trebuie să respecte aceleași principii morale fundamentale, în toate situațiile, iar noi avem datoria de a trata toți oamenii conform unor principii unice; etica universalistă ne pune în relații cu alte persoane individuale pe care trebuie să le judecăm individual, de la caz la caz.

– *Etica zonală*, conform căreia responsabilitățile noastre morale pentru anumite persoane sunt radical diferite de responsabilitățile pe

care le avem față de alte persoane. Deseori simțim că obligațiile noastre față de persoanele cunoscute sunt mai importante decât aceleași obligații față de persoane necunoscute. De asemenea, eșecul de a-i sprijini pe cei apropiați nouă va fi sancționat mai probabil și mai grav decât eșecul de a-i sprijini pe cei cu care nu avem o relație. Astfel, conform acestui tip de judecată, poate fi preferabilă nedreptățirea unui client decât nedreptățirea unui coleg; într-un sistem de apartheid nedreptățirea unei persoane albe este mult mai gravă decât nedreptățirea unei persoane de culoare. Etica zonală apare atunci când valorizăm viața sau bunăstarea unor persoane diferit, în funcție de anumite trăsături ale lor sau de relația lor cu noi. Odată intrată într-o organizație, o persoană are obligații directe față de angajator, cu care a semnat un contract, dar și obligații mai mult sau mai puțin specificate față de toți cei cu care intră în contact în virtutea activității sale din organizație – colegi, clienți, beneficiari, competitori etc. Vorbim despre o etică zonală atunci când diferențiem drepturile oamenilor în funcție de caracteristici irelevante, sau când ne îndeplinim responsabilitățile selectiv, în funcție de preferințele noastre personale.

– *Etica jocului*, conform căreia regulile de acțiune (principiile morale) diferă de la un tip de activitate la altul, de la o ocupație la alta etc. Prin urmare, conform acestei concepții, datoria noastră morală fundamentală este să respectăm cu coerență și imparțialitate principiile morale esențiale și să îi tratăm pe toți oamenii ca ființe fundamental egale în demnitate. Definiția comun acceptată a unui joc este: o activitate în care mai mulți jucători (1) participă voluntar, (2) cunosc regulile de interacțiune și (3) le acceptă. Din acest punct de vedere, majoritatea activităților sociale diferă de un joc dintr-un punct de vedere sau altul: fie participarea nu este voluntară, fie participanții nu cunosc complet ceea ce noi considerăm a fi „reguli ale jocului”, fie le cunosc dar nu le acceptă ca fiind corecte sau legitime.

De asemenea, în dependență de rolul eticii distingem:

✓ *Etica normativă* – are în vedere prescrierea de norme pentru comportamentul individual al omului, dar și pentru organizarea morală a vieții sociale;

✓ *Etica descriptivă* – prezintă modul în care oamenii se comporta și/sau ce fel de standarde morale adoptă;

✓ *Etica explicativă* – explică cum trebuie să se comporte persoanele în anumite situații;

✓ *Etica aplicată sau etica profesională* – studiază aspecte particulare ale problematizării etice din perspectiva unor anumite profesii. *Etica profesională* are menirea de a preciza practicile, drepturile și îndatoririle membrilor unui grup profesional, de a critica și a sancționa malpracticile profesionale. Necesitatea de a introduce etica în activitatea și comportamentul unor profesii a devenit destul de stringentă, în pofida faptului că astăzi există legi speciale ce reglementează activitatea lor. Aceasta se explică prin faptul că legea acționează, de obicei, după ce s-a produs încălcarea ei, ceea ce nu este suficient pentru a influența activitatea reprezentanților unor sau altor profesii. Practicile etice sunt de frontieră și se presupune că ar trebui să acționeze preventiv. Practica socială a condiționat faptul ca oamenii care exercită funcții profesionale similare sau identice își elaborează tradiții specifice și se unesc în baza unor ***principii de solidaritate profesională***, care sunt în stare de a păstra reputația grupei profesionale date. În *Tratatul de etică*,²⁴² P.Singler remarcă că etica profesională are menirea de a dezvolta unele comportamente proprii atingerii scopurilor diferitor profesii, edificând energiile acestora pentru a înțelege și a-și asuma datorii și responsabilități însoțite de un angajament sociocultural. Important este să facem distincție între etica profesională și deontologia preprofesională.

²⁴² A se vedea: Singer P. *Tratat de etică*. București, 2006.

Tabelul 10.1.

Etica profesională versus deontologia profesională

Etica profesională	Deontologia profesională
Este orientată spre materializarea binelui și a virtuților morale și acționează cu un scop de a orienta pozitiv dar nu orbește și nerefectiv, acțiunea umană având funcția de a preveni acțiunile nedorite.	Este orientată spre elaborarea unor norme stricte, asemănătoare celor de drept și acționează numai în cazul în care au fost încălcate aceste norme.
Nu se conține în coduri și reprezintă ceea ce individul conștientizează la nivel individual.	Este formalizată și expusă în coduri speciale.
Nu se referă la un anumit grup de profesioniști (medici, pedagogi, avocați etc.).	Aceste coduri sunt adoptate de către un anumit grup de profesioniști (medici, pedagogi, avocați, sociologi etc.).

Omul de știință/cercetătorul se deosebește de ceilalți prin prezența unor trăsături sufletești și morale caracteristice care reprezintă calitățile acestuia. Ele au fost sintetizate de H.Selye, menționând următoarele: entuziasmul și perseverența, originalitatea, inteligența, calitățile etice, contactul cu natura, contactul cu oamenii, curiozitatea, neliniștea și interogația, nevoia de a răspunde prin descoperiri științifice la propriile interogații.

Cercetătorul român C.Enăchescu analizează următoarele principii ale cercetării științifice:²⁴³

– *Principiul competenței* stabilește cine este capabil și poate desfășura o activitate de cercetare științifică. În acest sens se impun reguli care trebuie respectate în acest sens: (1) în activitatea de

²⁴³ A se vedea: Enăchescu C. *Tratat de teoria cercetării științifice*. Iași, 2007, p.284-288.

cercetare științifică trebuie admiși doar specialiști formați în domeniul de cercetare; (2) necesitatea deținerii unor anumite aptitudini de către persoana care dorește să desfășoare cercetare, precum curiozitate, dorința de a cunoaște, spirit critic, spirit de observație, capacitate de analiză și sinteză, pasiune, răbdare, devotament, nestitate și seriozitate; (3) o anumită experiență profesională de specialitate; (4) experiența de muncă sub tutela unor cercetători consacrați, pentru a deprinde modul de gândire, metodele și tehnicile de lucru, pregătirea cercetării, culegerea datelor, evaluarea rezultatelor etc.

– *Principiul obiectivării* se referă la obiectul cercetării științifice și la modul în care acesta trebuie studiat, dar și la atitudinea cercetătorului față de obiectul cercetării sale. Astfel, cercetătorul va respecta următoarele reguli: (1) plecând de la obiectul de cercetare se va formula un obiectiv general/scop al cercetării, (2) neabaterea de la obiectul de cercetare stabilit și neschimbarea obiectivului urmărit, (3) adaptarea metodelor și tehnicilor de cercetare la specificul naturii obiectului de cercetare, și nu invers.

– *Principiul adevărului*: orice cercetare științifică are ca scop descoperirea adevărului cuprins în concluziile care se desprind de cercetarea unui anumit fenomen. Regulile care trebuie respectate în acest aspect sunt: (1) cercetarea trebuie să fie coerentă, logică, să aibă continuitate, (2) exprimarea rezultatelor trebuie să fie realizată prin utilizarea unui limbaj clar, precis, inteligibil, (3) evitarea subiectivismului, fanteziei sau speculației sterile care să conducă la rezultate eronate, (4) activitatea de cercetare trebuie să fie consecventă.

– *Principiul metodic* se raportează la metodologia cercetării științifice, realizându-se corelația dintre necesitățile obiectivării datelor urmărite la obiectul supus cercetării științifice, precum și necesitatea de a descoperi adevărul legat de obiectul respectiv. Regulile de respectat sunt: (1) conducerea cercetării într-un mod metodic, în conformitate cu un plan de cercetare riguros elaborat,

(2) respectarea etapelor și metodelor de lucru, (3) utilizarea tehnicilor și metodelor de cercetare adecvate și corespunzătoare naturii obiectului de cercetare și obiectivelor studiului.

– *Principiul demonstrației* susține că orice afirmație (sau rezultat) ce decurge din activitatea de cercetare științifică trebuie demonstrată, dovedită dacă este adevărată. În acest aspect, regulile care se impun sunt: (1) cercetarea trebuie demonstrată, verificată și reprodusă de alt cercetător sau grup de cercetare, (2) cercetarea științifică trebuie să fie reprodusă sub forma unui model teoretic și (3) rezultatele obținute trebuie să se integreze în sistemul de date aferente domeniului de cercetare.

– *Principiul corelației* statuează faptul că rezultatele științifice care decurg din cercetarea unui obiect trebuie să fie corelate cu datele deja existente în domeniul științific respectiv sau cu cele de factură interdisciplinară, din domeniile științifice înrudite.

– *Principiul evaluării rezultatelor* la fel se raportează la metodologie și se referă la modul de evaluare și de utilizare a rezultatelor obținute din activitatea de cercetare științifică. Regulile ce urmează a fi respectate sunt: (1) să se evalueze corect și nesubiectiv rezultatele obținute, (2) rezultatele obținute trebuie să fie comparate cu datele existente în literatura științifică de specialitate, (3) evaluarea rezultatelor de către cercetători din afara echipei de cercetare.

– *Principiul utilității*: activitatea de cercetare științifică ce urmează a fi întreprinsă trebuie să aibă în vedere o utilizare atât teoretică, cât și practică a rezultatelor. În consens cu acest principiu, trebuie avute în vedere următoarele reguli: (1) asigurarea utilității datelor cercetării atât din punct de vedere teoretic, cât și aplicativ, (2) asigurarea caracterului de originalitate și noutate a cercetării, (3) utilizarea și aplicarea cât mai curând a rezultatelor cercetării.

– *Principiul psihomoral* se referă atât la cercetător, cât și la modul în care se desfășoară activitatea de cercetare științifică a acestuia. Regulile necesare de respectat sunt: (1) asigurarea

caracterului sincer și dezinteresul în obținerea unor avantaje materiale sau de altă natură de către cercetătorul care o desfășoară, (2) conducerea cercetării în lumina principiilor etice, (3) conformitatea dintre cercetare și natura personalității cercetătorului, cu preocupările și nivelul de pregătire a acestuia etc., (4) acceptarea colaborării cu alți specialiști din același domeniu sau domenii adiacente pentru evitarea suprapunerilor de studii sau a erorilor, (5) cercetătorul va demonstra și apăra rezultatele cercetării sale de controversele sau criticile care îi pot fi aduse, (6) cercetătorul trebuie să se bucure de credibilitate, să fie convingător în prezentarea rezultatelor cercetării, astfel încât să fie recunoscute și acceptate de comunitatea științifică.

Principiile date trebuie respectate de orice persoană care se antrenează într-o activitate de cercetare științifică.

Dacă ne referim strict la cercetările sociologice, Codul de etică al Asociației Sociologice Americane (ASA)²⁴⁴ stabilește *6 principii etice generale* care stau la baza comportamentului profesional al sociologului:

1. *Competența profesională* – sociologul se va strădui să mențină cele mai înalte niveluri de competență în activitatea sa; va recunoaște limitele expertizei sale; își va asuma numai acele sarcini pentru care este calificat prin educație, instruire sau experiență. Totodată, sociologul va recunoaște necesitatea unei educații continue pentru a rămâne competent din punct de vedere profesional și va utiliza resursele științifice, profesionale, tehnice și administrative adecvate necesare sporirii competențelor profesionale. La necesitate și în beneficiul studenților, participanților la cercetare și clienților, sociologul se va consulta cu alți profesioniști.

²⁴⁴ *Code of Ethics*. American Sociological Association. June 2018.

Disponibil pe:

https://www.asanet.org/sites/default/files/asa_code_of_ethics-june2018a.pdf

2. *Integritatea* – în activitatea sa profesională (cercetare, predare etc.), sociologul este onest, corect și respectuos față de ceilalți. Totodată, acesta nu acționează cu bună știință în moduri care pun în pericol bunăstarea sa profesională sau a altora. Activitatea sa trebuie să inspire încredere, nu va face cu bună știință afirmații false sau înșelătoare.

3. *Responsabilitatea profesională și științifică* – sociologul aderă la cele mai înalte standarde științifice și profesionale și își asumă responsabilitatea pentru munca sa. De asemenea, manifestă respect față de alți sociologi chiar și atunci când nu este de acord cu abordările teoretice, metodologice sau personale ale acestora. Este necesar, la fel, ca să contribuie la sporirea încrederii publicului în sociologie, fiind preocupat de comportamentul său și al altor sociologi care ar putea compromite această încredere.

4. *Respectarea drepturilor omului, a demnității și diversității* – sociologul respectă drepturile, demnitatea și valoarea tuturor oamenilor, străduindu-se să elimine părtinirea în activitățile sale profesionale și netolerând nicio formă de discriminare bazată pe vârstă, gen, rasă, etnie, naționalitate, religie, orientarea sexuală, condiții de sănătate, stare civilă etc. Totodată, este sensibil la diferențele culturale, individuale și de rol în predarea și studierea grupurilor de persoane cu caracteristici distincte. În toate activitățile profesionale, sociologul recunoaște drepturile altora de a deține valori, atitudini și opinii diferite.

5. *Responsabilitatea socială* – sociologul este conștient de responsabilitatea sa profesională și științifică față de comunitatea și societatea în care trăiește și activează, prin punerea în aplicare a cunoștințelor proprii în beneficiul comun/public. În decursul cercetărilor, se va strădui să promoveze știința sociologiei și să servească binele public.

6. *Drepturile omului* – pe parcursul cercetării, predării și activității sale profesionale, sociologul va avea un comportament profesional în consens cu promovarea drepturilor omului, inclusiv

ale altor sociologi. Totodată, în decursul activității profesionale sociologul își va folosi cunoștințele și abilitățile pentru a promova cauza drepturilor omului la nivel mondial.

Orice activitate de cercetare științifică implică o mare responsabilitate. Cercetătorul care efectuează o cercetare este direct răspunzător pentru descoperirea sa. Cercetătorul științific (în special cel din domeniul social) trebuie să justifice actul de cercetare, să justifice utilitatea și valabilitatea rezultatelor obținute, să încerce să aducă prin cercetarea sa un beneficiu societății. Având în vedere aceste aspecte, orice cercetare științifică trebuie pusă sub semnul unei cenzuri morale.

10.2. Necesitatea respectării principiilor etice în cercetarea socială

Procesul cunoașterii nu are valoare în afara respectului pentru *valorile sociale și umane*. Au existat perioade în istoria științei, în care finalitatea cunoașterii era mai importantă decât cadrul etic al procesului cunoașterii. Un moment critic l-a constituit sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, când Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg a condamnat 23 de cercetători naziști, în special medici, pentru procedurile utilizate în experimentele cu oameni. La finalul procesului, Tribunalul a emis un set de principii de bază (Codul de la Nürnberg, 1947) care reprezintă și în prezent cerințe etice fundamentale în toate domeniile de cercetare cu subiecți umani: *participarea voluntară și informarea corectă a participanților, vizarea unor obiective cu valoare socială pozitivă, evitarea riscurilor fizice și psihice negative asupra participanților, calificarea adecvată a personalului sub aspect științific și etic, dreptul participanților de a se retrage din studiu în orice moment, întreruperea studiului dacă se constată că are efecte negative asupra participanților.*

Un alt document important în etica cercetării este **Declarația de la Helsinki** (1964),²⁴⁵ care specifică principiile etice pentru cercetarea pe subiecți umani: interesele subiectului trebuie să prevaleze întotdeauna în fața intereselor societății; orice subiect aflat într-o cercetare clinică se va bucura de cel mai bun tratament posibil etc.

Activitatea sociologului și cercetările realizate de către acesta au o semnificație socială deosebită, întrucât ele au rolul de a cunoaște din punct de vedere științific fenomene sociale care constituie nucleul unor probleme sociale. Această activitate nu trebuie să se desfășoare în afara eticii, pentru că trebuie să se respecte **principiul servirii intereselor comunității**. Sociologul trebuie să pună pe primul loc omul, să nu lezeze în niciun fel libertatea, demnitatea, interesele dezirabile ale subiecților care sunt supuși cercetării de tip sociologic. Profesia de sociolog se desfășoară pe baza respectării unor condiții etice și științifice care sunt impuse de următoarele aspecte: *relațiile sociologului cu populația studiată (obiectul cercetării sale); relațiile cu comunitatea științifică, atât în plan local, dacă aceasta există, cât și în plan regional, global; relațiile sociologului cu beneficiarii rezultatelor cercetărilor și cu societatea în ansamblul ei; permanenta conștientizare a necesității respectării caracterului științific al cercetărilor de tip sociologic; permanenta conștientizare că rezultatele unor cercetări de tip sociologic pot influența negativ societatea dacă acestea sunt folosite de către anumite grupuri de interese*. Sociologii efectuează cercetări asupra structurii sociale, originii și evoluției umanității și relației dintre activitatea umană și mediul social și pun la dispoziția factorilor de decizie rezultatele cercetărilor întreprinse; avizează

²⁴⁵ *Declaration of Helsinki*. Disponibil pe:
<http://cometc.unibuc.ro/reglementari/Declaration-Of-Helsinki.php>

aplicarea cunoștințelor acumulate la definirea politicilor economice și sociale corespunzătoare anumitor categorii de populație și regiuni.

Caseta 10.1. Atribuțiile și responsabilitățile sociologului

Atribuțiile și responsabilitățile sociologului

- ✓ cunoaște și utilizează metodele și tehnicile sociologice;
- ✓ studiază, folosind aceste metode: comportamentul grupurilor umane (familii, cupluri, echipe, bande, comunități, guverne și societăți), dezvoltarea și structura grupurilor, a modelelor de conduită;
 - ✓ studiază și oferă soluții (pe baza cercetării) pentru problemele legate de interacțiunea socială dintre diferite domenii și instituții (drept, politică, economie, cultură, educație, religie);
 - ✓ se angajează concret în lupta de reformă socială, în predicții de perspectivă;
 - ✓ publică și popularizează prin mass-media rezultatele sondajelor de opinie și ale anchetelor, pentru a oferi în plan macrosocial imaginea dinamicii și mobilității la nivel microsocial;
 - ✓ investighează cauzele diferitelor fenomene, conflicte și mișcări sociale: migrația, sărăcia, delincvența, criminalitatea, agresiunea socială, mobilitatea socială, sexualitatea etc.;
 - ✓ descoperă și experimentează metode și tehnici noi de cercetare a vieții sociale;
 - ✓ analizează date, identifică tendințe, interpretează rezultatele cercetărilor în scopul completării și îmbogățirii informației sociologice de ansamblu; își îmbogățește permanent pregătirea de specialitate;
 - ✓ elaborează studii de diagnoză și prognoză referitoare la starea socială și la evoluția diferitelor organizații, instituții, grupuri sau comunități sociale;
 - ✓ poate fi consilierul factorilor de decizie pentru fundamentarea unor hotărâri în rezolvarea unor probleme sociale de interes național sau local.

O caracteristică esențială a cercetărilor științifice, în special a celor din domeniul social, este necesitatea de a proteja subiecții cercetării, prin asigurarea **confidențialității**, care este văzută ca un principiu-cheie în relația dintre cel care cercetează și cel care este cercetat, întrucât duce la construcția unei relații de încredere între cele două părți. Confidențialitatea vizează informațiile obținute în cadrul unor conversații avute cu prilejul cercetării. Respectarea confidențialității se bazează, din punct de vedere etic, pe două principii: respectul pentru autonomia respondentului și fidelitatea datorată de profesionistul din domeniul social respondentului. Cercetătorii au obligația de a lua toate măsurile necesare pentru a proteja, în orice circumstanță, și pentru o perioadă de timp nedeterminată, confidențialitatea informațiilor private și a datelor obținute prin activitățile de investigare, învățământ, intervenție etc. Ei vor întreprinde astfel tot ceea ce este rezonabil posibil pentru a asigura dreptul la viață privată al persoanelor implicate în cercetare (respondenți, operatori de teren etc.).²⁴⁶ Obligația de a păstra confidențialitatea se extinde și asupra membrilor echipei de cercetare, indiferent de postura și statutul deținut, precum și asupra colaboratorilor sau cercetătorilor, care ar putea solicita ulterior reutilizarea datelor. Responsabilitatea autorilor principali ai cercetării presupune și obligativitatea instruirii tuturor persoanelor, care vor intra în contact cu datele, referitor la măsurile de protecție necesare păstrării confidențialității. Cercetătorii sociali vor acorda o atenție sporită păstrării anonimatului și confidențialității asupra informațiilor private care ar putea conduce la identificarea persoanelor intervievate. Acestea vor fi informate cu privire la limitele confidențialității și la condițiile în care aceasta poate fi încălcată.

²⁴⁶ *Codul de etică al Societății Sociologilor din România*. Disponibil pe: <https://societateasociologilor.ro/en/codul-de-etica-al-ssr-proiect/>

Totodată, participarea respondenților la cercetare este necesar să se realizeze prin obținerea de către cercetător a unui **consimțământ informat** din partea respondentului sau a reprezentantului acestuia (în special în cazul copiilor). Cercetătorii au responsabilitatea față de respondenți de a le explica cu claritate, într-o manieră ușor de înțeles, astfel încât să se decidă în cunoștință de cauză în legătură cu participarea la studiu, subiectul cercetării, scopul, autorii și finanțatorii, limitele confidențialității, implicarea unor terți, modalitățile în care rezultatele vor fi diseminate și utilizate. Cercetările bazate pe ascunderea identității autorului sau a scopului, mijloacelor și tehnicilor utilizate se vor desfășura doar după obținerea unei aprobări din partea unei entități (comisie de etică) cu atribuții în acest domeniu. Astfel de cercetări sunt justificate doar atunci când celelalte metode de cercetare nu fac posibilă culegerea unor date esențiale pentru domeniul cercetat. Alegerea și utilizarea acestei metode trebuie să se facă după o riguroasă analiză a avantajelor și limitelor, astfel încât cercetătorii să fie în măsură să anticipeze orice problemă de natură deontologică, iar odată apărută – să poată fi soluționată.

Cercetarea științifică este o activitate deschisă, iar rezultatele sale sunt de cele mai multe ori prezentate public, sub diferite forme: comunicări științifice, articole în reviste, lucrări cu finalitate academică (teze de licență, de masterat, doctorat, proiecte didactice etc.). Cercetătorul trebuie să adopte o poziție neutră, ca și cum lucrarea analizată nu ar fi opera lui, privind-o cu un ochi detașat și critic. Sociologul german M. Weber, în lucrarea *Sensul „neutralității axiologice” în științele sociologice și economice* (1917), insista asupra necesității ca cercetătorii vieții sociale să se dispenseze în studiile lor de valorile lor morale, etice, politice. Astfel, cercetătorul social trebuie să realizeze o cunoaștere obiectivă independentă de dorințele și opțiunile individuale.

Respectarea principiilor etice este garanția reușitei activității de cercetare. Abaterile sau încălcarea acestora va determina apariția unor abateri cu consecințe asupra întregului proces de cunoaștere.

Abaterile de la etica cercetării nu sunt un fenomen recent. Pe lista celor care au fost acuzați de-a lungul timpului de furt intelectual se află nume ilustre, precum Ptolemeu (astronom antic grec), Isac Newton (astronom), Charles Darwin (naturalist), Gregor Mendel (genetician), Robert Milikan (fizician premiat cu Nobel) și mulți alții. Este relevant însuși faptul că prima lucrare de amploare în care sunt analizate tipurile de abateri de la etica cercetării în relație cu declinul cercetării științifice, în Anglia, a fost scrisă încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea (Babbage, 1830). Etica și cercetarea științifică sunt indisolubil legate. O cercetare nu este cu adevărat științifică decât în măsura în care este și etică. Parafrazându-l pe N.Machiavelli, cercetătorii nu trebuie doar să fie corecți, ci trebuie să și pară astfel.

În vederea prevenirii încălcării normelor etice, sunt necesare:

- cunoașterea și asumarea normelor de etică a cercetării;
- deținerea unor cunoștințe solide de metodologie a cercetării;
- fundamentarea ipotezelor cercetării în baza studiilor științifice realizate;
- analiza critică a cercetărilor de referință;
- spirit autocritic permanent;
- rezistență în fața tentației de a folosi „scurtături” și soluții facile, la limită sau dincolo de limitele integrității etice.

Totodată, C.Enăchescu, în lucrarea *Tratat de teoria cercetării științifice*, menționează aspectele ce necesită a fi reflectate de către fiecare cercetător înainte de demararea unei cercetări:

- deținerea capacității profesionale și a experienței necesare de a se angaja în cercetarea pe care și-o propune;
- dispunerea de mijloace materiale și de informare științifică;
- formularea de obiective realiste, valabile și utile;
- noutatea științifică a rezultatelor cercetării;

– aplicabilitatea practică a rezultatelor cercetării.²⁴⁷

Cercetările științifice, inclusiv cele din domeniul social, se bazează pe principii general valabile. Realizarea cercetării implică o responsabilitate morală a cercetătorului, atât față de sine, de colegii de breaslă, cât și față de întreaga societate. În acest context, în realizarea oricărui tip de cercetare se impun ca necesare:

- organizarea și desfășurarea cercetării în corespundere cu un sistem de norme care impun o conduită morală a cercetătorului;
- modelul de conduită, stilul de comunicare și de muncă pe tot parcursul cercetării urmează să fie influențate de sistemul de norme;
- manifestarea seriozității, corectitudinii și perseverenței față de obiectul cercetat;
- evaluarea corectă a posibilităților activității de cercetare;
- respectarea eticii cercetării.

Întrebări de recapitulare:

1. Care sunt principiile etice care urmează a fi respectate în cercetarea socială?
2. Prin ce se explică necesitatea respectării eticii profesionale în cercetarea socială?
3. Care pot fi implicațiile nerespectării principiilor etice în cercetarea socială?

Sarcini de lucru individual:

- Analizați necesitatea respectării principiilor etice în cercetarea socială cu participarea copiilor.

²⁴⁷ A se vedea: Enăchescu C. *Tratat de teoria cercetării științifice*, p.424-427.

Bibliografia selectivă:

1. BABBIE, Ea. *Practica cercetării sociale*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1274-1
2. CAPCELEA, V. *Etica și conduita umană*. Chișinău: Alma Mater, 2010. ISBN 973-9975-61-598-3
3. ENĂCHESCU, C. *Tratat de teoria cercetării științifice*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 978-973-46-0410-4
4. GOLBAN, S. *Etica și deontologia*. București: Editura Politică, 2014.
5. JUPP, V. (coord.) *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1616-9
6. KING, R.F. *Strategia cercetării. Treisprezece cursuri despre elementele științelor sociale*. Iași: Polirom, 2005. ISBN 973-681-900-0
7. MĂRGINEAN, I. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2004. ISBN 973-683-480-8
8. ONUȚ, Gh. *Profesia de sociolog*. Brașov: Universitatea Transilvania, 2008. ISBN 978-973-635-934-7
9. SANDU, A. *Seminarii de etică și sociologie*. București: Lumen, 2015. ISBN 973-166-374-6
10. SINGER, P. *Tratat de Etică*. Iași: Polirom, 2006. ISBN (10) 973-46-0243-8
11. ДОБРЕНЬКОВ, В.И., КРАВЧЕНКО, А.И. *Методы социологического исследования*. Москва: Инфра-М, 2006. ISBN 5-16-002113-2.
12. *Carta europeană a cercetătorilor și codul de conduită pentru rectificarea cercetătorilor*. Disponibil: <http://ec.europa.eu/euraxess/index.cfm/rights/whatIsAResearcher>.

Metodologia cercetării sociale

Manual

Redactare – Ariadna Strungaru
Asistență computerizată – Maria Bondari

Bun pentru tipar 10.01.2022. Formatul 60x84 ¹/₁₆.

Coli de tipar 16,5. Coli editoriale 11,3.

Comanda 89. Tirajul 50 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM,
str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD-2009